

TSSR YLYMLAR AKADEMÝASY
DIL WE EDEBIÝAT INSTITUTY

ŞASENEM—GARYP

DESSANY

Çapa taýýarlan:

B. AHUNDOW (MUDERRESI)

TÜRKMENDÖWLET NEŞRIÝATY.
AŞGABAT 1957

KRIL HATYNDAN LATYNA GEÇIREN WE BEZÄN:

ARNE GOLI

SWEDEN 2014

BU IŞIŇ ZÄMETINI, MERHUM **B.M.MUDERRSI** BILEN OGLY, GADYRLY

DOSTUM MEJID MUDERRESINIŇ ÝAGTY HATYRALARYNA

BAGYŞLAÝARYN.

A.GOLI

BAÝRAMMUHAMMET AHUNDOW (MUDERRESI)¹

(OMÇALY 1925— AŞGABAT 1977)

¹ B. Ahundow, Hywada ylym alan belli Nury ahunyň ogly, asly “Kör” taýpasyndan- Omçaly obasyndan. Syýasy hereketlere gatanşany we Eýran režimi tarapyndan yzarlanany üçin 1947-nji ýylda- 25 ýaşlarynda- Türkmenistana sygynýar we edebiýatçy alym bolup ýetişýär. Onuň Türkmensähradaky familýasy “Muderresi”dir.

SÖZBAŞY

«Şasenem-Garyp» dessany Türkmen halkynyň arasynda örän giňden ýaýran hem köpçülik tarapyndan söýlüp okalýan edebi ýadygärliklerden biridir.

«Şasenem-Garyp» dessany SSSR Ylymlar akademiýasynyň Türkmenistan filialynyň/bölüminiň Taryh, dil we edebiýat institutynyň işgäri, merhum **Nepes Hojaýew** tarapyndan çapa taýýarlanylýp, ilkinji gezek 1940-njy ýylda kitap bolup çykdy. Şondan soň hem bu eser Türkmen hem rus dillerinde bir näçe gezek neşir edildi. Bu kitap bolsa onuň başinji neşiridir.

TSSR Ylymlar akademiýasynyň Dil we Edebiýat Institutynyň golýazmalar fondunda saklanýan wariantlaryň derňelmegi we olaryň öňki neşirler bilen deňeşdirilmegi netijesinde, dessanyň häzirki neşiriniň proza/نثر hem poeziýa/نظم bölümlerine onçakly uly bolmasa-da, käbir özgerişler girizildi. Öňki neşirlere girmedik bir näçe täze materiallar bilen üsti dolduryldy we käbir nä-takyklyklar anyklaşdyryldy. Aýry-aýry sygyrlaryň üsti ýetirildi, käbir sözlemleriň aňladýan manysy we ündeýän ideýasy taýyndan has ýörgünlileri saýlanyp alyndy. Sonuň bilen birlikde aýry-aýry meseleler bilen baglanyşykly bolan pikirleriň yzygiderligini saklamaklyga, käbir sözleriň, halk aňlatmalarynyň has ýörgünlilerini seçip almaklyga aýratyn üns berildi. Eseriň dilinde esasan dessançylyk häsiýetini saklamak bilen birlikde, gepleşik diliniň aýratynlyklary hem göz önünde tutuldy.

Yşky we sosial motiwde ýazylan «Şasenem—Garyp» dessany, «Görogly» we «Hüýrlukga-Hemra» ýaly, awtory belli bolmadyk—anonim eserleriň biridir. Türkmen halk döredijiliginiň we klasiky edebiýatynyň ençeme eserlerinde bolşy ýaly, azat söýgi esasynda maşgala durmuşyny guramagyň geçmişde mümkin bolmandygyny görkezmeklik, sosial deňsizligi paş etmeklik bu dessanda öňe sürülen esasy meselelerdir. Eserde beýan edilýän wakalar bolsa şu ideýalary ýüze çykarmak bilen baglanyşykly alnyp barylýar.

Mälim bolşy ýaly, **Hasan weziriň ogly Garyp, Şah Apbasyň gyzy Şasenem** bilen söýüşýär. Erkli maşgala durmuşyny gurmak ugrundaky arzuw ýaşlaryň bir-birine bolan mähirli garaýşynyň günsaýyn artmagyna sebäp bolýar. Emma näletli düzgün olaryň öz ýüreklerinde besläň süýji umytlarynyň aňsatlyk bilen başa barmagyna mümkinçilik bermeýär. **Diýarbekir** ýurdunyň soltany Şah Apbas, Hasan weziriň aradan çykmagyndan peýdalanyp, öz eden ähdinden dänýär. Ol gyzy Şasenemi ýetim galan Garyba rowa görmeýär. Ine şu ýagdaý zerarly iki söýgüliniň arasynda aýy aýrallyklar başlanýar².

Bu aýrallyk eseriň, ilki başlarynda onçakly howply däl ýaly bolup görünse-de, ol bardygyça güýçlenip, çylşyrymly häsiýete öwrülýär. Garyp ejesi **Abadan**, uýasy **Güljemal** bilen bilelikde ýurtdan kowulýar. Şu ýerden başlap, eseriň, tolgundyryjy güýji, özüne çekijilik häsiýeti gitdigiçe

² Edil şeýle ähdi-peýman, “Zöhre-Tahyr” dessanynda hem Mollanepes tarapyndan getirilýär. (A.G)

artýar. Dessany okan wagtyňda, goşlaryny goltugyna, öýlerini arkasyna alyp, ol ýerde, bu ýerde sergezdancylyk çekip, dürli jebir-süteme sezewar edilen münlerçe adamlaryň geçmişdäki gözgyny ýagdaýyny göz önüne getirýärsiň.

Mähnet eýýamynda pelek jebrinden
Gara bagrym gana döndi, neýläýin?
Ykrary ýok Şah Apbasyň zulmundan
Gülşenim hazana döndi, neýläýin?

Ine şunuň ýaly setirler şol zulmy näletleýji nala hökmünde dessanda öz beýanyňy tapypdyr. Bu setirler münlerçe zähmetkeşleriň ýüreginden joşup çykan ýangynly sözleriň bir ýere jemlenip aýdylan gysga beýanydyr. Munuň özi **«baýlar üçin günde baýram, günde toý, garyp üçin günde hasrat, günde gayý»** diýilýän eýýamda ençeme Abadanlaryň gara bagrynyň gana doldurylandygyna, olaryň gül ömürleriniň küle döndürilendigine şaýatlyk edýär. Şonuň üçin hem zalym we ykrarsyz şalaryň tipi hökmünde Şah Apbasyň ýazgarylmanyňy we onuň zandyýaman keşbiniň paş edilmegini halk dessanynda gazanylan esasy üstünlikleriň biri hökmünde bellemek gerek.

Geçmişde şalar, han-begler tarapyndan döredilen adalatsyz düzgün zerarly halk üçin parahat ýaşamaga, erkli maşgala durmuşyny gurmaga hiç hili mümkinçilik ýokdy. Agalyk ediji ekspluatator/eziji toparlar dürli ýollar bilen köpçüligiň bagtsyzlyga uçramagyna sebäp bolýardy. Şeýle ýagdaý zerarly münlerçe ene-atalar öz eziz perzentlerinden aýra salykýardy. Ine bu ýagdaý aşakdaky setirleriň esasynda aýdyň berilýär:

Şah Apbas, seniň derdiňden
Oglum gidendir ýurdundan,
Ölinçe, şanyň derdinden,
Iki aşyk hoşnut bolmaz.

Ne üçin wadalar etdiň?
Eden wadalaryň ýutduň,
Ahyr başyna sen ýetdiň,
Sen deý huda bizar bolmaz.

Bu setirler Şah Apbas ýaly rehimsiz, doňýürek, zalym we adalatsyz şalaryň hakyky keşbini açyp görkezýär. Han-begler tarapyndan ençeme Garyplaryň arzuw-islegleriniň aýak astynda depelenip, olaryň ähli hak-hukukdan mahrum edilendigini, öz mekanlaryndan kowlup, agyr sergezdancylyga salnandygyny açyk görkezýär.

Şah Apbas tarapyndan edilen sütem zerarly Garyp köp muşakgatlary başdan geçirýär. Ol ýurtdan kowlandan soň, kä çopançylyk edip, kä haraz aýlap, öz güzeranyňy dolandyrýar. Ol ýat ülkelerde

öýsüz-ilsiz, gaýgy-külpetde mysapyrçylyk çekip gezyär. Onuň iýere nan, geýere don tapman gezen wagtlary az bolmaýar. Ol özüniň bu agyr ýagdaýyny aşakdaky ýaly ençeme setirlerde beýan edýär:

Gahba pelek saldy meni bu derde,
Men neýläýin, bir menzirim bolmasa;
Ýat ülkede öler boldum bu ýerde,
Uçup gitsem, ba:lu-perim bolmasa.

Munda gezsem, meniň köňül hoşum ýok,
Gardaşym, hemdemim, deňim-duşum ýok,
Belli ýa:zu-baharym ýok, gysym ýok,
Müşgil olar, mukarrybym³ bolmasa.

Aýrallyk oduna döze bilmenem,
Söwer ýardan köňül üze bilmenem,
Ýedi ýyl bu ýerde geze bilmenem,
Harç ederge simu-zerim bolmasa.

Garybyň başyndan şeýle agyr ýagdaýlar geçýän wagtynda, Şasenem hem öz köşgünde arkaýyn ýaşamaýar. Ruhy taýdan ýetýän azabyň çakdan aşa artyk bolmagy — öz söýýän ýigidiniň üstüne abanýan howplary, agyr şertlerde, kyn ýagdaýlarda ýaşaýandygy baradaky aýy habarlar Şasenemi «ýüz öldürüp, ýüz direldýär». Öz halan adamsy bilen durmuş gurup bilmeýändigini üçin, onuň **«iýeni awa, içeni zähre, geýeni hem mawa»** dönýär. Garyp käte bir gelip, gidäýende-de, olara arkaýyn duşuşmak miýesser bolmaýar. Olar patyşanyň ýasawullary tarapyndan yzarlanýar. Şah Apbasyň öz eden ähdinden dänip, gyzyny goşun serkerdeleriniň birine **(Şa-Welede)**⁴ durmuşa çykarmagy ýüregine düwmegi bolsa Şasenemiň ynalygyny bütinleý bozýar. Şondan soň onuň **ýatyp mazasy, oturyp karary** bolmaýar. Daşyny gurşap alan gaýgy-gam onuň gije-gündiz ýan ýoldaşy bolýar.

Öz gyzynyň söýýän ýigidiniň bardygyna garaman, Şah Apbasyň ony Şaweledede durmuşa çykarjak bolanlygy we Şasenemiň şeýle adalatsyzlyga garşylyk görkezmegi baradaky pikir şu dessan bilen baglanyşykda aýdylýan halk rowaýatlarynda hem öz beýanyny tapypdyr. Kapitan **N. N. Murawewiň «Türkmenistana we Hywa syýahat» (1819—1820)**⁵ diýen kitabynda, **E. M. Murzaýewiň**⁶ Kaspi deňzinden Amyderýa çenli geçiren ekspedisiýasy barada ýazan işinde Şasenem bilen Garybyň arasyndaky söýgi bilen baglanyşykly halk arasynda ençeme

³ مقرب = Hossar

⁴ "Zöhre-Tahyr" daky, Garaçomak. (A.G)

⁵ Муравьев Н. Н. Путешествие в Туркмению и Хиву, ч. I, Москва, 1822 г.

⁶ Мурзаев Э. М. Непроторенными путями, Москва, 1948 г.

rowaýatlaryň aýdylýandygy ýörite bellenyär. Olaryň mysal hökmünde görkezen rowaýatlarynyň manysy «Şasenem-Garyp» dessanynyň many we maksady bilen belli derejede sazlaşýar. E. M. Murzaýewiň görkezýän rowaýatynda bolsa Şasenemi atasynyň öz köne dostlaryndan bir garry baýa bermek isländigi hem aýdylýar.

Bu ýagdaý, birinjiden, «Şasenem-Garyp» dessanynyň sýužetiniň/سوزه halk arasynda bar bolan rowaýatlaryň esasynda gurlandygyny aňladýan bolsa, ikinjiden hem, ýokary gatlak wekilleriniň at, şöhrat üçin her hili adalatsyzlyga, wyždansyzlyga el urmaga taýýardyklaryny görkezýär.

Garyp özüniň häsiýeti boýunça söýýän gyzyna wepaly, asylly maksat ugrunda tutanýerli hereket edýän, gorkmazak, töwekgel hem ezilijilere rehimli ýigitleriň tipi şekilinde berlipdir. Ol öz ýagdaýynyň juda agyrlygyny ýatlap, ýaşayş şertiniň adam ýaşayşyna meňzeş däl digenden zeýrense-de, ähli kynçylyklary mertlik bilen başdan geçirýär. Öz üstüne abanýan howplar üçin lapykeçlige ýüz urup, jemagatdan çete çykmaýar. Hemmeler bilen adamsöýümlü aragatnaşyk etmegiň, her hili mümkinçilikden peýdalanmagyň tarapynda durýar. Özüniň sypaýylygy we mylaýym häsiýeti bilen köpçüligiň söýgüsini gazanmagy oňarýar.

Garyp: «Janyndan gorkup, magşugynyň ýanyndan gitmek aşyklar üçin a:rdyr» diýen pikir esasynda hereket edýär. Her hili kyn şertlerde, agyr ýagdaýlarda ýaşandygyna garaman, Şasenemden habar tutup durýar, azda-köpde mümkinçilik tapan wagtynda, söýgülisiň ýanyna gelip gidýär.

Dessanda görkezilişine görä, Şasenemiň Garyp bilen duşuşandygyny bir gezek **Abdyl** wezir görýär. Şasenem ol bu ýagdaýy Şah Apbasa habar berer diýen gorky bilen, gürrüňler köşeşänçä, Garyby başga bir ýana iberjek bolýar. Emma Garyp:

Garyp diýer, ahyr maksat,
Ajat ýetse, bermez pursat,
Häla ganymat bu söhbet,
Giderim ýok ölmeginçä—

diýmek bilen, asylly maksat ugrunda ölüme-de taýýardygyny aýdýar.

Şu aýdylanlar bilen birlikde Garybyň baş ýyl çopançylyk edip, altı yıl haraz sürüp gezmegi, tötänden gelen baýlygy garyp-pukaralara paýlamagy hem onuň öz zähmeti bilen ýaşamagy halaýan, zähmetkeşe rehimdarlyk gözi bilen garaýan adamsöýümlü şaýatlyk edýär.

Şasenem barada aýdanymyzda, ol hem özüniň başaraňlygy, hüsgärligi we wepalylygy bilen häsiýetlendirilýär. Ol öz islegine ýetip bilmeýändigini üçin, göz yaş dököp aglasa-da, ýeri gelende aýgıtly karara gelmegi oňarýar, zalym Şah Apbasyň penjesinden gutulmagyň ýeke-täk ýoly hökmünde çakmaklygy Garyba teklipl edýär. Başa iş düşen wagtynda, howul-halatlyga ýol bermän, özüniň paýhaslylygy we oýlap tapýjylygy bilen çylşyrymly ýagdaýlardan gutulýar.

Dessanyň ilki başlarynda Şasenemiň öz enesine ýalbaryp ýüz tutýan ýerinden başlap, tä dessanyň iň soňunda (Şawelediň toýunyň üstüne Garybyň barýan ýerinde) öz atasyna ýüzlenip,

ahyrky sözünü aýdyp, Garyba gowuşýan ýerine baryança edýän hereketleriniň, aýdýan sözleriniň köpüsi onuň salykatly we paýhasly bir gyzdygyny görkezýär. Şu aralykda, Şasenem dürli häsiýetde, dürli tipde bolan bir näçe adama duş gelýär. Şolaryň arasynda Şasenemiň agyr halyna gynanýanlar bilen birlikde ony aldap, dürli ýollar bilen Garypdan sowatjak bolýan betniýetlerde, oňa söz gatyjy «aşyk» sumaklar-da bar. Şasenem birjik-de aljyraman, şol adamlaryň her haýsynyň dilini tapyp gepleşýär. Ol päli bozuk **Babahan** şatyryň berk temmisini berýär. «Ýedi aýlap toý tut» diýip, Şaweledе bolsa hile salýar... Toý üstüne gelen Garyby göreninden soň, Şasenemiň öz atasyna ýüzlenip aýdýan setirlerini bolsa tolgunman okamak mümkin däl:

Şasenem Welede baryr oýlama,
Garyp ölse, meni galyr oýlama,
Atam, şu gün ahyr zaman eýleme,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni!..

Şeýle sözleri aýtmagy hem aýdan sözünüň, yzynda durmagy başaryan merdana gyz ahyrda halkyň goldamagy bilen maksadyna ýetýär, öz söýýän ýigidine gowuşýar.

Dessanda Şasenem bilen Garybyň, arasyndaky garşylyk hakynda hem käbir epizodlar bar. Bir ýerde Garyp Şasenemi söýeni üçin, agyr ýagdaýlara sezewar bolandygyny ýatlaýar. Ol öz ýurdundan aýrylyp, sergezdançylyga düşen wagtynda, Şasenemden hiç bir habar gelmeýändigine görä, ony ähdinden dänen we sözünde wepasy bolmadyk adam hökmünde ýazgarmakçy bolýar. Şasenem bolsa Garyp üçin çeken azaplaryny ýatlap, ondan el üzmek hetdine baryp ýetendigini aýdýar. Bu ýagdaý bir bada göräýmäge olaryň obrazyny belli derejede pese düşürýän ýaly bolup görünse-de, eseri tutuşlygyna nazara alan wagtynda, ol gürrüňleriň dil ujundan bärde bolup geçen zatlardygyny okyjynyň özi tiz aňýar. Olaryň ikisi-de bir-birinden «sowandygy» hakda gepiň gerdişine görä ýatlasalar-da, bu aýdylan sözler diňe howaýy gürrüň bolup galýar. Bozuk niýetiň ýesiri bolup gitmeklik, başga biri bilen baş goşmak hakyndaky pikir ýatsa-tursa olaryň ýatlaryna-da düşmeýär.

Garyp öz asyly maksadyny bozmak üçin edilýän synanyşyklara boýun bolmaýar. Edil şonuň ýaly-da Şasenem özüni «söýen» aşyksumaklaryň eden umytlaryny yzly-yzyna ret edýär. Babahan şatyr, Şawelet ýaly zandyýamanlaryň pikirlerini puja çykarýar. Şonuň üçin hem ýokarda agzalan garşylyk: — diňe aşyk-magşugyň arasynda wagtlaýyn ýüze çykan näzdir, ol eseriň özüne çekijilik häsiýetini artdyrmak maksady bilen edilen zatdyr — diýen pikire getirýär.

Dessanda Şasenem bilen Garypdan başga-da položitel/oňaly gahrymanlara mysal hökmünde Garybyň ejesi **Abadany**, uýasy **Güljemaly**, **Ýasmak mamany**, Şasenemiň jorasy **Akjany**⁷, kenizlerden: **Aýjemaly**, **Halap-Şirwanly** garryja mamany we ş. m. görkezmek bolar. Bu

⁷ Onuň hakyky ady Gülnahal diýilp tutulýar.

personažlar, esasan, hak işiň tarapynda durýan we adalatsyzlyga ýigrenç gözi bilen garaýan adamlaryň tipi hökmünde berlipdir. Olaryň her biri ýeri gelende Garyp bilen Şasenemiň maksada ýetmekleri ugrunda ellerinden gelen kömegi edýär. Şolaryň arasynda Akjanyň (Gül nahalyň) obrazy aýratyn tapawutlanýar. Bu obraz joralarynyň bähbidini öz bähbidinden ýokarda goýýan, ýoldaşa wepaly, başarjaň, salykatly gelin-gyzlaryň obrazydyr. Akja hak işiň hatyrasy üçin gaýratly göreşýär, Şasenem bilen Garyby agyr ýagdaýlardan halas etmegiň tarapynda durýar. Olary moral taýdan gollaýar. Gerek ýerinde erkek lybasyna girip, Diýarbekirden Şirwan-Şamaha, Bagdada gidip, telim gezek Garyby Şaseneme gowşurýar.

Okyjy Akjanyň her bir hereketine hormat bilen garaýar.

Akjanyň söýgüli **Ezber hoja** hakynda aýdanymyzda, ol hem Babahan şatyr ýaly syýahatçy täjirleriň wekili hökmünde görkezilipdir. Eserde onuň özüni alyp barşyny yzarlan wagtynda, pula-baýlyga göz gyzdyryp, ar-namysyny unudan söwdagäriň keşbi göz öňüne gelýär. Ezber özüniň söýüp, halap alan gyzyny (Akjany) elinden aldyryp, gaçyp gitmeginden başga-da, soňra oňa gowuşmak üçin hiç hili alada etmeýär.

«Şasenem-Garyp» dessanynda dürli obrazlar döredilmek bilen birlikde Türkmen halkynyň döredijiligi, gylyk-häsiýetine degişli ençeme degerli maglumatlar we gyzykly gürrüňler hem berilýär. Dessanda çarwaçylyk, daňhançylyk, bagbançylyk, harazmançylyk, awçulyk we söwda ýaly ençeme durmuş meseleleri beýan edilýär. Şonuň üçin-de bu eser Türkmen halkynyň geçmişiňi öwrenmekde hem uly ähmiýete eýedir,

«Şasenem-Garyp» dessanyň dili we çeperçilik serişdeleri barada bolsa, onuň umumy ýagdaýyny gysgaça jemläp, şu aşakdakylary aýtmak bolar:

Dessanyň bütün dowamynda bar bolan iki sany muhammesi مخمسی (bäşleme) nazara almasak, onuň şygrylary hemme ýerde diýen ýaly Türkmen poeziýasynyň halka has düşnükli esasy görnüşü bolan goşgy (abab, aaab,...) formaýeýnda berilýer. Nakyllar, atalar sözi, meňzetme, deňeşdirme, ulaltma, kiçeltme, anonim-sinonim, antonim ýaly ençeme suratlandyryş serişdeleri hem dessanda ýerlikli şöhlelenipdir.

Nemek deýin her gazanda gaýnadym,
Düşüp, yşkyň derýasyny boýladym,
Şamar kibi genç üstünde oýnadym,
Özüm owsunjyýam⁸, mar maňa neýlär —

ýaly ençeme setirlerde çeper teswiriň meňzetme we deňeşdirme görnüşleriniň ajaýyp nusgalaryny görmek bolýar. Edil şonuň ýaly-da, dil baýlygynyň, halk aňlatmalarynyň beýleki görnüşleri dessanda degerli ýerlerde berilýer.

⁸ افسونگر

«Şasenem-Garyp» dessanynyň goşgularynyň köpüsi diýen ýaly halk içinde aýdym edilip aýdylýar. Käwagtlarda bolsa talantly bagşylar toý-meýlislerde ony tutuşlygyna hem aýdyp berýärler.

Biziň sowet döwrumizde «Şasenem-Garyp» dessany esasynda ýazylan **opera** köp ýyllardan bäri Türkmen opera we balet teatrynyň baş eserini bezäp gelýär. **Ol opera 1955-nji ýylda Moskwada geçirilem Türkmen edebiýatynyň we sungatynyň on-günlüginä** wagtynda doganlyk halklaryň tomaşaçylarynyň önünde uly şöhrat gazandy. Edebiýat tankytçylary we sungat işgärleri bu esere uly baha berdiler.

«Şasenem-Garyp» dessanynyň sowet häkymiyeti ýyllary içinde toplanyp, halka ýaýradylmagy we teatrlaryň sahnasynda halka görkezilmegi bolsa, Türkmen halkynyň geçmiş edebi ýadygärliklerini hemme taraplaýyn öwrenmek baradaky Sowet Soýuzynyň Kommunistik partiýasynyň we Sowet hökümetiniň edýän gündelik aladalarynyň bir mysalydyr.

BAÝRAMMÄMMET AHUNDOW
1957 ý.

Rawylar andag rowaýat kylarlar kim: **Diýarbekir** atly bir şäher bar erdi, onuň patyşasynyň adyna **Şah Apbas** diýer erdiler. Şah Apbasyň **Hasan wezir** diýen bir weziri bar erdi.

Günlerde bir gün patyşa Hasan wezir bilen aw awlamaga çykdy. Şol wagtda patyşanyň aldyndan bir bogaz towşan çykdy. Emma patyşanyň aýaly ýadyna düşüp, ol towşana rehmi gelip degmedi. Ondan soň ol bogaz towşan Hasan weziriň adyna geldi. Wezir towşany awlamagy ýüregine düwdi. Emma ýagşy syn edip gorse, towşan bogaz eken. Hasan wezir hem öz aýalynyň hamyladygyny/göwreli ýatlap, ol towşany atmaklyga eli barmady. Şunlukda bogaz towşan salamat ötüp gitdi. Ondan soň Şah Apbas, Hasan wezir ikisi biri-birine duş geldiler. Wezir patyşanyň ýanyna bardy hem towşan hakyndaky waka ýadyna düşüp güldi. Onda patyşa:

—Eý wezir, güler ýaly meniň näme aýbym bar? — diýdi. Wezir:

—Men öz akmaklygyma gülýärim, ýaňy maňa bir bogaz towşan duş geldi. Emma aýalymyň hamylalygy ýadyma düşüp, towşana rehmin inip degmedim — diýdi. Onda patyşa:

—Ol towşan maňa-da duş geldi. Men hem aýalymyň hamylalygy ýadyma düşüp, oňa degmedim. Ikimiz ýürekdeş ekenimiz. Gel, onuň ýaly bolsa, ikimiz oglanlarymgza ýagşy dileg edeýli; Eger meniň oglum, seniň gyzyň bolsa, gyzyňy meniň ogluma ber. Eger-de seniň ogluň, meniň gyzym bolsa, men gyzymy seniň ogluňa bereýin. Şunlukda ikimiz guda bolarmyz — diýdi. Ol ýene Hasan wezire garap:

— Eý Hasan wezir, her kim şu sözünden dänse, lagnatga giriftar bolsun — diýip, dilinden hat ýazyp, ähtnamasyny wezire berdi. Ondan soň bular awlaryny awlap, ýene öýlerine gaýdyp geldiler.

Aýdan-aý, günden-gün ötdi. Bir näçe wagtdan soň, patyşanyň gyzy, Hasan weziriň hem ogly boldy. Patyşa gyzyna **Şasenem** diýip at goýdy. Wezir «Men bu ýurda Garypa bolup geldim, özüm hem saňa gul boldum, onuň üçin ogluma **Garyp** diýip, at goýýaryn» diýdi.⁹

Şunlukda ýedi gije-gündiz toý-tomaşa etdiler. Garyp bilen Şasenemi terbiýe etmek üçin, enelige tabşyrdylar... Ýedi ýaşyna ýetensoň, bulary mekdebe berdiler.

Mekdebiň bir tarapynda oglanlar, ikinji bir tarapynda hem gyzlar oturdylar. Garyp bilen Şasenemiň arasyndaky söýgi, bu mekdepde başlandy. Olar biri-birine göz bilen, gaş bilen üm ederdiler. Agşam gaýdanlarynda, biri-biriniň boýunlaryna gollaryny salyp gaýdardylar. Mekdebe gidenlerinde bolsa, ýoluň ugruna çykyp, tä biri-birlerine duşýançalar garaşyp, ondan soň bile goşulyp giderdiler.

Bular şeýlelikde mekdepde okap, on dört ýaşlaryna ýetdiler.

Günlerde bir gün Garybyň atasy Hasan wezir keselledi. Gün-günden haly zebun/agyr bolup, dünýäden umydyň üzüp, ahyr bir gün aýalyny ýanyna çagyrdy. Şah Apbasyň ýazan ähtnamasyny çykaryp, aýalynyň eline berdi. «Eý hatyn, saňa mälüm kylaýyn Şah Apbas bilen ähdi-peýman kylan hatymyz şul turar, sen bu hatny mäkäm saklagyl, biýewbar/birden kaza ýetip ölsem, bu hat saňa gerek bolar» diýdi. Ondan soň wezir Garyby ýanyna çagyryp:

— Eý oglum, men bu dünýäden ötermen. «Atam meni öylendirmedi» diýip, menden närazy bolmagyl. Men seni patyşanyň gyzyna adaglap, ondan ähtnama alandyryn. Men ölsem-de, patyşa saňa gyzyny berer, özüne giýew hem wezir ediner. Sen gam çekmegil — diýdi.

Wezir aradan çykdy. Garyp ony abraýly edip jaýlady. Ondan soň Garyp:

— Men Şasenemi garyndaşymdyr diýip, oý ederdim. Emma ol meniň magşugym eken!.. — diýip, örän wagty hoş boldy, Atasynyň beren ähtnamasyny enesinden alyp, Şasenemiň kitabynyň arasyna salyp goýdy. Bir wagt Şasenemiň bu hata gözi düşdi. Görse, atasynyň wezire beren ähtnamasy eken.

— Garyp meniň garyndaşymdyr diýip gorkardym. Bu hatdan mälüm bolmagyna görä, ol meniň adaglym eken — diýip, Şasenem hem muňa örän hoşwagt boldy.

Günlerde bir gün Şasenem bilen Garyp ikisi şert etdiler. Şasenem:

— Eý Garyp, haýsyzmyz mekdebe oňürti barsak, gijä galyp barandan iki posa almaly edeli — diýdi. Garyp bu şerte razy boldy.

Bu gije öýli-öýlerine gelip ýatdylar.

Şasenemiň gözüne uky gelmän, tä daň atynça uklamady. Ertir ir bilen hemmeden öň mekdebe bardy. Garyp gaflat ukusyna gidip, mekdebe giç geldi, Görse, Şasenem eýýäm gelipdir. Şasenem Garypdan wada posasyny aldy.

Bu gün okuw gutaransoň, dokuz posadan şert edip öýlerine gaýtdylar.

⁹ Garybyň adyna ilki başda Şanazar goýlup, soň atasynyň ölmegi bilen onuň bu adynyň Garypa öwrülendigi barada hem bir wariant bar.

Garyp bu gije barmagyny dilip, duz goýup ýatmakçy boldy. Emma enesi bu işden habardar bolup: — Eý Garyp, näme iş etmekçi bolarsen? — diýip sorady. Onda Garyp:

— Eý ene, men Şasenem bilen şert etdim: «Her kim mekdebe gijikse, ondan iki posa almaly» diýip. Bu gün men utuldym. Ol menden iki posa aldy. Ýene ertir dokuz posadan şert etdik. Şonuň üçin hem bu gije uklamaýyn diýip, barmagymy dilip, duz berip ýatmakçy bolarmen — diýdi. Onda enesi:

— Eý Garyp, sen arkaýyn ukla. Men seni ertir ir bilen turzarmen — diýdi.

Garybyň muňa wagty hoş bolup uklady.

Bu söz bu ýerde galsyn, indi habary Şah Apbas bilen Hanyndan eşideliň.

Hut şol gijede Şah Apbas bilen Hanyň ikisi Şasenemi çykarmak hakynda maslahat etdiler.

Hanyň:

— Eý patyşa, gyzyň kemala gelipdir, indi sen ony kime bermegi maslahat bilersen? — diýdi.

Patyşa;

— Eý Hanyň, meniň Hasan wezir bilen eden ähdim bardy, Ol hem dünýäden ötdi. Indi bu işiň geňesini sen özüň ber — diýdi. Onda Hanyň:

— Bu işiň geňesini men bersem, onuň geňesi şeýle:

Sen köp meýlis-märekäni gördüň. Heý özüň ýaly şalardan gyzyny öz ýetkmegine bereni gördüňmi? Sen indi uýalman, gyzyňy öz ýetimiňe berermiň? Ahyr soňunda etjegiň hem şumudy?

Bu biziň aslymyza-neslimize ýaraşmaz. Seniň bu işiň gabahat iş bolar, patyşahym — diýdi.

Ozal hem iki köňüllü bolup oturan Şah Apbasa, Hanymyň bu sözi makul göründi.

— Andag bolsa, gyzymyzy oňa bermäli, Hanyň. Ýöne sen indi gyzyňy mekdebe iberme — diýip, patyşa aýalyna tabşyrdy.

Indi habary Şasenem gyzydan eşidiň.

Şasenem ertesi ir bilei turup, mekdebe gitmekçi boldy. Emma enesi oňa:

— Eý Şasenem, niräk gitjek? — diýip sorady. Şasenem:

— Mekdebe — diýdi. Enesi:

— Indi seniň mekdep wagtyň geçdi, başga hünär öwren — diýdi.

Şasenem gözi girýan, syna birýan, kapasa düşen guş dek bolup, enesine ýalbaryp, bir gazal aýtdy:

Eşit meniň arzym, hormatly ene,
Ene, men dertlini ýandyrma beýle!
Ak süýdüň emmişem men gana-gana,
Ene, men dertlini ýandyrma beýle!

Hatara çekilen ýükdür, ner degil,
Meýdanda dökülen läşdir, ser degil,

Namysyn tutmagan kişi är degil,
Ene, men dertlini ýandyrma beýle!

Eliňde piýala ganyma dolsun,
Yşkynda gül meňzim sargaryp-solsun,
Ýanyp-köýüp, istihanyň kül bolsun,
Ene, glen dertlini ýandyrma beýle!

Barmagynda ýüzük, tylla gaşlydyr,
Içimde ot ýanyr, gözüm ýaşlydyr.
Rehm eýle ejize, gara saçlydyr,
Ene, men dertlini ýandyrma beýle!

Bir maňa ýetip siz öwliýalar düýnäp,
Meni heläk etme, öldürme gynap,
Ýa görjek bolýarmyn, yşkymy synap?
Ene, men dertlini ýandyrma beýle!

Gije-gündiz ýalbarar men habyba,
Syrym aýtma derdim bilmez tebibe,
Şasenem diýr, men gider men Garyba,
Ene, men dertlini ýandyrma beýle!

Emma ejesi ýan bermedi. Şasenemiň ýüregi ýanyp, aram-karary galman, zar aglap, ýene bir gazal aýtdy:

Zulmuň bilen, gahba pelek,
Bizi ýardan aýra saldyň.
Ybrahym dek oda ýakyp,
Jepa bilen nara saldyň.

Bozduryp ömrüm hyştyny¹⁰,
Gezdirip jahan deştini,
Syndyryp muhupbet keştini,
Bizi bu hunhora saldyň.

Jepa bilen pur hun edip,
Gözde ýaşym **Jeyhun** edip,
Bizi Leyli-Mejnun edip,
Gyzykly bazara saldyň.

¹⁰ خشت، کریچ

Ýar, uzak geçdi halymyz,
Pelek bozdy ykbalymyz,
Müneçjim açdy palymyz,
Bizi bagty gara saldyň...

Şasenem diýr, boldum geda,
Garybyma janym pida,
Neýläýin, eý kadyr huda,
Garybymdan aýra saldyň.

Elkyssa Şasenem:

— Men munça gamda ýanyp, köýer men. Garybymyň haly niçikkä? — diýip, bir dogry köçe bilen ýügrüp, mekdebe bardy. Emma içeri girmäge çekinip, mekdebiň daşynda durup, Garyby gözlär erdi.

Indi sözi Garypdan eşideliň.

Garyp şol öňki wada boýunça, ozalky adatyna görä, bu gün hem ir bilen mekdebe geldi. Görse, Şasenem mekdepde ýok. Guşluga çenli garaşdy, emma Şasenem gelmedi. Bu ahwal Garybyň, könlüni bozdy. Şasenem könlünden çykmansoň, ol sapagyny hem bilmedi. Mollasy «Oka!» diýende, Garyp kitabyň ýüzüne garap, bir gazal aýtdy. Gör, bak, näme diýýär:

Eý ýaranlar, musulmanlar,
Ne boldy, ýarym gelmedi?
Dogan, gardap, mähribanlar,
Ne boldy, ýarym gelmedi?

Geler men diýp, wada etdi,
Geler wadasyndan ötdi,
Ertenen çaş wagta ýetdi,
Ne boldy, ýarym gelmedi?

Gyzyl güller deste boldy,
Desteler bi-beste boldy,
Meger Senem hasta boldy,
Ne boldy, ýarym gelmedi?

Ýa birewiň pendin aldy,
Ýa bir gaýry bilen boldy,
Ýa bir ýowuz derde galdy,
Ne boldy, ýarym gelmedi?

Bu dertler niçik dert oldy?
Ýandy ýüregim, zert oldy,
Gözüm ýolunda dört oldy,
Ne boldy, ýarym gelmedi?

Dertli gul istär tebibin,
Hiç kişi bilmez nesibin,
Senem aglatdy Garybyn,
Ne boldy, Senem gelmedi?

Elkyssa, Garyp bu sözünü tamam etdi. Ondan soň Şasenem bi-takat bolup, Garybyň ýanyna barmaga hiç bir alaç tapman, daşarda duran ýerinden mollasyna ýalbaryp, bir gazal aýtdy:

Bilbili biçäre sen, gül yşkydan perýat kyl,
Aşyky-sergeşte bolsaň, uýkuny berbat kyl,
Dynmaýan şamu-säherler dat ile bidat kyl,
Bir ymarat sen kylyp, yşk öýni abat kyl,
Jan mollam, bir zaman gül ýarymy azat kyl!¹¹

Her kişi mundag belalar birle bolsa bi-şumar¹²,
Galmagaý golunda anyň zerre ýañlyg ygtyýar,
Titreşer symap dek tende bu janym bikarar,
Ýarymyz mekdepde ýyglar, biz bu ýerde intizar,
Jan mollam, bir zaman gül ýarymy azat kyl!

Goýmady öz halyma gerduny¹³ bi-döwran meni,
Hijir deşinde kuýan¹⁴ dek etdi sergerdan meni,
Yşk a:faty kylypdyr bi-seru-saman meni,
Janym almaý goýmady, ol derdi bi-derman meni,
Jan mollam, bir zaman gül ýarymy azat kyl!

Tygy-bidady pelek ýerge akyzdy ganymy,
Bilmedim hijran şebinde sud ile nogsanymy,
Titreşer gökde melekler, eşidip efganymy,
Janym çykmazdan burun, baryp göreýin ýarymy,
Jan mollam, bir zaman gül ýarymy azat kyl!

¹¹ “Zöhre-Tahyr”daky “goýber mollam ýarym bilen gideýin” sözlere meňzeş.

¹² بيشمار

¹³ Gerdun=Pelek, döwür.

¹⁴ Kuýan=Tüweleý

Bir mugallym sen erir sen şähr içinde ba-kerem,
 Dergähiňe ýüz tutup, ýaryň wysalyn isterem,
 Bal ornuna bizge awy içirdi bu derdi-gam,
 Telmuryyp, misli geda dek ýaryn istär Şasenem,
 Jan mollam, bir zaman gül ýarymy azat kyl!

Elkyssa, molla Şasenemden bu sözi eşidip, haýran boldy. Onuň başyna yşk söwdasy düşgenin bildi-de: «Garybyň sapagyny bilmezliginiň bir sebäbi bar eken. Gel, bularyň köňüllerini alaýyn» diýip, oglanlary azat etdi. Garyp hem gitmekçi boldy. Mollasy:

— Eý Garyp, sen näme üçin sapagyňny bilmez sen? Seni tä sapagyňny bilinçäň, ibermez men — diýip, Garyby mekdebe salyp, işigi daşyndan bekledi. Garyp öz-özüne: **«Hudaýyň uranyňy pygamber hasasy bilen dürtermiş** diýip aýdardylar. Bu söz dogry eken. Men Şasenemiň yşkynda ýanardym, bu hem onuň üstüne boldy...» diýip aglady.

Oglanlar gidenden soň, molla Şaseneme mekdebe girmeklige yşarat etdi.

Şasenem tawus dek bolup, ýüz-müň näzu-şiwe¹⁵ bilen mekdebe girdi. Ol öz ata-enesiniň bular hakyndaky pikirini Garyba mälim edip, bir gazal aýtdy, Garyp hem oňa nesihat edip, jogap berdi:

Şasenem: — Gulak salyp, eşit meniň arzymny,
 Senden-menden döwran ötdi,
 Garybym Alla saldy aýralygyň jebrini,
 Duşman aýralyga tutdy, Garybym.

Garyp: — Jyda düşdüm diýban gamgyn bolmagyl,
 Men-menligiň ahyr zowaly bardyr.
 Aýralyk derdinden gül dek solmagyl,
 Bu kemligiň ahyr kemaly bardyr.

Şasenem: — Kaýda ki kemaldyr, kaýda ki wysal,
 Ýyglap ötsem gerek, niçe mahy-sal,
 Gel gaçaly, özüň dürset, ýolga sal,
 Duşman bize ýüzün çytdy, Garybym.

Garyp: — Bir tagna¹⁶ söz üçin munça gaçar sen.
 Aşyk bolsaň, niçe ýanyp-öçer sen,
 Öz aýbyňy özüň neçün açar sen?
 Sabyr kylsaň, soňra wysaly bardyr.

¹⁵ Eşwe bolmaly (A.G)

¹⁶ طعنه

Şasenem: — Sabyr eýlemek bile bitmez bu işiň,
Tedbirin¹⁷ edere ýokdur hiç kişiň,
Otursaň, gaýgydan gutulmaz başyň,
Gelen döwlet guşy gitdi, Garybym.

Garyp: — Aşyk olmaz, köp hunaba¹⁸ ýutmasa,
Magşuk olmaz, bagryn kebab etmese,
Gerek sizler bize ýalغان aýtmasa,
Bize başdan kylan ykbaly bardyr.

Şasenem: — Ikimizi ýetirmezler wysala,
Gitme, dostum, beýle bozuk hyýala,
Ýetmegiň kyn indi seniň kemala,
Pelek bizni oýnap utdy, Garybym.

Garyp: — Gaýgyny köp etme, mähnetiň artar,
Aýralygyň tygy bagryňny ýýrtar.
Ýalgandyr bu sözler, takdyra tartar,
Her kişiniň ýüz-müň hyýaly bardyr.

Şasenem: — Senem aýdar, diýen sözüm etmeseň,
Meni bir gijede alyp gitmeseň,
Özge ýerde baryp watan tutmasaň,
Pyçak istihana ýetdi, Garybym...

Garyp: — Garyp aýdar, gaýgy bilen oturma,
Reňkiňi sargardyp, özüň ýitirme,
Ah çekip, köňlüňe gubar getirme,
Ezelde bir kysmat kylany bardyr.

Ikisi bu sözi tamam edenlerinden soň, Şasenem:

— Eý Garyp jan, onuň ýaly bolsa, wada eden posamy menden al. Mundan uzak dursam, dost-duşman duýup, atama habar berer. Tizräk atamyň, ýanyňa baraýyn — diýdi. Garyp:

— Eý söwdüğim, biziň ýskymyz owal ýöne bir mejazydy, indi bolsa hakyky yşka öwrüldi. Seni bu ýerde öpmek ýagşy däl. Hudaý tagala myradymyza ýetirse, ondan soň döwran süreris — diýip, oňa göwünlik berdi. Soň Şasenem bilen Garyp hoşlaşyp, her haýsy öz öýlerine gaýtdy.

¹⁷ Çäresin

¹⁸ خونابه

Şol günň ertesi Garybyň enesi Şah Apbasyň wada edip, dilinden beren hatyny alyp, onuň ýanyna baryp:

— Eý Şah Apbas, wezir bilen wada edipdiň. Şol wadaňda durmusyň, göreýin diýip geldim — diýdi. Şa Apbas:

— Hä, nähili wada edenmişim?—diýdi. Garybyň enesi:

— Sen wezire şeýle wada edipsiň: «Eger meniň oglum, seniň gyzyň bolsa, sen gyzyňy meniň ogluma ber, eger-de seniň ogluň, meniň gyzym bolsa, onda men gyzymy seniň ogluňa bereýin» diýipsiň. Indi şol eden wadaňa wagt ýetdi — diýip, haty çykaryp, Şah Apbasa berdi.

Şah Apbas haty okap gördi. Görse, öz dilinden beren haty bilen öz basan möhri. Patyşa dergazap bolup:

— Bu hat, weziriň özi tarapyndan ýazylandyr, ol bu haty meniň tarapymdan ýazyp, galp, möhür basypdyr—diýip, gahar-gazaba doldy hem Garyby enesi bilen birlikde şäherden kowup çykarmaklyga buýruk berdi...

Patyşanyň buýrugyna görä, Garyp bilen enesini şäherden kowup çykardylar.

Şäherden uzak çölde Hasan weziriň bir jaýy bar erdi. Garybyň enesi gyzyny hem Garyby alyp baryp, şol jaýda ýerleşdi. Emma tiz wagtdan Garybyň ýakyn garyndaşlary gelip:

— Garyp bu ýerde dursa, Şah Apbas Garyby öldürer — diýip, gorkularyndan ony alyp gitdiler. Garyby öz ýurtlaryna eltip, çopançylyga berdiler.

Garyp mal bakyp ýören ýerinde çopanlaryň biri bilen dost boldy. Günlerde bir gün Garyp Şasenemden aýra düşüp, näçe wagtdan bäri mal bakýanyny hasaplady. Görse, Şasenemden aýra düşeli baş ýyl bolupdyr. Şasenemiň yşky ýüregine düşüp, zar aglap, öz ýakyn dosty çopanyň ýanyna gelip:

— Eý dost, meniň yzymda ýarym galdy, bu çopanlykdan çykaýyn diýsem, mal eýesi goýbermeýär, men munda bagly bolup galdym. Indi sen bu dertden gutulyp, ýaryma gowşar ýaly, maňa bir maslahat ber — diýdi.

Onda çopan dosty:

— Eý Garyp, sen her gün oba baranyňda, bu mallaryň bir-iki sanysyny meýdanda/düzde taşlap bar. Ondan soň bu mallaryň eýesi seni çopanlykdan kowar. Sen bolsaň bu işden gutulyp, Şasenemiň ýanyna baryp bilersiň — diýdi.

Garyp bu maslahaty makul bilip, dostuna garap bir gazal aýtdy:

Baş ýyl boldy, aýra düşdüm ýarymdan,

Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Hiç kim habar almaz meniň halymdan,

Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Ötenden, geçenden habar alaly,

Sözlegende, şirin dili senaly,
On barmagy bogun-bogun hynaly,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Baş ýyl boldy, men gelmişem amana,
Senemjanyň bary-ýogy gümana,
Kişi ýardan aýra düşse ýamana,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Baş ýyldyr, synamda köpdür armanym,
Çykar boldy indi tenimden janym,
Gije-gündiz pikrim — Senem soltanym,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Barçany ýaradan kadyr hudaýym,
Şasenem gyz diýrler, köňül hoşgähim,
Garyp aýdar, tilimdedir senahym,
Alajym ýok, ýara bara bilmedim.

Ondan soň Garyp her günde mallardan birden-ikiden meýdanda taşlap ugrady. Bir näçe günden soň, mal eýesi görse, malyň ýarysy ýok bolupdyr.

Ondan soň mal eýesi: «Bu çopany kowup, başga bir çopan saklaýyn» diýip, Garyby kowdy.

Garyp çopanlykdan boşap, ýola düşdi, hudaýa ýalbaryp: «Sen meni ýara ýetir» diýip, bir gazal aýtdy:

Owwal ýaradan hudaýym,
Özüň ýetir ýara meni.
Tilimde bardyr senahym,
Özüň ýetir ýara meni.

Hakyň ýolunda rähberler,
Hatyp¹⁹ olturgan münberler,
Sährada gezen çilteler,
Özüň ýetir ýara meni.

Gözde ýaşym akar seýlan,
Bize kysmat beýle bolan,
Be-hak-gy hezreti pälwan,
Özüň ýetir ýara meni.

¹⁹ خطيب

Bu synamyz boldy ýara,
Beýan eýläýin bir para,
Şeýhi-Halyl, Weýsilkara,
Özüň ýetir ýara meni.

Garyp diýr, nedir günähim?
Tilimde ýardyr senahym.
Owwal-ahyr bir allahym,
Özüň ýetir ýara meni.

Garyp gözi girýan, bagry birýan, bir näçe menzil ýol ýöräp, Diýarbekire geldi. Şasenemi gözläp, Diýarbekiriň mekdebine bardy. Ol ýerde Şasenemi tapmady. Soň mekdepde okaýan oganlardan sorady. Oganlar:

— Şah Apbas **Şawezir** diýen ýerde bir köşk saldyryp, Şasenemi kyrk keniz bilen şol köşkde goýupdyr — diýdiler.

Garyp Şasenemi yzlap, şol köşge barmakçy boldy. Ol köşge barmagyň çäresini agtardy.

Garyp bir adamdan: «Şasenemiň kyrk guly bardy. Olaryň biri ölüpdür. Ertir ir bilen «gul bazaryna» gul almak üçin Şasenem geljekmiş» diýen habary eşitdi. Bu habary eşitgeç, Garyp bir garry aýalyň öýüne bardy. Ol garry aýal bilen kyýamatlyk ene-ogul boldular. Garyp:

— Eý ene, ertir Şasenem gul almak üçin «gul bazaryna» geljekmiş, Ertir meni «gul bazaryna» alyp çykyp satyň. Bahamy bolsa müň tylla diýersiňiz. Eger-de Şasenem «Bu kel guluň näme hünäri bar?» diýip sorasa, «Bu kel gulum sazanda-aşykdyr/bagşy» diýersiňiz — diýdi.

Ene Garybyň sözi bilen razylaşdy. Ertesi ir bilen Garyp kellesine garyn geýdi, ýüzüne gara sürtüp, bir hebeşi gul sypatyna girdi. Ene Garyby «gul bazaryna» alyp gitdi.

Şasenem atlanyp geldi, aýlanyp, gullaryň bahasyny sorady. Soň enäniň gulunyň bahasyny sorady. Ene:

— Gulumyň bahasy müň tylla — diýdi. Şasenem:

— Ýagşy gullaryň bahasy otuz-kyrk dinardyr, seniň kel guluň bahasy örän gymmat, munuň sebäbi näme? — diýdň. Ene:

— Meniň gulum sazanda-aşykdyr — diýdi. Şasenem:

— Guluňa aýt, bir gazal aýdyp bersin — diýdi.

Bazarda gezip ýören bir adamyň golunda iki sany tamdyra bardy. Garyp onuň birini goluna alyp, bir gazal aýtdy:

Gulak salyp, eşit meniň arzymy,
Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.
Kişi bilmez meniň asly-zatymy,
Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Bu bir günlük öter dünýäýi-pa:ny.
 Köp bolar aşyka magşuknyň a:ly.
 Göwherşynas bolsaň, göwheri tany,
 Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Jany alar ter hynaly gollary,
 Aşygy köýdürir şirin dilleri,
 Jepakeş bolarlar Bagdat gullary,
 Alar bolýaň, gul jaýyňa al, Senem.

A:kyl bolsaň, bu magnyny pähm eýle,
 Giriftary jemalyň men, rehm eýle,
 Rakypdar elinden bu gün wehm eýle,
 Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Rakypdar elinden pinhan kyl meni,
 Hyrydar sen, bu gün satyn al meni,
 Garyp aýdar, hak aşyk men, bil meni,
 Alar bolsaň, gul jaýyna al, Senem.

Ondan soň Şasenem:

— Eý ene, guluňa aýt, ýene bir bent aýtsyn — diýdi. Onda ene Garyba ýüzlenip:

— Eý kel, ýene bir bent aýt! — diýdi. Garyp ýene bir gazal aýtdy. Gör, bak, näme diýýär:

Güler ýüzli, serwi katly nigärim,
 Bu sözüň pähmine ýetseň, ne boldy?
 Barça mahluk bizge duşman, dildarym,
 Rakyplardan heder etseň, ne boldy?

Jemalyň görmäge men intizar men,
 Bu yşkyň derdinde men bikarar men,
 Ölinçäm, Senem jan, men hyrydar men,
 Sallanyp aldymga gelseň, ne boldy?

Her kişi hakykat sözüni diýer,
 Munda maňa kylan mahşarda köýer,
 Şah Apbas eşitse, derimi soýar,
 Akylm bu söze ýetseň, ne boldy?

Her aşyk döwrüni sürer çagynda,

Bilbiller saýraşar çemen bagynda,
Men ýörir men aýralygyň dagynda,
Senem jan, merhemet kylsaň, ne boldy?

Garyp aşyk aýdar, pikrim ýetirdim,
Seni görüp, men özümi ýitirdim,
Azat başym bendi kylyp oturdym,
Hyrydar sen, satyn alsaň, ne boldy?

Garyp bu sözi aýdandan soň, Şasenem Garyby tanady. Onuň wysal yzlap, hebeşi sypatynda özüni gul edip, gul bazarynda satdyrandygyny aňlap, enäge müň tylla berip, Garyby satyn aldy. Şasenem ýaman gözden çekinip, Garyby şol gije gullarň arasynda goýdy.

Indi habary kimden al, Garypdan al. Garyp öz söwer ýaryndan bu işi gaty gördi. Ol: «Meni gullaryň arasynda goýdy» diýip, Şaseneme gaharlanyp, çykyp gitdi.

Indi habary Şasenemden eşidiň. Şasenem:

— Men Garyby ilden çekinip, gullaryň arasynda goýdum. Garyp muny köňlüne getirip, birden gaty göräýmese ýagşydyr — diýip, ertir ir bilen turup, gullaryň arasyna bardy. Görse, ol ýerde Garyp ýok. Şasenem gullara ýüzlenip:

— Ol müň tylla berlip alnan hebeşi gul hany? — diýip sorady. Gullar:

— Onuň agşamky çykyp gidişi, şondan soň ol yzyna dolanyp gelmedi — diýip aýtdylar.

Şasenem öz içinden: «Garyby gullaryň arasynda goýmagym oňa agyr degendir» diýip, eden işine puşman etdi. «Alla janym, bu niçik ahwal boldy?» diýip, pikir derýasyna gark bolup, yzyna öwrüldi. Öýe baryp, bagtynyň garalygyndan zeýrenip, içini gepledip, ahmyr etdi. Şasenem «eý bar hudaýa, indi meniň bagtym açylmazmy?» diýip, hudadan nalyş edip, gan aglap, gara geýip, ýerinden galman, ýatyp galdy.

Garyp agşamky çykyp gidişine hiç ýerde eglenmän, öz öýlerine — enesiniň ýanyna barypdy. Emma bu hem ertire galman, gullaryň arasyndan çykyp gaýtmagyna öküdi. «Şasenem öňküden hem beter gaýgy-gama ulaşa gerek» diýip, hapa boldy. Oglunyň hapa bolanyny görüp, enesi Abadan hem hapa boldy. Her niçik bolsa-da Garyby köşeşdirjek bolup, oňa göwünlik berdi:

— Eý oglum, sen beýdip, hapa bolup oturma, gaýgyňy alla aňsat etsin!..

Günlerde bir gün Garyp kenegini/aşyk oýnan bolup ýörkä, kenek bir garry aýalyň tarasyna²⁰ degdi. Onuň tarasyny syndyrdy.²¹ Ol garry aýal:

— Eý Garyp, meniň bilen oýnynçaň, Şasenem bilen «oýna — diýdi.

Bu sözden soň Garybyň derdi öňküden-de artdy. Ol bir pa:lçy garry mamanyň ýanyna baryp:

²⁰ Tara=Ýüpek mata dokalýan desga.

²¹ Edil şu setirler “Zöhra-Tahyr”da hem bar. (A.G)

— Mama, bir ýagşy pa:l atyp ber, men ahyrda Şaseneme gowşup bilýärinmi ýa-da gowşup bilmeýärinmi? — diýip, palçy mama garap, bir gazal aýtdy:

Mama, men ýoldan azaşdym,
Gel meni bir ýola salgyl.
Leýli diýip, hetden aşdym,
Mejnun kibi çöle salgyl.

Ýar üçin dynmaý ýana men,
Gäh tutaşyp, gäh söne men,
Bir ýeke garyp sona men,
Murguzarly²² köle salgyl.

Saňa diýrem köňül dagyn,
Tagýin²³ et ýoluň ýyragyn,
Görsetgil bilbiliň bagyn,
Ter açylgan güle salgyl.

Geňeş ber azaşgan gula,
Goşulgaýmyz ýarym bile?
Kerwenim göçüpdür çöle,
Meni bir menzile salgyl.

Garyp diýerler adymy,
Yzhar eýläýin dadymy,
Eşit meniň perýadymy,
Meni ýar ýoluna salgyl.

Garyp sözünü tamam etdi. Ondan soň garry mama pal atdy. Palda Garybyň maksady berjaý göründi. Mama;

— Eý oglum, Garyp jan, sen baryp Şasenemiň çarbagyndaky bagbana ogul bolsaň, bagban bile çemen baglasaň, ony hem Şaseneme iberseň, Şasenem çemeni tanap, çarbaga gelip, maksadyňy berjaý etse gerek — diýdi.

Garry mamanyň bu sözi Garyba makul göründi. Ol Şasenemiň çarbagyna gitmekçi bolup, enesinden rugsat diledi. Emma enesi rugsat bermedi. Garyp ýene rugsat diledi, enesi ýene razy bolmady. Onda Garyp enesine garap, her niçik bolsa-da gitmekçidigini beýan edip, bir gazal aýdar boldy:

²² مرغزار = چمن، اولنگ

²³ تعيين

Hoş gal indi, kábäm enem,
Men bu gün gitmeli boldum.
Şah Apbas hanyň, derdinden
Baş alyp gitmeli boldum.

Baş goýup pire-ustada,
Salyp men özümni oda,
Goşulyp aşyk Perhada,
Şirin diýp, ötmeli boldum.

Geze bilmen uşbu ýerde,
Senem saldy ýowuz derde,
Ýar-ýar diýip, ýat ýerlerde
Men mesgen tutmaly boldum.

Dözmen aýrallyk zährine,
Giderem Bagdat şährine,
Göz ýumup, gamyň bährine,
Dür üçin batmaly boldum.

Garyp diýer, garyndaşym,
Köýer boldy içim-daşym,
Indi ýat illere başym
Alyban gitmeli boldum.

Elkyssa, Garybyň enesi Garypdan bu sözi eşidensoň, onuň ahy-zaryna döz gelmän, ogluna rugsat berip, zar -aglap, bir gazal aýdar gerek:

Hasan wezir öldi, saňa söýendim,
Balam, seni bir allaga tabşyrdym.
Bir näçe gün boýuň görüp guwandym,
Balam, seni bir allaga tabşyrdym.

Bir ýar üçin hunabalar ýuwtar sen,
Indi meni, Güljemaly neter sen?
Ýar ýoluna başyň alyp gider sen,
Balam, seni bir allaga tabşyrdym.

Gözümin, rewşeni, nurum sen idiň,
Behişdim, ferdewsim, hüýrüm sen idiň,

Çyn bagtym, mydarym, barym sen idiň,
Balam, seni bir allaga tabşyrdym.

Indi sen gider sen uzak ýollara,
Mürewwet etmeýin gamly gullara,
Sorag salsam gerek ilden-illere,
Balam, seni bir allaga tabşyrdym.

Duşman ýüzi gara bolsun arada,
Bizi goýdy bir tükenmez belada,
Abadan diýr, ýete bilmen myrada,
Balam, seni bir allaga tabşyrdym.

Garybyň **Güljermal** atly bir uýasy bardy. Şol wagt ol hem Garybyň ýanyna gelip, saçyn ýaýyp, ýüzün ýyrtyp, zar-zar aglap, bir gazal aýtdy:

Aradan bir söz geçmeýin,
Aga jan, kaýda baryr sen?
Müň gülden bir gül açmaýyn,
Aga jan, kaýda baryr sen?

Ýagşy-ýamanyndan bilmeý,
Kepen donumy rast kylmaý,
Eliň bile göre salmaý,
Aga jan, kaýda baryr sen?

Bagrym boldy para-para,
Ýüregime saldyň ýara,
Bizi eýlediň biçäre,
Aga jan, kaýda baryr sen?

Men geçdim indi bu jandan,
El çekdim sudy-zyýandan,
Şumudyr umydym senden,
Aga jan, kaýda baryr sei?

Bir garrynyň pendin alyp,
Gider bolduň başyň alyp,
Bizi ýanar oda salyp,
Aga jan, kaýda baryr sen?

Ýandy, ýürek-bagrym ýandy,
 Ömrüm bakjasy ta:landy,
 Diriklik seniň bilendi,
 Aga jan, kaýda baryr sen?

Ýüregim oda dagladyp,
 Bagtyma gara bagladyp,
 Güljemaly gan agladyp,
 Aga jan, kaýda baryr sen?

Elkyssa, ondan soň Garybyň enesi bilen uýasy zar-zar aglaşyp, ahyry çäresiz Garyba rugsat berdiler. Garyp sähra tarap ýüzlenip gidiberdi. Ol gidibersin.

Indi bir-iki sözi Şa Apbasdan eşideliň.

Günlerde bir gün Şa Apbas goşuny bilen aw awlamaga çykdy. Şäheriň bir tarapynda bir baý bar erdi, onuň adyna **Mansur baý** diýer erdiler. Onuň bir gyzy bar erdi. Adyna **Gülnahal**²⁴ diýer erdiler.

Patyşa şol gün, günorta wagtlary howany yssy görüp, baryp Mansur baýyň howzunyň başynda düşdi. Şol wagtda Gülnahal kenizi bilen saraýyň bir penjiresinden garap durdy. Patyşanyň gözi Gülnahala düşüp, mähri gidip, oňa aşyk boldy.

Ol bir adamdan:

— Bu kimiň gyzy?—diýip sorady. Ol:

— Mansur baýga, gyzy, adyna Gülnahal diýerler — diýip jogap berdi. Patyşa:

— Mansur baý gyzyny maňa bersin? — diýip, adam iberdi.

Mansur baý baran adama hormat edip:

— Hoş gelip siz, ýagşy gelip siz, Patyşa-patyşalardan, garyp-garyplardan, hoja-hojalardan gyz alar. Biziň gyzymyz patyşaga mynasyp däl — diýip, ony gaýtaryp goýberdi.

Patyşa tarapyndan iberilen wekil özüne aýdylan sözi patyşaga habar berdi. Patyşa bu sözi eşidenden, gahary gelip, donuna sygman:

— Göreýin, gyzyny kim alýar!—dýýip, gaharlanyp, syýasat kylp, bider²⁵ gitdi. Baryp haremhanasyna girdi.

Patyşanyň, giden gününüň ertesi **Halapdan** bir söwdigär gelip, Mansur baýyň serhowzunyň başynda düşdi, Onuň adyna **Ezber hoja** diýerdiler. Bu adam bir näçe gün şol ýerde boldy.

Indi habary Gül-ziba’dan eşidin. Gülnahalyň, Gülziba diýen bir kenizi bar erdi. Günlerde bir gün Gülnahal:

²⁴ Başga ady Akja.

²⁵ بدر گيتدی = اوتته گيتدی.

— Eý Ziba, baryp bir suw getirseň näder — diýdi. Gülziba:

— Hoş, bolgaý!—diýip, küýzä ýüp dakyp, ýola rowana boldy. Howzuň başyna baranda, suwuň içinde bir şugla/شعله göründi, ol ýana-bu ýana garady, tapmady. Soň bu şugla howzuň daşynda göründi. Görse, Ezber hojanyň ýüzüniň şuglasy turur. Keniz küýzäni suwdan dolduryp gitmekçi bolan wagty, onuň gözi Ezber hojaga düşdi. Keniz ygtyýarsyz ýykyldy. Küýze döwlüp, ýüpi küýzäniň iki gulpunda galdy. Keniziň huşy başyndan uçup, Gülnahalyň ýanyna bardy. Gülnahal:

— Eý Gülziba, suw getirdiňmi? diýdi.

Gülziba suw diýip, eline garasa, ýüpde küýzeniň iki guly galypdyr. Gülnahal:

— Gülziba, näme boldy? Bu nämäniň alamaty?— diýip sorady. Gülziba:

— Ezber hojanyň jemalyn gördüm, bi-ygtyýar bolup ýykyldym, soň näme bolanyny bilmedim — diýdi. Onda Gülnahal:

— Onuň ýaly bolsa, biz hem baryp göreýli — diýip, Gülziba bilen bile serhowzuň başyna ugrady. Baryp görseler, bir sahypjemal, şeýle bir owadan adam. Gülnahal aşyky-bikarar boldy. Gaýdyp öýlerine geldiler.

Sözüň gysgasy, bir näçeler Ezber hojanyň arzuwynda bolup:

— Şu ýerde bolmaly adam ekeni — diýdiler.

Elkyssa, uly-kiçi ýygnanyp, Mansur baýyň öýüne baryp:

— Gyzyňy Ezber hoja berseň, nähili bolar?—diýdiler. Onda Mansur baý:

— **Baryp gyzyndan habar alyň, egerrazy bolsa, men garşy däl — diýdi.**

Baryp Gülnahaldan habar aldylar. Gülnahal özrazylygyny bildirdi. Sözüň gysgasy, Gülnahaly Ezber hoja nikalap berdiler.

Ondan, soň bu söz Şah Apbasyň gulagyna degdi. Patyşanyň gahary geldi. Emma biriniň nikaly aýalyny güýç bilen alaýyn diýse, ol özüni adalatly hasaplaýardy. Näme alaç ederin bilmedi. Şol wagtda bir aýýar —hilegär bar erdi, adyna **Taýmaz** diýer erdiler. Ol:

— Eý patyşahym, onuň üçin gam çekmäh, ýedi günde huzuryňyza getirer men — diýdi.

Patyşadan rugsat diledi. Patyşa rugsat berdi. Soň aýýar eline bir taýak alyp, ýola düşdi.

Ezber hojanyň işigine baryp, bir gün durdy. Ezber hoja jogap bermedi. Ertesi ýene gelip durdy. Ezber hoja:

— Sen nähili adam? —dýýip sorady. Aýýar:

— Men Halap adamydym, bir sebäp bilen bu şähre düşdüm. Sizi hem halply diýip eşitdim. Her wagt gitseňiz, meni hem alyp gidiň — diýdi.

Onda Ezber hoja:

— Örän ýagşy, sen düýeleri bakyber — diýip tabşyrdy. On gün, on baş gün bakdy. Bir daýhanyň gawuny bardy. Taýmaz bir gün düýeleri şol gawuna salyp, özi hem depäniň üstünde oturdy. Bir wagt gawun eýesi gelip, düýeleri kowdy. Taýmaz:

— Düýeler muny ýagşy iýýär, näme üçin kowýarsyň?— diýdi. Onda daýhan:

— Men muny seniň düýäň üçin ekmedim — diýip, golundaky taýagy bilen Taýmazy ýagşyja urdy. Taýmazyň ýüzi-gözi gan boldy. Taýmaz dat edip, Ezber hojakyň ýanyna baryp:

— Eý hoja, hyzmat edeniň jezasy şunuň ýaly bolýarmy? — diýdi. Hoja:

— Näme boldy? — diýdi.

Taýmaz:

— Seyiň hoja bolanyň gurasyn, düýeleriňi ýoldan geçirmediler, seniň düýeleriň sebäpli, meni urdular — diýdi.

Ezber hoja başyny aşak salyp:

— Meniň öz ýerim-gurdum bolsa, munuň ýaly etmezdiler, meni saýry/ýat görendirler. Her kimiň öz üljesi ýagşy ekeni — diýdi. Ezber hoja ýurduna gaýtmak üçin Mansur baýdan rugsat diledi. Ol hem rugsat berdi. Ezber hoja Taýmaza:

— Gel, indi Halaba gideli, taparmysyň? — diýdi. Taýmaz:

— Eý janym, Hojam! Halk gündiz tapsa, men gije taparyn — diýdi.

Ondan soň düýelerine ýüklerini ýükläp, Akjany (Gülňahaly) düýä mündürüp, ýola ugradylar. Bir gije tä daň atynça ýol ýörediler, daň atandan soň bir çarbag aýtdiler. Ezber hoja:

— Halabyň ýolunda munuň ýaly çarbag görmezdim — diýdi. Onda Taýmaz:

— Janym, Hojam, ýoldan azaşypdyryn, indi siz şu ýerde duruň. Men bu ýerleriň nire ekenini bir habar alaýyn — diýip, etegini biline gysdyryp, Şa Apbasyň ýanyna bardy-da:

— Eý patyşahym! Hyzmaty bitirdim. Gülňahaly pylan ýere getirdim — diýdi.

Patyşa özüniň bir näçe ýakyn adamlaryny atlandyryp iberdi. Olar naýzalaryny ýatyryp, Ezber hojanyň üstüne at saldylar.

Ezber hoja bulary görüp gorkdy. Akjany taşlap, özi bir ýel maýa münüp gaçdy.

Bular hem Akjany alyp, Şah Apbasyň ýanyna getirdiler.

Akja Şah Apbasy göreninden:

Eý patyşahym, kyýamatlyk agam bolgul! — diýip aglady. Patyşa başyny aşak salyp, bir az wagt oturdy.

Hudaý köňlüne rehim saldy. Akjanyň sözüný kabul edip:

— Owal gyzym birdi, indi iki boldy. Baryň, muny Şasenemiň ýanyna eltip goýuň — diýdi.

Akjany Şasenemiň ýanyna eltip goýdular.

Indi sözi Garypdan eşideliň.

Garyp sähra tarap ýüzlenip gidipdi. Bir näçe menzil ýol ýöräp, Şasenemiň çarbagyna ýetişdi. Görse, uly çarbag. Garyp çarbagyň derwezesine arkasyny berip oturdy. Emma Şasenemiň habaryny ala bilmedi. «Men nähili ýol bilen Şasenem jana arzy-halymy aýdaýyn? Men bir gül-gün ýaglyk bolsamdym, Şasenem eline alardy. Ýa bir Kirmany şal bolsamdym, Şasenem başyna orardy» diýip, Garyp bir gazal aýtdy:

Ala gözli Şasenemiň
Garyp düşdi illerine,
Biz misgini aldamyşlar,
Ýanyp-bişdik a:llaryna.

Men bir sonaly köl bolsam,
Ýa bir jerenli çöl bolsam,
Ýa bir şeýda bilbil bolsam,
Gonsam ýaryň güllerine.

Allahymdan saglyk alsam,
Gözel şadan beglik alsam,
Men bir gülgün ýaglyk bolsam,
Senem alsa ellerine.

Ýaryň katdyna dal²⁶ bolsam,
Ýüzüne goşa hal bolsam,
Ýa bir Kirmany şal bolsam,
Senem çalsa billerine.

Aşyk Garyp mesgen eýlär,
Gözde ýaşyn tesgin eýlär,
Bizi munda misgin eýlär,
Senem gitse illerine.

Garyp bu sözi aýdyp, derwezäniň agzynda oturdy. Bagban çykça, bir hossarsyz ýigidiň gaýgyly oturanyny gördi. Ol Garybyň ýanyna gelip:

— Eý ýigit, haýsy bagyň güli sen, haýsy çemeniň bilbili sen, haýsy aşýandan perwaz eýläpl, bu ýerlere gelip sen? Haýsy ýana baryr sen? —diýip sorady. Garyp:

— Men şeýleden gelýärin... Bu ýerlerde ogullyk saklajak adam ýokmuka? Men ogulsyza ogul boljak— diýdi, Onda bagban:

— Eý oglum, beýle bolsa, sen maňa ogul bolaý —diýdi.

Bular ata-ogul boldular. Bagban Garyby öz öýüne alyp geldi.

Garyp, bagbana ogullyk bolup, obanyň sygyrlaryny bakardy.

Günlerde bir gün Garyp öýe geldi. Şol gün bagban öýde ýokdy. Garyp enesine garap:

— Eý ene, atam niräk gitdi?—diýip sorady. Enesi:

²⁶ Dal= dalda, hemýat beriji, kuwat

— Oglum, indi bahar boldy, nowruz gülleri açylypdyr. Ataň, Şaseneme çemen baglap eltýär — diýdi. Garyp:

— Atamyň ýanyňa men-de barsam, maňa hem gül berse- di — diýdi. Onda eneligi:

— Oglum, ataň saňa-da gül berer — diýip, Garyby bagbanyň, ýanyňa alyp bardy-da: «Garyba-da gül beriň» diýdi. Bagban mamanyň sözünü kabul edip, Garyba hem gül berdi.

Ertir ir bilen Garyp ýene çarbaga bardy. Güller açylypdyr. Bir bölek gülüň arasynda oturyp, güllerden alyp, bir çemeni zynat bilen/bezäp baglady. Ony şol ýerde goýup, özi bagdan çykyk gaýtdy. Şol wagtda bagban gelip:

— Bu gün gaflat basyp, giç galdym — diýip, alňa- saklyk bilen çemen baglamaga meşgul boldy. Ol Garybyň çemen baglan ýerine bardy. Bir wagt bagbanyň gözi Garybyň baglan çemenine düşdi. Görse, özüniň baglan çemenlerinden hem owadan, oňat bir çemen eken. Bagban alňa-saklyk bilen çemenlerini ýygnaý ýörşüne, olaryň, arasy bilen Garybyň baglan çemenini hem goýup, Şasenemiň huzuryna alyp bardy.

Şasenem bagbanyň elten çemenlerini bir-bir gözden geçirdi. Görse, bir sany çemen ören oňat edilip baglanypdyr.

Şasenem:

— Eý bagban, dogryňy aýt, bu çemeni kim baglady? — diýip, Garybyň baglan çemenini eline alyp, bagbana ýakynlaşyp, mylaýymlyk bilen sorady. Bagban:

— Eý jahan soltany, eşider bolsaň, men bir ýetim oylan saklap ýörün, ol çemen şonuň baglan çemenidir — diýdi.

«Bagbanyň bir ýetim oylan saklap ýörün» diýen sözi Şaseneme ýarady. Ol bagbana has ýakynrak süýşüp:

— Hemişe şunuň ýaly çemen baglagyl! — diýip, hoşamatly sözler bilen bagbanyň ýüzüne gülüp bakdy.

Bagban özüne edilen hoşamada-ýalňyş düşüniş: «Şasenem maňa aşyk bolan eken» diýen pikiri könlüne getirdi. Ol şeýle umyt bilen Şaseneme garap, bir gazal aýtdy:

Men söýmüşem ziba Senem adyňy,
Söýsem, öldürerler, söýmesem, ölem.
Ile meşhur bolan asyl zatyňy
Diýsem, öldürerler, diýmesem, ölem.

Gurban olam ýaryň kaddy-boýuna,
Hoşwagt olam onuň eýlän toýuna,
Her dem hylwat eýläp, barsam öýüne,
Barsam, öldürerler, barmasam, ölem.

Näzu-gamzaň ýanar humar gözüňden,

Gurban olam şähti-şeker sözünden,
Gähi ýaňagyňdan, gähi ýüzünden
Öpsem, ölürerler, öpmesem, ölem.

Men seni söwmüşem jan bilen dilden,
Sen meni söýmäge gorkar sen ilden,
Hytaýy barmakdan, hynaly goldan
Tutsam, öldürerler, tutmasam, ölem.

Bir hylwatda tutsam ýaryň goluny,
Gujaklasam anyň inçe bilini,
Agzyna salyban şirin dilini,
Sorsam, öldürerler, sormasam, ölem.

Men togap eder men aýak tozlaryň,
Tarypyn edermen şeýda gyzlaryň,
Gaýmak dodaklaryň, bal agyzlaryň
Emsem, öldürerler, emmesem, ölem.

Geliň, gulak salyň ýaryň oýnuna,
Tylla heýkel dakynypdyr boýnuna,
Goja bagban Şasenemiň goýnuna
Girsem, öldürerler, girmesem, ölem.

Şasenem bagbanyň bu sözleri eşidensoň gaharlanyp:

— Eý bagban, agzyňy ýygna, her kim öz hetdini bilse ýagşy!—diýip, gazap bilen garady. Bagban turup öte gitdi. Gelip Garyba:

— Şasenem seniň, baglan çemeniňi gowy gördi. Eý Garyp, ýene çemen baglagyl!—diýdi.

Garyp bagban bilen ýene бага барып, çemen baglap, onuň içine bir gazalny pinhan kylyp goýdy. Bagban ony eltip, Şaseneme berdi. Şasenem gülnüň arasynda bir hat gördi, ol Garybyň düzen gazalydy, ony alyp okady. Onda şeýle ýazylypdyr:

Gulak salyp, eşit meniň arzymny,
Günbe-günden beter boldum derdiňden,
Näler çekdim fyrakyňda hijriňni,
Ganlar ýyglap, öter boldum derdiňden.

Mähnetli bagbana hyzmat eder men,
Bilmen, maksadyma haçan ýeter men,
Bu dert ile başym alyp gider men,

Özge watan tutar boldum derdiňden.

Garyplykda sen gelmediň gaşyma,
Rehm etmediň gözden akan ýaşyma,
Ajal ýassygyny goýup başyma,
Ýar-ýar diýip, öter boldum derdiňden.

Çemen baglap, nama ýazyp gönderdim,
Sen diýip, özgeden ýüzüm dönderdim,
Döwlet çyragyny aglap söndürdim,
Bigänelik eder boldum derdiňden.

Garyp aýdar, «kel» goýup men adymy,
Bu watanda kişi bilmez zadymy,
Senden özge kime aýtaý dadymy,
Saňa dadym aýtar boldum derdiňden.

Bu sözden soň Şasenem bi-takat bolup, synasynyň bentlerini açyp, öz halyna ah çekip, gözünde ýaş, köňlünde ýar dagy, golunda desmaly, göz ýaşyny süpürüp, ýüregini para-para kylyp, ah urup, zar-zar aglap, bir gazal aýtdy:

Bahar boldy, gül açyldy,
Meniň gülüm açylmazmy?
Bilbiliň gany saçyldy,
Meniň gany saçylmazmy?

Habarym ýok, bahar oldy,
Çemenler läleazar oldy,
Garybymdan habar geldi,
Kerem ýollar açylmazmy?

Döwletliden döwlet gitdi,
Nobat rakyplara ýetdi,
Sa:ky ajal meýin tutdy,
Kepen donum biçilmezmi?

Şat ýörügen ýollar galdy,
Gül degresin zaglar aldy,
Aşyk ýarym gaýry boldy,
Ýene şerap içilmezmi?

Şasenem diýr, ömrüm güli,
Kesildi muhupbet ýoly,
Açyldy baglaryň güli,
Meniň gülüm açylmazmy?

Bu sözden soň Akja geldi. Görse, Şasenemiň gözünde ýaş, bagrynda baş, dat edip otyr. Akja:
— Eý Şasenem, saňa näme boldy, halyň niçik? — diýdi. Oňda Şasenem bi-karar bolup, ýene bir gazal aýtdy:

Akja, saňa syrry-halym diýeýin,
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.
Başymdan geçenin beýan eýläýin,
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.

Şum rakyplar bizi ýardan aýyrmış,
Pelek eşretimniň nahalyn gyrmış,
Meniň ýarym, taňry kimge buýurmys?
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.

Syýa zülplerim para çekilmiş,
Synam üzre çapraz ýara çekilmiş,
Sebäp nedir, bagta gara çekilmiş,
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.

Syýa zülpüm para-para bolupdyr,
Tel -tel bolup, dara-dara bolupdyr
Sebäp nedir, bagtym gara bolupdyr,
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.

Meniň ýarym Hasan wezir ogludyr,
Muhupbeti bir ykrara baglydyr,
Atamyň elinden synam daglydyr,
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.

Gahba pelek meni kyldy bigana,
Özi gelmeý, güli geldi gaýbana,
Meniň üçin ýetim bolmuş bagbana,
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.

Aşyk bilen magsuk işi bir gerek,
Wadasy, wepasy, gowly bir gerek,

Hüýri-jennet, hulky, husny bir gerek,
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.

Şasenem gyz diýrler meniň adyma,
Bir ah ursam, älem ýanar oduma,
Ýaratgan züljelal, ýetiş dadyma,
Ýaryň güli geldi, özi gelmedi.

Elkyssa, bu sözden soň Şasenem bagbany çagyryp:

— Eý bagban, bagy arassa kылgyl, men erte ir bilen bag seýline gelermen — diýdi.

Bagban bagy arassalap, onuň etrapyny keseki adamlara gadagan etdi. Garyp bu işlere düşüňip, daňdan бага seýle geldi. Ol haýwanlary özüne hemdem bilip, olara garap, bir gazal aýtdy:

Bag eýesi bagyn etmiş gadagan,
Şasenem gyz bag seýline geledir.
Bilbiller, gonuňlar gülden-güllere,
Meniň ýarym bag seýline geledir.

Nerkes, gözüň ýumup, gyýa bakmagyl,
Göz ýaşym, sabr eýle, sil deň akmagyl,
Nala, hijran çekip, bagrym ýakmagyl,
Meniň ýarym bag seýline geledir.

Toty, sen özüňi söze çaglama,
Senuber, sen boýuň egip aglama,
Sünbül, sen saçyňy tar-tar baglama,
Meniň ýarym bag seýline geledir.

Benewşe, baş egip, durgul hyzmatda,
Bulut, tut aftaby sen bu hylwatda,
Şasenem diýp, başym galdy külpetde,
Meniň ýarym bag seýline geledir!

Garyp aşyk bu gün bagbanlyk kылp,
Aýrallyk derdine bagryny dilip,
Aşygynyň ýetim bolganyň bilip,
Şasemem gyz bag seýline geledir.

Garyp bu sözüni tamam edip, gül petdeleriniň arasynda gizlenip ýatdy.

Elkyssa, ertir irden Şasenem boýdaşlary hem kyrk kenizi bilen бага geldi. Gyzlary topar-topar bölüp, güllere seýil etmäğe iberdi. Özi hem bagny seýil etmege başlady. Birden bir gyz Garybyň gizlenip ýatan gül petdesiniň ýanyna gelip, Garyby görüp gaçdy.

Bagyň ortasynda bir howuz bardy. Onuň degre-daşy gülşen lälezarlykdy. Garyp gül petdesinden çykyp, özüni şol howza urdy. Şol wagtda Şasenem Garyby görüp, onuň ýakyna ugrady. Garyp: — Bu gyzlaryň gözünüň önünde, Şasenem bilen meniň aramda bolan syryň üsti açylsa, soňy gowy bolup çykmaz — diýip, suwdan çykyp gaçdy. Şasenem yzyndan kowdy. Ýetebilmän, dide girýan, syna birýan bolup, Şasenem bir gazal aýtdy:

Uçurdym şunkar guşumny,
Hiç bir ýerde habary ýok;
Hasrat bilen göz ýaşymny
Dökmeýinçä, durary ýok.

Gaçdy bu döwletiň guşy,
Agtaryr men ýazu-gyşy,
Habaryn bilmez hiç kişi,
Bir menzilde durary ýok.

Men isterem, ýarym gelse,
Gelip gamly köňlüm alsa,
Şum rakyp habardar bolsa,
Ikimizi goýary ýok.

Bize barça älem ýagy,
Kime diýeýin bu dagy?
Hazan ursun bu çarbagy!
Bu söhbediň berary ýok.

Tutup muhupbetiň ýolun,
Tutsam men ýarymyň golun,
Gezerem Kerbela çölün,
Bu köňlümiň mydary ýok.

Ýarym gitdi, suwdan çykyp,
Senem ýar ýoluna bakyp,
Yşk oduna bagryn ýakyp,
Görmeýinçä, mydary ýok.

Elkyssa, Şasenem gyz yzyndan kowdy, Garyp gaçdy, ýetip bilmän, dolanyp, howzuň başyna geldi. Akja, Şasenemiň ýanyna geldn. Görse, Şasenemiň gözünde ýaş, bagrynda baş. Akja:

— Eý Şasenem, neüçin beýle gangyn görner sen, saňa näme boldy? — diýdi.- Şasenem gyzlardan özüni çolarak çekip:

— Eý Akja, Garyby gördüm. Ol gaçdy, yzyndan kowdum, ýetip bilmedim. Indi saňa bir pinhan sözüm bar! — diýip, bir gazal aýtdy:

Akja gelin, gamsyz başym,
Gamhana boldy, neýläýin?
Bir säw bile aşna ýarym,
Bigana boldy, neýläýin?

Men geldim ony soraglap,
Ýüregimni otga daglap,
Ol gaçdy, menden burgaklap,
Pinhany boldy, neýläýin?

Talha²⁷ döndý agzym baly,
Ösdi aýrallyk şemaly,
Bilmedim, nedir hyýaly,
Bigana boldy, neýläýin?

Ýandy, meniň bagrym ýandy,
Döwran rakyplara döndi,
Wysalyň çyragy söndi,
Hijrana döndi, neýläýin?

Indi durmanam bir sagat,
Köňlümde galmady ta:kat,
Muhupbet salgan ymarat
Weýrana döndi, neýläýin?

Gutulmady gamdan başym,
Awy boldy iýen aşym,
Ýar ýolunda gözde ýaşym
Rowana boldy, neýläýin?

Şasenem ýapyşdy pire,
Her kim öz bagtyndan göre,

²⁷ تلخ- آجی

Ýaryň köňli özge ýara...
Gümana boldy, neýläýin?

Şasenem bu gazalny aýdyp, Akja bilen bagy seýil edip ýörürdi. Garyp serwi agajyň syrtynda bukuldy, Şasenem bilen Akja bagyň içi bilen Garybyň duşundan geçdiler. Garyp serwi agajyň syrtynda durup, bir gazal aýdar boldy:

Sadaka bolam, galam gaşly dilberim,
Amanda bola sen, ýene gelinçä.
Kaddy tubi²⁸, lebi şeker nigärim,
Bakaram ýoluňa, täki ölinçä.

Gamzaň oky degip, dökdi ganymy,
Şum rakyplar duýsa, bozar şanymy,
Alladan razy men, alsa janymy,
Sensiz ömrüm gaýry bilen bolynça.

Akja bilen seýl eýlediň bu zaman,
Kyrk keniz eliňde süredir döwran,
Gaýytgyl raýyňdan, janymdyr gurban,
Ölen ýagşy, sen dilberden galynça.

Gözlerim ganynça, görem ýüzüňni,
Ne beşer, ne peri diýrler özüňni,
Mejnun kibi çölde alsam yzyňny,
Ýansam gerek seni tapyp alynça.

Çyn aşyklar ýalbaradyr dostuna,
Şum rakyplar aýralygyň kastyna,
Garyp diýer, keten köýnek üstüne,
Hiç dynmanam, gözde ýaşym sylynça.

Garyp sözüni tamam etdi. Emma onuň bu nalasy Şaseneme eşidilmedi. Ondan soň Garyp Şasenem bilen Akjanyň bagy agtaryp, o ýan-bu ýan gezýändiglerini görüp, ýene bir gazal aýtdy:

Bagyň içre bagban bolsam,
Tirsem täze gülleriňni.
Wysalyňyz nesip etse,
Guçsam inçe billeriňni.

²⁸ طوبى=دېك بويون آغاچ

Meni görseň uşbu halda,
Özüm munda, gözüm ýolda,
Ak ýüzüňe çekme dalda
Ter hynaly gollaryňny.

Ýañagyň misli läledir,
Bakyşyň janym aladyr,
Agzyň altyn piýaladyr,
Doýup içsem ballaryňny.

Irden turup, zülpüň dara,
Gül ýüzüňe ýaglyk ora,
Rakyp ýüzi bolsun gara,
Hoş sözletseň tilleriňni.

garyp, özüm pakyr,
Ýazygyma boldum mukyr²⁹,
Tilim ýazyp, çeşmim okyr
Ak ýüzüňde hallaryňny.

Garyp aşyk bolgul pahyr,
Günähiňe bolma münkür,
Razy bolar möwlam kadyr,
Şat eýleseň gullaryňny.

Garyp sözünü tamam edenden soň, bir meýdan oýlanyp, näderin bilmän, haýran bolup durdy. Emma Şaseneme muşakgat ýetişenini duýup, oňa rehmi gelip, özüni mälnm etmek üçin, ýene bir gazal aýtdy:

Boz dumanly daglar aşyp,
Ahu gözli maral geldi.
Yşkyň sawdasyna düşüp,
Ahu gözli maral geldi.

Tutar her kes öz däbini,
Awçylar awlar awuny,
Başda gelen serdaryny
Tutgul, awçy, maral geldi.

²⁹ Mukyr=Boýyn bolmak

Awçylar awlar dagynda,
Bally-şeker dodagynda,
Günüň gün orta çagynda,
Gözel awçy, maral geldi.

Senem bilen Akja gelin,
Diliň, ýürejigim, diliň!
Şitde guşap inçe bilin,
Senem awçy, maral geldi.

Talandy, ömrüm talandy,
Çyg düşdi, bakja suwlandy,
Çarbagy üç-dört aýlandy,
Zalym awçy, maral geldi.

Ballar bar leblerinde,
Seni gören galar derde,
Dal dolanyp duran ýerde,
Senem awçy, maral geldi.

Egnine geýipdir ala,
Biri gülgün, biri läle,
Ak gollaryn sala-sala,
Senem awçy, maral geldi.

Gadamlary göz üstüne,
Gurbanam çeşmi — mestine,
Mürewwet eýläp dostuna,
Senem awçy, maral geldi.

Bize gaýgy boldy ýeten,
Haram boldy ata watan,
Ýar egninde bardyr keten,
Zalym awçy, maral geldi.

Garyp aşyk diýmez ýalan,
Ömrümize düşdi talaň,
Serwi agajyna dolan,
Senem awçy, maral geldi.

Şasenemiň täji başynda, ýüz muň şıwe-náz bilen, tawus guş kibi, aşykny köýdüriji, mestan-mestan basga gelderdi. Akjanyň hem ýörip gelşi ondan kem dälidi. Garyp biçäre bulary görüp, akyl-huşyndan aýrylyp, bularyň ýörişine hoşwagt bolup, ýene bir gazal aýtdy:

Gördüm, iki peri gelir,
Ajap sallana-sallana.
Aşygynyň köňlün alyr,
Gelir, sallana-sallana.

On dördi gije aý kimin,
Tumagaly humaý kimin,
Uly döwletli baý kimin,
Gelir sallana-sallanň.

Iki peri hemdem bolup,
Bir-birinden nusga alyp,
Gyýa bakyp, golun salyp,
Gelir sallana-sallana.

Biri güldür, biri gunça,
Ol biri ýokdur Senemçe,
Tomaşa kylyňlar, barça,
Gelir sallana-sallana.

Garyp diýr, guluň adyna,
Hak ýetirsin myradyna,
Dözmän aýrallyk oduna,
Gelir sallana-sallana.

Garyp sözünü tamam edip, agajyň syrtyndan çykdy. Garyp bilen Şasenem bir-birleriniň gollaryny boýunlaryna salşyp, agzy-agza goýup, misli Leýli-Mejnun kimii çyrmaşdy. Şol ýerde Garyp ýene bir gazal aýtdy:

Senmeni goýsalar bagyň içinde,
Seýran etsek seniň bile, söwdügam!
Şükür indi, bagyň ýetmiş kemala,
Bagban bolsam täze güle, söwdügam.

Gurban olam gaşlaryňa, gözüňe,
Dal boýuňa, kamatyňa, ýüzüňe,

Sadaka bolsun şirin janlar sözüňe,
Ga:ndyr lebiňdäki bala, söwdüğim.

Jebriňe dözmenem, jepa eýleme,
Gaýry bilen ähdi-wepa eýleme,
Her ne gelse, zowky-sapa eýleme,
Söz ýaýylar ilden-ile, söwdüğim.

Gaşyň mährabyna başym goýmuşam,
Mest bolup, billere gollar salmyşam,
Kaknus kibi yşk oduna köýmüşem,
Gel indi, rehm eýle gula, söwdüğim.

Şum rakyplar goýmaz sapa sürmäge,
Gelmişem aldyňa, başym bermäge,
Lebleriňniň, şeker-balyn sormaga,
Muntazyram aýdan-ýyla, söwdüğim.

Aşyk bolanlaryň ýanar ýüregi,
Aç goýnuňy, sal boýnuňa bilegi,
Mustajapdyr gyz-oglanyň dilegi
Dilegiňi hakdan dile, söwdüğim.

Aşyk imes, ýar jebrini a:r eden,
Hak özüdir ýokdan bizni bar eden,
Garyp diýrler, bag içinde zar eden.
Dal dolansam gunça bile, söwdüğim.

Ondan soň Şasenem tizlik bilen ýerinden turup, goluny Garybyň boýnuna salyp, bir gazal aýtdy:

Arzym eşit, meniň söýgüli ýarym,
Armansyz sür, döwran ötmezden burun,
Baga girip, tirgil täze gülümden,
Çyrmaşyp dur, duşman duýmazdan burun.

Sürme bolgul gözüm bile gaşyma,
Gurban bolgul beýle hulky-hoşuma,
Perwana dek aýlanyban daşyma,
Sürgün, ajal ýoluň tutmazdan burun.

Gollaryňny salgyl meniň boýnuma,

Dolanyban girgil indi goýnuma,
Pelek haýran bolup galsyn oýnuma,
Armansyz sür, döwran ötmezden burun.

Ka:mi diliň³⁰ hasyl etgil özümnden.
Ruhuyň täze bolar her bir sözümnden.
Posa algyl gyzył gül dek ýüzümnden,
Bu görküm ýüzümnden gitmezden burun.

Syrry-pinhan hiç galmasyn arada,
Rakyplaryň ýüzi bolsun garada,
Şasenem diýr, ýetgil maksat-myrada,
Tirgil gülüň, hazan urmazdan burun!

Akja gördi ki, Şasenem bilen Garyp ikisiniň gürrüňleri bir geldi. Aýrallyk gaýgysy, Akjanyň hem janyndan ötüp, özüniň ýaryny ýatlap, gözünden düwme-düwme ýaş döküp, bir gazal aýtdy:

Gahba pelegiň elinden
Ýüregimde daglar galdy.
Bilbil aýryldy gülünden,
Ter açylan baglar galdy.

Asan etgil bu müşgili,
Uzaga düşdi menzili.
Uçurdym şeyda bilbili,
Gülşen içre zaglar galdy.

Halapda galdy watanyň,
Hiç ýokdur gelip-gidenim,
Ýar bilen söhbet tutanyň,
Gadymkyja çaglar galdy.

Men bu aýrallyk derdinde,
Ýüzüm musallat gerdinde,
Gardaşlar, Akja ýurdunda
Ser howuzly baglar galdy.

Gülňahal diýr, ýandy janym,
Pelek ýakdy istihanyň,

³⁰ کام دل

Ezber hoja, mähribanym,
Ýüregimde daglar galdy.

Gülnahal biçäre hem öz gara gününe aglap, sözünü tamam etdi. Şasenemiň Gülnahalyň halyna rehmi gelip oňa göwünlik berdi.

Ondan soň Şasenem:

— Eý Garyp jan, gel bir zaman бага seýil edip, söhbet tutaly — diýip, Garyba garap, bir gazal aýtdy:

Gel, Garybym, keş edeli bu бага,
Bilbil görsün gülüň tomaşasyn.
Goý lebiň-lebime, dodak dodaga,
Güller görsün balyň tomaşasyny.

Allahym ýaratdy jenneti rezwan,
Bu dünýäde berdi bize müň wıwan
Ýar üçin näçe ýyl gezdi sergezdan,
Leýli görsün Mejnun tomaşasyny.

Yşk ýeli her kimi eýledi berbat,
Her kime duş gelse, eýleýir perýat,
Bisütün dagyny köp gazdy **Perhat**,
Şirin görsün Perhat tomaşasyny.

Allahym her kime saldy ýüz söwda,
Jahan bazaryna düşdi müň gowga,
On iki ýyl akdy derýada **Uzra**,
Wamyk görsün Uzra tomaşasyny.

Iki aşyk goşulsalar jem bolup,
Synalary dagly gözi kem bolup,
Sen aşyk Garyp sen, men Senem bolup,
Akja görsün bizler tomaşasyny.

Ondan soň Şasenem Akjanyň ýanyna baryp:

— Eý Akja, sen meniň syrdaşym sen. Meniň bu işimiň bir çäresini et! — diýdi.

Onda Akja:

— Eý Şasenem jan, onuň ýaly bolsa, ataňdan bagy diläp alana çenli, Garyby **Ýasmak mama** tabşyraly³¹ — diýdi. Şasenem, Akjanyň bu sözünü makul görüp, Garyby alyp, Ýasmak mamanyň öýüne bardy-da:

— Eý mama, men bagy atamdan diläp alynçam, Garyby saňa tabşyraýan. Men gelyänçäm, Garyby ynjytma— diýip, mama garap, bir gazal aýtdy:

Men bu gün gider men atam ýanyna,
Wesiýetim — Garyp jany ynjytma.
Iki aşyknyň goşulmagynyň şanyna,
Wesiýetim — Garyp jany ynjytma.

Hiç kime bildirme, tä men gelinçä,
Men saňa tabşyrdym, erte bolynça,
Baryp Şah Apbasdan bagym alynça,
Wesiýetim — Garyp jany ynjytma.

Şum rakyplar iýdi nany-nemegim³²,
Anda sud etmedi gaýgy iýmegim,
Köňlümiň kuwwaty, güýjüm, kömegim,
Wesiýetim — Garyp jany ynjytma.

Ne jepalar çekdi Garyp diýp Senem,
Yşkyň wadasynda sergezdan menem,
Akja — garyndaşym, sen garry enem,
Wesiýetim — Garyp jany ynjytma.

Bu sözi aýdyp, Garyby Ýasmak mama tabşyrdylar. Soň Şasenem bagy diletmek üçin Akjany atasy Şah Apbasyň ýanyna iberdi. Akja baryp: «Çarbagy Şaseneme berseňiz!» diýip, şadan diledi. Şah Apbas muňa razy boldy. Akja patyşanyň razyçylygyny Şaseneme habar berdi.

Şasenemiň ýüregine şeýle bir howsala düşdi. «Belki-de, bu işi kenizlerimiň biri bilip, atama aýdar» diýip pikirlendi. Akja muňa düşünip:

— Eý Şasenem, **«Güni etek bilen basyryp bolmaz»**. Bu işi kenizleriňe mälim et, goý, olar hem bilsinler — diýdi.

Onda Şasenem: «Bu yşkyň derdine derman bolarmy?» diýip, kenizlerden delalat isläp, olara ýüzlenip, bir gazal aýtdy:

Söwer ýaryndan aýrylyp,

³¹ Tahyry hem gizlemek üçin, Zöhre ony bir garry kinizine tabşyrýar. Ysmak ada bakylanda, “Şasenem-Garyp” dessanyň awtory Hywaly, Daşhowzly boljak ýaly?! (A.G)

³² نان و نمک

Ýörmeklik rowa bolarmy?
Gözel ýaryň fyrakynda
Gezmeklik rowa bolarmy?

Ýüzde melamat gerdiniň,
Sözi ýeter namardynyň,
Eý ýaranlar yşk derdiniň
Derdine dowä bolarmy?

Men isterem, ýarym gelse,
Gelip, gamly köňlüm alsa,
Bir gün muny atam bilse,
Kenizler güwä bolarmy?

Fyrak oduna köýeniň,
Synasyna daş goýanyň,
Her kime -syryn ýaýanyň,
Sözünde iba³³ bolarmy?

Ýar ýolunda boýun goýmak,
Rahat berip, mähnet almak,
Şasenem diýr, aşyk bolmak,
Munda intiha bolarmy?

Elkyssa, Şasenem bu sözüni aýdandan soň, kenizler:

- Eý Şasenem, onuň ýaly bolsa, Garyp jany getir, biz hem göreli — diýdiler. Soň Şasenem:
- Eý Akja, baryp, Ýasmak mamadan Garyby alyp gel — diýdi. Akja Garybyň, ýanyna baryp:
- Men Şasenemiň ilçisi, meniň bilen Şasenemiň ýanyna ýör — diýip, bir gazal aýtdy:

Men Şasenemiň ilçisi,
Meniň bile ýörgül indi.
Açylmyş baglaryň güli,
Bagban bolup, tirgil indi.

Duşman ýüzi bolsun gara,
Otlar düşsün bu şähre,
Isleseň, ýetiş ol ýara,
Meniň bile ýörgül indi.

³³ Ret etmek= Başdan sowmak.

Ölmesin dostlar, ölmesin,
Rakyp hiç ýerde gülmesin,
Syryňny hiç kim bilmesin
Bakma soldan saga indi.

Taňry eşitsin dadyňy,
Hak ýetirsin myradyňy,
Ýar bilsin ygtykadyňy,
Yhlas bile bargyl ikdi.

Beýle ýakma ýüregiňni,
Sal boýnuna bilegiňni
Gülňahal diýr, dilegiňni
Ýardan diläp algyl indi.

Elkyssa, Akja Garyby Şasenemiň köşgüne alyp geldi. Şasenem «Garybyň köňlüni alaýyn» diýip, bir gazal aýtdy:

Hoş geldiň, Garybym sapa gelip sen,
Gutly bolsun menzil-mekan, Garybym.
Söhbət et, rakyplar duýmazdan burun,
Ganymatdyr hemin zaman³⁴ Garybym.

Gorkunjym köp, şum rakyplar duýarlar,
Duýsa, seni gyrmyz gana boýarlar,
Seni öldürerler, meni goýarlar,
Bu zamanlar niçik zaman, Garybym.

Saňa peýwestedir jany-jahanyň,
Sen-sen täji-serim, ruhy-rowanyň
Saňa pida bolsun bu şirin janyň,
Ýoluňda gurbandyr bu jan, Garybym.

Wehm etme, Şasenem gaýry bolar diýp,
Bir namardyň terhosyny alar diýp,
Sen öleňsoň, gaýry bilen bolar diýp,
Getirme köňlüňe güman, Garybym.

Şasenem diýr, dünýe barym seniňdir,

³⁴ همين زمان = ادیل شو وقت

Ýowuz günüm, namys-arym seniňdir,
Göwsümdäki goşa narym seniňdir,
Synam saňa tagty rowan, Garybym.

Bu sözden soň Garyp:

— Eý Şasenem, men seniň bagbanyňa hyzmatçydym. Indi maňa rugsat ber. Men onuň mallaryny özüne tabşyryp geleýin — diýip, Şasenemden rugsat alyp, ýola düşdi. Bagdan çykyp barýarka, yzyna garady. Şasenemiň köşgüniň şöhlesi asmana ýalkym salyp dur. Garyp muny görüp, köşge garap, bir gazal aýtdy:

Bir afytap talgaty³⁵, husny mesyhy,
Bir şirin dilliniň dagy men, dagy;
Lebleriň şeker leb sözi fesihim,
Şol şirin zulalyň dagy men, dagy.

Jemalyň subhy-dem , ýüzüňde nykap,
Götergil ýüzüňden perdeýi-hejap,
Äleme bark urar misli afytap,
Senem gyz atlynyň dagy men, dagy.

Çemeni seýr eder husny-murguzar,
Ýüz elwan sypatly turpa nowbahar,
Ne hallar, ne hatlar, nagyşly nigär,
Tawus misilliniň dagy men, dagy.

Geler bir gün döwran, gelmezden galmaz,
Ne boldy, ykbalym çyragy ýanmaz,
Gara bagtym ukusyndan oýanmaz,
Bagt köwkebiniň dagy men, dagy.

Lebleriniň gandy talh urar ganda,
Takatym galmady jigerde, tende,
Garyp aşyk size gul bolsa, bende,
Men Senem atlynyň dagy men, dagy.

Elkyssa, Garyp bu gazalny aýdandan soň, baryp mallaryny bagbana tabşyrdy. Gaýdyp gelip, ýene бага girip, Şasenem bilen aýşy-aşrata meşgul boldular.

³⁵ نور آفتاب

Günlerde bir gün otyrdylar, nahar wagty boldy. Şasenemiň bir kenizi bardy. Onuň adyna **Suwçy** keniz diýerdiler. Şasenem:

— Eý keniz, baryp Garybyň goluna suw akydyp ber!—diýdi. Keniz aftaba/kündük bilen desmaly alyp geldi, Garyp golun ýuwmaga başlady. Şol wagtda Suwçy:

— Eý Garyp jan, men-de Şasenemden kem dälidirin —diýip, Garypdan, bir posa aldy. Garybyň muňa gahary gelip, keniziň, agzyna goly bilen bir şapbat urdy. Keniziň agzy gyzyl gan boldy. Keniz:

— Sen meni bir urduň, men hem seni bir uraýyn — diýip, bagdan çykyp gitdi.

Bu söz bu ýerde galsyn. Indi sözi Garypdan eşideliň. Keniz gaharlanyp, bagdan çykyp gidensoň, Garyp goluny ýuwup, reňki üýtgäp, Şasenemiň ýanyna geldi. Şasenem:

— Suwçy keniz hany?—diýip sorady. Garyp:

— Ony men urdum, ol bolsa gaharlanyp, çykyp gitdi — diýdi. Şasenem:

— Eý Garyp jan, bu işi atam bilse, seni-de, meni-de diri goýmaz. Bu işiň ýagşy bolmandyr — diýip, bir gazal aýtdy:

Garyp, seniň şum bagtyňdan
Jahan boldy zyndan maňa;
Seniň bu kylgan işiňden
Ahyr bolar zyýan maňa.

Meni pyçaksyz öldürdiň,
Kä agladyp, kä güldürdiň,
Täze güllerim soldurdyň,
Ösdi bady-hazan maňa.

Meni eýlediň biçäre,
Ýüregime saldyň ýara,
Seniň üçin men awara,
Bu iş boldy zyýan maňa.

Keniz- barar atam ýanna,
Syryň aýdar däne-däne,
Duşmanlara bu bahana,
Eýlegeýler güman maňa.

Eden işiňde bar galat,
Geldi ýene uşbu külpet,
Garyp, indi ne maslahat

Boldy ahyrzaman maňa.

Senem aýdar, eý mähriban,

Gaýgy boldy bu şirin jan,

Kişi geler hemin zaman,

Zyndan boldy jahan maňa.

Şasenem bu sözi aýdandan soň, Garyp Şaseneme göwünlik berip, bir gazal aýtdy:

Atam biler diýip, gaýgy iýmegil,

Bize bir ýazylan bardyr, Senem jan!

Maňa beýle aý sözler diýmegil,

Aşyklar hajaty bardyr, Senem jan.

Ataň bilse, bizi ahyr näderler?

Perman edip, tutup alyp giderler,

Seni goýup, meni gurban ederler,

Bir başa bir ölüm bardyr, Senem jan.

Bilbil pygan eýläp, aýrylmaz gülden,

Janym çykarmyşam başda köňülden,

Ýüz para kylsalar, dönmenem senden,

Aşyklara dönmek a:rdyr, Senem jan.

Men bir goç-guzyýam gurban ýerine,

Boýnum baglamyşam zülpüň taryna,

Müň ýola baş ursam ataň daryna,

Aşyklaryň işi zardyr, Senem jan.

Garyp aýdar, pelek bize buýrmasa,

Ölenleriň hatyrasyn görmese,

Ataň indi sizi bize bermese,

Öldürse öldürsin, zordur, Senem jan.

Häzir bularyň bu sözi bu ýerde dursun, indi sözi patyşa tarapdan eşideliň.

Keniz gaharlaiyp bardy-da:

— Eý patyşahym, gyzyň bir bigana, ýat ýigit bilen köşkte aýşy-aşrat edýär, indi galanyny siz özüňiz bilersiňiz — diýdi. Patyşa der-gazap bolup:

— Eý keniz, eger-de bu sözün ýalan bolsa, saňa heniz hiç kime edilmedik bir gazaby ederin!— diýdi. Soň patyşa özüniň bir näçe ýasawulyny iberip:

— Şasenem bilen şol ýigidi alyp geliň. Olary dardan asaýyn. **Görene göz, eşidene gulak bolsun!**
— diýdi.

Bu söz bu ýerde galsyn.

Şasenem Suwçy gidenden soň, Garyp bilen sowal-jogap aýdyşyp, Akjanyň ýanyna bardy, bu işiň çäresini etmegini isledi. Akja:

— Eý Şasenem, Ýasmak mamanyň ýanyna baraly. Ol bu işiň çäresini aýdar — diýdi.

Akja bilen Şasenem Ýasmak mamanyň ýanyna baryp, bu syrlaryny aýtdylar.

Mama gurra taşlady. «Tiz baryp, Garyby gizläň, olar gelýärler» diýdi. Derrew gelip, Garyby sandyga salyp gulpladylar. Şol wagt şanyň ýasawullary at çapyşyp geldiler. Bagy boýdan-başa agtardylar. Garyby tapmadylar. Olar Garyby tapman, yzlaryna gaýdyp baryp, patyşaga:

— Eý patyşahym, bagda ýat adam görmedik — diýdiler.

Patyşa müneçjimlere ýüz tutup:

— Eý müneçjimler, bu nähili waka boldy? — diýdi. Müneçjimler gurra atyp:

— Şu wagt Garyp sandygyň içinde, Şasenem bolsa onuň daşynda otyr — diýdiler.

Onda Şah Apbas:

— Eger bu söz ýalan bolsa, barçaňyzy öldürerin — diýdi.

Şa ikinji gezek örän köp ýasawul iberdi. Ýasawullar Şasenemiň köşgüne tarap gidibersin.

Indi sözi Şasenemden eşideliň. Şasenem birinji barlagdan soň, Ýasmak mamanyň ýanyna gelip:

— Indi näme etmeli? — diýip, maslahat sorady. Onda. Ýasmak mama:

— Howzuň aşagynda ätiýäç üçin salnan jaý bardyr. Indi şol jaýda gizlemek gerek — diýdi.

Şasenem Garyby eltip, şol howzuň aşagşdaky jaýda gizledi.

Onýança patyşa tarapyndan iberilen ýasawullar geldiler. Ýene-de agtaryp başladylar. Gelenler köp agtardylar, emma Garyby tapmadylar. Ýene-de yzlaryna gaýdyp, patyşaga:

— Eý keremli patyşahymyz, köşgi şunça agtardyk, onuň ýaly adam tapmadyk — diýdiler.

Patyşa gazaba çykyp:

— Kenizi, müneçjimleri, gurra atyjylary öldüriň! — diýip, jellatlara buýurdy. Jellatlar derrew olary gyrdylar.

Indi sözi Şasenemden eşideliň. Şasenem bularyň, öldürilendiklerini eşidip, köňli hoş bolup:

— Eý Akja, indi duşmanlardan gutuldyk. Garyp jany getir — diýip, bir gazal aýtdy:

Akja, bu gün tende janym
Çykmazdan, janany getir,
Müsür ilinde Ýusup kimin,
Şol bendi-zyndany getir.

Biziň bilen wada kylan,

Rahat berip, mähnet alan,
Jepa tygyn jana salan,
Gara bagry gany getir.

Hassa halyny soraýyn,
Bir niçe köňül bereýin,
Doýynçam, ýüzün göreýin,
Baryp, Garyp jany getir.

Ötdi meger ýar fyragy,
Gahba pelek goýdy dagy,
Bir agyz sözüň soragy!
Şol dagy-hijrany getir.

Şasenem diýr, gara bagtym,
Ýandy, kül boldy bu rahtym³⁶
Ýakyn geldi öler wagtym,
Derdime darmany getir.

— Oýadan soň Akja baryp, Garyby çykaryp alyp geldi. Şasenem:

— Eý Garyp jan, meniň üçin zyndanda galdyň — diýip, Garybyň ýüzün-gözün sypalap, ýüzüniň tozuny ýaglygy bilen süpürüp, onuň köňlüni almak üçin bir gazal aýtdy:

Aşyk bolup, ýar jebrini çekmegen,
Onuň aşyklygna ygtybar olmaz,
Ýar ýolunda gözde ýaşyn dökmegen,
Onuň syrry ile äşikär olmaz.

Hoşwagt ömrüň köýüp-ýakyp ötürme,
Çaşyrma aklyňy, pähmiň ýitirme,
Gel, dostum, köňlüňe gaýgy getirme,
Zamanyň, hemişe beýle da:r olmaz.

Jyda boldum diýip, bolma hasratda,
Enşalla, sag men, bolma külpetde,
Götergil başyňy, bolgul söhbetde,
Bilbil gülüň degresinde har olmaz.

Perwana dek özün oda salmaýan,

³⁶ رخت = اگین- اشیک، اسباب، بزگ

Mansur deýin analhak³⁷ diýp ölmeýen,
Ysmaýyl dek özün gurban kylmaýan,
Aşyk men diýgende, ygtybar olmaz.

Senem aýdar, iýme gaýgy-hijrany,
Yşk derdiniň bolmaz eken dermany,
Bir gün sowurarlar ajal harmany,
Bu dünýä hiç kime wepadar olmaz.

Şasenem sözünü tamam etdi. Bular entek bu ýerde galybersýn.

Indi sözi Şah Apbasdan eşideliň. Şah Apbas:

— Meniň gyzyma köp töhmetler edildi — diýip, **Abdylly** diýen wezirine kyrk atly berip:

— Baryň Şasenemiň köşgüniň töwereginde boluň—diýdi, Abdylly kyrk atlysy bilen bagyň töweregine gelip düşdi. Günlerde bir gün Abdylly weziriň nökerlerinden birisi serhowzuň başynda, serwi agajyň saýasynda Şasenem bilen bir ýigidiň oturanyny gördi. Bu syry baryp, Abdylly wezire habar berdi. Abdylly wezir gelip görse, bu waka dogry eken.

Wezir Şasenemi çagyryp:

— Eý Şasenem, sen näme işler edip ýöryärsiň? Ataň kenizi, müneçjimleri, gurraçylary öldürüp, olaryň nahak ganyna galdy. Emma hakykatda olaryň sözi dogry eken! — diýdi. Şasenem:

— Bu ýigit meniň myhmanymdyr, muňa degme — diýip Abdylly wezire ýalbaryp, bir gazal aýtdy:

Köp gyssama, ýarym aklyn çasyrar,
Degmegil ýaryma, alla yşkyna!
Maňa duşan bu yşk barçaga duşar,
Degmegil ýaryma, alla yşkyka!

Atam ibermişdir seni permana,
Ne işiň bar ýagşy bilen ýamana!
Gulak sal, Abdylly, syrry-pinhana,
Degmegil ýaryma, alla yşkyna!

Men bir biçäre men, zarym dilimde,
Herne kylsaň, ygtyýaryň eliňde,
Giriftar etmegil duşman golunda,
Dsgmegil ýaryma, alla yşkyna!

³⁷ عن الحق = حق، حقیقت من دیرین معنی سینده

Bizi alyp barsaň atam ýanyňa.
 Atam galar aşyklaryň ganyňa,
 Sen galarsyň melamatyň känine,
 Degmegil ýaryma, alla ýşkyna!

Senem diýr, bereýin dünýä malyny,
 Tükel³⁸-hazynamyň herne baryny,
 Äşgär etme aşyklaryň syryny,
 Degmegil ýaryma, alla ýşkyna!

Elkyssa, Şasenem, Abdyllaga hem onunyň nökerlerine kyrk galkan zer berdi. Abdylla muňa hoşwagt bolup:

— Patyşaga baryp «beýle adam göremzok» diýip aýdarys, siz arkaýyn boluň — diýdi.

Abdylla özüniň bu ýerde bolmaly möhleti tamam bolandan soň, atlylar bilen gaýdyp gitdi. Baryp patyşaga:

— Eý keremli soltanyň, biz Şasenemiň köşgüniň töwereginde şunça gün bolduk, emma onuň ýanynda hiç ýat ýigit görmedik — diýip, Şah Apbasa habar berdi.

Abdylla wezir gidenden soň, Şasenem Garyba:

— Eý Garyp jan, **«Adam alasy içinde, haýwan alasy daşynda»** diýenleridir. Kim bilýär, belki-de, Abdylla baryp, bu syry patyşaga aýdar. Oňa göre-de bu gürrüňler bir az könelişinçä, sen başga bir şähre gitseň, ýene bular unudylyşanson, gaýdyp gelseň — diýip, Garyba garap, bir gazal aýtdy:

Garyp, dostum, et gamyňny,
 Duşman kâr ätmezden burun.
 Erte bilen seni, meni
 Ýasawul iýtmezden burun.

Säher geler mahasyrlar³⁹,
 Çar tarapyň gurşap alar,
 Seni ýowuz güne salar,
 Gaçawer, tutmazdan burun.

Erte geler munda ýatan,
 Seni meniň bile tutan,
 Bir özge ýerde et watan,
 Äşgär etmezden burun.

³⁸ Tükel=Barysy, hemmesi

³⁹ Mähessiller bolsa gerek= محصل، مالیات/حاصلت یثغنايان مأمور—بو یرده یاساول

Gutulawer mundan gaçyp,
Gözüň ýumup, menden geçip,
Bir aňdarha agzyn açyp,
Wehm ile ýutmazdan burun.

Şasenem diýr, hijran ýeli
Çar tarapdan öwser weli,
Başga ýana ömrüm güli,
Talanyp gitmezden burun.

Şasenemiň bu sözni eşidenden soň, Garyp:

— Janyndan gorkup, magşugynyň ýanyndan gitmek aşyklar üçin a:rdyr. Men ölsem hem, seniň ýanyňdan gitmerin — diýip, bir gazal aýtdy:

Maňa mundan gitmek bolmaz,
Ataň tutup almagynça.
Halyl kibi zulum çekip,
Hijr oduna salmagynça.

Jan bagly zülpüň taryna,
Baş goýup ataň daryna,
Guzy dek gurban ýerine,
Ataň tutup çalmagynça.

Sen gezer sen gülgün geýip,
Hal üstüne hallar goýup,
Kaknus kimin otga köýüp,
Peýmanamyz dolmagynça.

Jan baryça uşbu tende,
Men olaram saňa bende,
Jynazamy işiginde
Gide bilmen kylmagynça.

Garyp diýer, ahyr maksat,
Ajal ýetse, bermez pursat,
Hälä ganymat bu söhbet,
Giderim ýok ölmeginçä.

Ondan soň Şasenem näme ederin bilmän pikirlendi: «Eger Garybyň köňlüne degmesem, bu ýerde galyp, duşman goluna düşer. Ýagsysy men munuň köňlüne deger ýaly bir söz aýdaýyn, duşman goluna düşeninden, bu ýerden gideni ýagsy» diýip, Garyba garap, bir gazal aýtdy:

Indi söhbet wagty ötdi,
Git, Garyp, eglenme mundan!
Aýralygyň wagty ýetdi,
Git, Garyp, eglenme mundan!

Näler gördüm seniň waslyň,
Barabary ýokdur aslyň,
Bir gül erdiň, ötdi paslyň,
Git, Garyp, eglenme mundan!

Sen baryňda, güle bilmen,
Bu ne dertdir, bile bilmen,
Seniň üçin öle bilmen,
Git, Garyp, eglenme mundan!

Bähre tapman bu watandan,
Şirin janyň çykar tenden,
Şasenem diýr, geçdim senden,
Git, Garyp, eglenme mundan!

Garyp, Şaseiýemden bu sözi eşidensoň, gahary gelip — Men seni ýarym diýip, munça wagt bäri seniň hijriňde ýanardym. Seniň ahyrky wepaň şu boldumy? Şeýle bolsa, men başymy alyp giderin, indi dolanyp gelmerin!—diýip, Şaseneme garap, bir gazal aýtdy.

Indi göç eýledi köňül kerweni,
Göçende eglenem, belki gelmenem;
Menden gaýry bilen sürgün dewrany,
Süreňde eglenem, belký, gelmenem.

Garyplaryň bolmaz belli watany,
Idemezler garyplykda ýatany,
Gyzyl gülüň degresinde biteni
Tireňde eglenem, belki, gelmenem.

Bu ne awy erdi, goşduň aşyma?
Sen sebäp sen gözden akan ýaşyma,

Ajal ýassygyny goýup başyma,
Ýatanda eglenem, belki, gelmenem.

Bilmeýin özümi saldym bu derde,
Hemra bolup seniň deýin namarda,
«Ýar-ýar» diýip, gezer erdim her ýerde,
Gezeide eglenem, belki, gelmenem.

Indi waspyň aýdyp gezsem illerde,
Meni sorsaň ýakyn-uzak ýollarda,
Mejnun kimin ýedi ýyllap çöllerde,
Ýörende eglenem, belki, gelmenem.

Horasan ýurdunda akja ýazylar,
Onda molla bolsa, munda kazylar,
Ezelde ýazylan bize ýazylar,
Ýazanda eglenem, belki, gelmenem.

Ýekelikde ölüm gelse bu başa,
Bizden salam bolsun kowmy-gardaşa.
Gylyç syryp, bu gün gelse söweşe,
Syranda eglenem, belki, gelmenem.

Möwlam rehm eýlesin aşyk ýaşyna,
Adam ne gelerin bilmez başyna,
Garyplykda kişi gelmez gaşyna,
Ýatanda eglenem, belki, gelmenem.

Bir diýmişler aşyklaryň ýoluny,
Sen soldurdyň muhupbetiň gülüni,
Senden aýry dilrubalar goluny
Gutanda eglenem, belki, gelmenem.

Garyp aýdar, bozduň indi şanymy⁴⁰,
Oda ýakdyň göwherkmi, känimi,
Eýesine berip şirin janyny,
Ölende eglenem, belki, gelmenem.

⁴⁰ شَان = حورمات، ات- آبرای

Garyp bu sözi aýdandan soň, gaharlanyp, ýola düşdi. Bir näçe gün ýol ýöränden soň, **Şirwan** iliniň bir çetinden baryp ýetdi. Garyp aryp, ýadap şol ýerde oturdy. Şäheriň patyşasy şikärden gelýärkä, Garyba gözi düşün, oňa tarap sowuldy. Patyşa:

— Eý ýigit, haýsy bagyň güli sen haýsy bakjanyň bilbili sen, haýsy aşyýandan uçup, bu ýerlere geldiň? diýdi, Garyp hem patyşaga jogap berip, bir gazal aýtdy:

Eý soltany, **Diýarbakir** ýurdundan
Hijr oduna ýana-ýana gelemen.
Muhupbetli sewer ýaryň jebrinden
Men bu şähre gaýybana gelemen.

Men neýläýin, aşna ýarym ýat oldy,
Ýüzi gara rakyp güldi, şat oldy,
Bir söz bilen ýakdy bagrym, ot oldy,
Gulak salgyl, bu efgana gelemen.

Ördegim galmady, uçdy köllerde,
Bilbilim saýramaz boldy güllerde,
Aglaram ýar üçin bu ýat illerde,
Mejnun kibi sergerdana gelemen.

Senem bu gün jan köküni köwledi,
Meger, onuň köňlün rakyp awlady,
Töhmet bilen ahyr meni kowlady,
Söweşiban döne-döne gelemen.

Gayrp dýirler, şahym, meniň adyma,
Gulak salyň, ýetgin meniň dadyma,
Senem bilen aýrylygyň oduna
Perwana dek ýana-ýana gelemen.

Ondan soň patyşa muny eşidip:

— Eý Garyp, sabyr et. Sabyr bilen durarlar — diýp, göwünlik berdi hem özi bilen alyp gidip, ýanynda saklaberdi.

Bu söz bu ýerde dursun. Indi sözi Şasenemden eşideliň.

Garyp köşkdən çykyp gaýdansoň, Şasenem öz eden işine puşman etdi. Emma peýda bermedi. Ýüzüni ýyrtyp, ýele berdi, ýel hem göterip, ýüzüne urdy.

Şol wagtda Akja bir ýagşy nahar bişirip getirdi. Şasenem nahary alyp, bir tarapda goýdy-da:

— Bu tagama Garyp jan goluny uzatmasa, men hem uzatmaryn — diýdi. Akjanyň gahary gelip:

— Sen Garyby adam gören wagtynda kowmadyň. Indi adam-gara ýok wagty kowup goýberdiň, kör bol!—diýip, бага tarap çykyp gitdi. Şasenem biraz durandan soň, öz-özüne: «Garyp jan bu köşkde durmasa, men hem durmaryn» diýip, bu-da çykyp gitdi.

Şasenem ugrabersin. Indi sözi Akjadan eşidiň.

Akja bagdan gaýdyp geldi, emma köşkde Şasenemi tapmady, «Niräk gitdikä» diýip, bagy-bakjany barlady — tapmady, ahyry yz çalmakçy bolup, yz çaldy. Bagyň bir tarapyndan Şasenemiň yzyny tapyp, onuň yzy bilen bu hem gitdi.

Şasenem şol barşyna bir çopana duş geldi. Çopandan Garyby sorady, çopan jogap berdi.

Şasenem: — Çopan, allany söwer sen,
Garybymny gördüňizmi?
Çoh-çoh günäler ýuwar sen,
Garybymny gördüňizmi?

Çopan: — Düýn öýlen çykdy belende,
Garyp dagdan aşdy, Senem,
Iki etegi bilinde,
Garyp dagdan aşdy, Senem.

Şasenem: — Gaýgy birle ömrüm öter,
Garyp bir menzile ýeter,
Bir mürşidiň golun tutar,
Garybymny gördüňizmi?

Çopan: — Yşk oduna jiger daglap,
Gähi gülüp, gähi aglap,
Öz-özüne gazal baglap,
Garyp dagdan aşdy, Senem.

Şasenem: — Yşk oduna ýandy janym,
Kime diýem arzy-halym,
Hemdemim, dinim, imanym
Garybymny gördüňizmi?

Çopan: — Yşk oduna jana dözüp,
Ismagzam⁴¹ dogasyn ýazyp,
Ýaryň senden köňlün üzüp,

⁴¹ اسم اعظم = خدا

Garyp dagdan aşdy, Senem.

Şasenem:— Şasenem diýr, bahar-ýazam,
Köl sonasy, guba gazam,
Men Şah Apbasyň gyzyýam,
Garybymny gördüňizmi?

Çopan:— Çopan diýdiňiz adyma,
Köp otlar saldyň ýadyma,
Men hem ýetsem myradyma,
Garyp dagdan aşdy, Senem.

Ikisi- bu sözi tamam edenlerinden soň, çopan, gyza syn dip başlady. Görse, onuň başynda jygasy bar. Çopan:

— Bu her ýerde bolsa-da, patyşanyň gyzydyr — diýip, goýnuny sürüp gidiberdi.

Şasenem hem öz ýoluna ugrady. Az ýöräp-köp ýöräp, Bir daga ýetişdi. Senem dagyň başyna çykyp, haýran bolup durup, bir söz aýtdy:

Dag başynda haýran bolup durup men,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym,
Hesretinde sargaryban solup men,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Tagam iýsem, hiç tagamyň duzy ýok,
Aglap öter boldum, ýazu-güýzi ýok,
Ne howaga uçdy, ýaryň yzy ýok,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Uzyn boýly serwi talyň, agajy,
Howasy belentdir, pelekden pa:jy,
Garyp bir diwana, dagyň turajy,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Şasenem diýr, namysym ýok, aрым ýok,
Garyp dostum kimin söwer ýarym ýok,
Men neýläýin, bi-alajam, zorum ýok,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Elkyssa, Şasenem bu sözünü tamam edip: «Aşyklyk ýaman sewda» diýip, haýran bolup durdy. Şol wagt dagyň üsti bilen garşydan güýçli ýel turup başlady. Şasenem şemalga garap, Garyba salam iberip, bir keleme söz aýdar boldy:

Ösüp giden bady-saba,
Sud işimiz zyýan boldy,
Garyp diýip çekdim jepa,
Işim ahy-efgan boldy.

Gorkaram indi gahrymdan,
Içgenim awy-zährimden,
Garyp gidipdir şährimden,
Maňa ahyr-zaman boldy.

Gahba pelegiň derdinden,
Dolansam daglar ardyndan,
Garyp gidipdir ýurdundan,
Maňa beýle ýaman boldy.

Ta:landy ömrüm, talandy,
Şum rakyplar howalandy,
Bat ösdi, bulut aýlandy.
Belent daglar duman boldy.

Şasenem diýr, ýaýlagym,
Watanyň, eziz jaýlagym,
Meniň alladan dilegim,
Indi nury-iman boldy.

Şasenem sözünü tamam edip, dagyň başyndan Garyby tapmandan soň, hasrat çekip, bir gazal aýtdy:

Azaşyp çykdyň bu çölge, men Garybym agtaryp,
Şum nesibäm ne belalarga giriftar eýledi.
Zagferan dek sargaryp men, bir hudaga ýalbaryp,
Şum nesibäm ne belalarga giriftar eýledi.

Men özüme şah duhtarnem⁴², özümi har eýledim,
Gije-gundiz — subhy-şam ukyny tar-mar eýledim,

⁴² شاه دخترم = شاه قیزی

«Ýar-ýar» diýip, dagy synamda efkar ekledpm,
Şum nesibem ne belalarga giriftar eýledi.

Her sabalar seýr ederdim bagda Gulnahal bilen.
Gije-gündiz ýol ýördüm aç hem-de suwsyz çöl bilen,
Eý hudaýa, neýleýin, doly başym kylu-kal bilen,
Şum nesibem ne belalarga giriftar eýledi.

Diýarbekir şährinde galdy atam birle enem,
Tebibim häzir tapylmaz, ýüregimde derdi-gam,
Şadüzün meýdany içre zaryn ýyglar Şasenem,
Şum nesibäm ne belalarga giriftar eýledi.

Şasenem bu sözünü gutaryp, dagyň başynda haýran bolup oturdy. Şol wagt birden Akja peýda boldy. Akja:

— Eý Şasenem, gel indi, gaýdaly, bu çöl ýerde ölseň, armanly ölersiň — diýdi. Şasenem:

— Men tä Garyby görinçäm, bu ýerden gaýtmaryn — diýdi.

Onda Akja:

— Eý Şasenem, gel gaýdaly, köşge baryp, meniň ýol şaýymy tut, men Garyby tapyp, getirip bereýin—diýdi⁴³.

Şasenem oňa ynanmady. Akja Şaseneme ýalbaryp, bir gazal aýtdy:

Gel, Senem, gaýt raýyňdan,
Senem jan, watan galmasyn.
Ykrar etmegin diliňden,
Senem jan, watan galmasyn.

Bu dünýä puçdur, ýeter sen,
Gaýgy bilen gam ýutar sen,
Sabyr et, myrada ýeter sen,
Senem jan, watan galmasyn.

Hasap et ýigitlik ýaşy,
Gaýgydan etme teşwişi,
Ýazyp goýber sifaryşy,
Senem jan, watan galmasyn.

Niýet etseň kaza üçin,
Söz diýer men maza üçin,

⁴³ Zöhre-Tahyr dessanynda hem, Zöhräniň kenizi, Tahyryň gözleginde gitmekçi boldy.

Iller-günler seniň üçin,
Dogan jan, watan galmasyn.

Akja diýr, Garyp didaryn,
Rugsat berseň, men giderin,
Taparyn men seniň ýaryň,
Senem gyz, watan galmasyn.

Akja bu sözi tamam edenden soň, Şasenem Akjadan köňli bitip, onuň bilen yzyna gaýtmakçy boldy. Şol wagtda ýene bir şemal geldi, Şasenem ýene-de şemaldan ýaryna salam iberip, bir söz aýtdy:

Ýetirseň tiz ýetir, taňry salamym,
Ýaryma arz etgil, alla yşkyna.
Bady gardaş, ýara ýetir salamym,
Ýaryma arz etgil, alla yşkyna.

Ýaradan hak meni, biribarym bar,
Hak gaşynda, meniň ygtybarym bar,
Garyp üçin köp-köp intizarym bar,
Ýaryma arz etgil, alla yşkyna.

Bir täze meý içdim ajal sakyda,
Öter dünýä, durmaz, biliň bakyda,
Gardaş ýok, dogan ýok garyp halkyda,
Ýaryma arz etgil, alla yşkyna.

Gijeler ýatmaga bolmaz kararym,
Lebz edip men, bir wadada durarym,
Zahyt eýwanynda eden ykrarym,
Ýaryma arz etgil, alla yşkyna.

Şasenem diýr, gara bagtym oýanmaz,
Yşkymyň çyragy sönüpdir, ýanmaz,
Gara bagtym ukusyndan oýanmaz,
Ýaryma arz etgil, alla yşkyna.

Şasenem bu sözüni tamam edip, Akja bilen ýola düşdi. Olar ýolda ýadap, bir ýerde dynç almaga oturdylar. Şol wagt Şasenem daga garap, bir söz aýtdy:

Bir sözüň bar, daglar saňa,
Arzym budur, daglar, senden;
Gelip men syrym aýtmaga,
Arzym budur, daglar, senden.

Iki gözüm ganly ýaşy
Eredipdir dagy-daşy,
Isterem gizlin syrdaşy,
Arzym budur, daglar, senden.

Neýläýin ýokdur gardaşym,
Dünýä bilen bolmaz hoşum,
Söwer ýarym hem syrdaşym,
Arzym budur, daglar, senden.

Goldan uçurdym saýýadym⁴⁴,
Gähi gamgyn, gähi şadym,
Hakdan dilär men myradym,
Arzym budur, daglar, senden.

Şasenem diýr, ýetdi jana,
Şerbet⁴⁵ içem gana-gana,
Ýar derdinden ýana-ýana,
Arzym budur, daglar, senden.

Şundan soň olar bir meýdan ýol ýörediler, Bir otly-çemenli dag etegine ýetişdiler. Şol wagtda Şasenem Akja garap:

—Eý Akja, bu ýerler Garybyň aw awlap gezen ýerleridir—diýip, ýaryny ýatlap, köňli bozuldy. Akja:

—Eý Şasenem sen özüňi beýle ynýtma, enşalla, myradyňa ýeter sen—diýip, Şaseneme göwünlik berdi.

Şol wagtda Şasenem daglara garap, bir söz aýtdy:

Gulak salyp eşit, eý daglar, sözüň,
Belent daglar, senden Garyp ötdümi?
Garypsyz dünýäni görmesin gözüm,
Belent daglar, senden Garyp ötdümi?

⁴⁴ صیدم (آووم) بولمالی، صیاد/ آوچی اوچمايار.

⁴⁵ Kassik edebiýatda, “şerap” sözünü “şerbet” edip getiýärler. Yslamda şerap haram, şerbet halal. (A.G)

Ýa baş alyp bu watandan gitdimi?
 Ýa muňalyp⁴⁶, bu-çöllerde ýatdymy?
 Ýa Garyp bir jaýga özün atdymy?
 Belent daglar, senden Garyp ötdümi?

Eýäm uzak etsin ömrüň zyýada,
 Pelegiň elinden gelip men dada,
 Gähi atly geçer, gähi piýada,
 Belent daglar, senden Garyp ötdümi?

Şasenem diýr, namys gerek, ar gerek,
 Hak aşygyň işi ahy-zar gerek,
 Ýa bolsa zer gerek, ýa-da zor gerek,
 Belent daglar, senden Garyp ötdümi?

Şasenem sözünü tamam etdi. Emma dagdan ses çykmady. Ondan soň Şasenem Akja bilen goşulyşyp gaýdyberdi.

Şol wagt iki sany beg ogly atlaryny oýnadyp, bulara duş geldi. Beg ogullarynyň bulara gözi düşüp:

— Bize bu perileri hudaý berdi. Her haýsyzmyz birini atymyzyň ardyna alyp gideli! — diýip, bularyň ýanlaryna geldiler. Görseler, Şasenemiň başynda jygy bar. «Muňa zor edip bolmaz. Bir söz aýdaly» — diýip, beg ogly bir keleme söz aýtdy, Şasenem oňa jogap berdi:

Beg ogly:— Arz eýleýip geldim, Senem, gaşyňa,
 Biz ikiniň birin kabul eýlegil!
 Kabul etseň, Senem, dönmek başyňa,
 Biz ikiniň birin kabul eýlegil!

Şasenem:— Hoş gelip siz, begler, aýyp etmenem,
 Rum ilinde söwer ýarym bar meniň,
 Ýary terk edip, özge ýara gitmenem,
 Rum ilinde söwer ýarym bar meniň.

Beg ogly:— Garyplaryň arzy-halyn göreýin,
 Begçeleriň halat-donun bereýin,
 Ýüzden-ýüzden atam malyn bereýin,
 Biz ikiniň birin kabul eýlegil!

⁴⁶ Munalmak, bunalmak= Bizar, peteň bolmak.

Şasenem:— Bir dilegim bardyr kadyr alladan,
Ant içip men, begler, kulhuwalladan,
Geçip men maly-mülk, tagty-tylladan,
Rum ilinde söwer ýarym bar meniň.

Beg ogly:— Kowmagyl gapyňdan, men bir mert ogly,
Mert oglundan ýüz döndermez ýurt ogly
Men özüm baý ogly, **Öwez Gurt ogly**,
Biz ikiniň birin kabul eýlegil!

Şasenem:— Kölleriň sonasy, guba gazy men,
Garyp awlagynyň bahar-ýazy men,
Hüýr ählinde Şah Apbasyň gyzy men,
Rum ilinde söwer ýarym bar meniň.

Beg ogly:— Alaç ýokdur, kaza oky ýetende,
Ýoklamazlar, garyp ýerde ýatanda,
Seni görmek ýokdur aýry watanda,
Biz ikiniň birin kabul eýlegil!

Şasenem:— Derdimi gozgamaň, nalyşym artar,
Yrak diýmäň, belki, nesibäm tartar
Hak emr etse, aşyk myrada ýeter,
Rum ilinde söwer ýarym bar meniň.

Beg ogly:— Waspyňy söýleşem, bagyň güli sen,
Baglarda bilbiliň şirin dili sen,
Gähi bolsa a:kyl, găhi däli sen,
Biz ikiniň birin kabul eýlegil!

Şasenem:— Gähi gamgyn bolsam, găhi şat menem,
Garypsyz men munda karar etmenem,
Niçe ýyllar munda mydar etmenem,
Rum ilinde söwer ýarym bar meniň.

Beg ogly:— Beg ogly, ar eder halaýyk bary,
Arz eýleýip, Senem, çekerem zary,
Sen diýmegil: «Garyp köňlüm mydary»,
Beg oglunynyň arzyn kabul eýlegil!

Şýsenem:— Şasenem diýr, ýatsam, bir ahwal görsem,
 Düşümde bir mürşit pire gol bersem,
 Pirimden sorasam, belki, ýalbarsam,
 Rum ilinde söwer ýarym bar meniň.

Bular bu sözi tamam edenden soň, Şasenem beglere garap, bir söz aýtdy:

Perhat kimin jana dözsem,
 Men hasraty jana, begler.
 Şirin kimin doga ýazsam,
 Men bir gamgyn gula, begler!

Mejnun kimin aşyk bolsam,
 Bir periniň gadryn bilsem,
 Leýli kimin şugla salsam,
 Men mysapyr ile, begler!

Tahyr dek girsem derýaga,
Zöhre kimin girsem бага,
 Bilbil kimin ser pudaga,
 Gonsam gülden-güle, begler!

Arz edeýin ahy-zarym,
Gambar kimin intizaram,
 Çyn hakykat söwer ýarym
 Düşdi bir gün çöle, begler!

Seýpelmelek-Medhaljema
 Ahyr bir gün tapdy wysal.
 Ýüsüp kimin sahypjema
 Baky düşdi ýola, begler!

Şasenem diýr, serwi-emin⁴⁷,
 Hiç bilmez men dünýä gamyn,
Ozra bile Wamyk kimin
 Akar ýaşym syla, begler!

Şasenem bu sözi aýdandai soň beg oglullary atlaryny gamçylap, durman gitdiler.

⁴⁷ Serwi- rowan bolsa gerek.

Ondan soň Şasenem bilen Akja bir näçe wagt ýol ýöräp бага geldiler. Köşkde bir näçe gün bolanlaryndan soň, Şasenem: «Garyp, Şirwan patyşasynyň ýanynda bolýarmyş» diýip eşitdi: Şasenem bu habary eşidenden soň, Akja ýalbaryp, bir gazal aýtdy:

Sadagaň bolaýyn, eý Gülnahal jan,
Şirwana-Şamaha barsaň, ne boldy?
Senden özge ýokdur hiç meniň arkam,
Bu garyp halymdan sorsaň, ne boldy?

Kyrk gün boldy, gitdi Şirwan-Şamaha,
Meni goýdy, eda bolmaz bir daga,
Garga-zaglar gonmaz burun çarbaga,
Bagbanyma habar berseň, ne boldy?

Senden özge hemdemim ýok, kişim ýok,
Ülpetim-mähremim, deňim-duşum ýok,
Ýardan gaýry hiç bir göwün hoşum ýok,
Maňa bir maslahat berseň, ne boldy?

Men täk oturaýyn munda sargaryp,
Sen tapmasaň bolmaz, ýarym agtaryp,
Meniň üçin ýüz müň ýola ýalbaryp,
Aýagyna başyň goýsaň, ne boldy?

Şasenem diýr, ölür wagtym ýetişdi,
Bu gün ýar hyýaly ýadyma düşdi,
Ýar bilen ýören ýol gözümde uçdy,
Garybym getirip berseň, ne boldy?

Bu sözden soň Akja Şasenemiň agyr halyna çydap bilmän, erkek sypatynda derwüş eşigine girip, ýola düşdi. Bir näçe gün ýol ýöräp, Şirwan-Şamaha bardy. Gülnahal şäheriň içinde ýanynda galam'dan hem jizwer⁴⁸ göterip, doga-tumar beren kişi bolan bolup gezip ýördi.

Bir wagtda Akjanyň gözi Garyba düşdi. Görse, Garyp eline sazyna alyp, öz başyndan geçiren gaýgy-külpetleri hakynda şaga nämedir bir zatlar aýdyp gelir erdi.

Akja bir gabatda özüni gizledi. Garybyň oňa gözi düşüp, Akjany tanady. Akja hem oňa: «Bäri gel!» diýen yşarat bilen ümledi. Garyp Akjanyň ýanyna geldi. Akja:

— Eý Garyp jan, men bu ýere seniň üçin geldim. Emma meniň erkek lybasyna giren aýaldygymy halka mälüm etmegil! — diýdi.

⁴⁸ قلم دان هم جوهر

Garyp Şasenemiň halyndan sorap, bir gazal aýtdy, Akja oňa jogap berdi:

Garyp:— Baýyňa döneyin, gül ýüzli Akjam!

Ne sebäpdei düşdün beýle ýollara?

Şasenemiň ahwalyndan, halyndan,

Sözle, gurban bolam şirin dillere.

Akja:— Seniň üçin Diýarbakir ýurdundan,

Bilim baglap, düşdüm uzak ýollara,

Senem köp ýyglaýyr seniň derdiňden,

Göz ýaşy goşuldy aby-sillere.

Garyp:— Akja, hergiz barman beýle namarda,

Ol meni salandyr tükenmez derde,

Ýene meni goýmaz bolsa bu ýerde,

Baş alyp gider men **Çandybillere**.

Akja:— Näme beýle ajy sözler diýer siz?

Bir tagna⁴⁹ söz bilen gamlar iýer siz,

Sen gideňsoň, baglar galdy eýesiz,

Baryp, bagban bolgyl täze güllere.

Garyp:— Köňül guşy perwaz edip uçmasyn,

Aşyk bolan bir ykrardan geçmesin,

Senemiň ýüzüne ýüzüm düşmesin,

Giderem keşt edip, ilden-illere.

Akja:— Seni kim kowlady şirin janyňdan?

Senem bikaardyr ahy zaryňdan,

Gel, Garybym, indi gaýt raýyňdan,

Bir mürrewet eýle gamly gullara.

Garyp:— Indi barmak bolmaz menzil-mekana,

Barmaz ýaly otlar saldy bu jana,

Goýmasa ýörmäge munda mestana,

Bir bilbilem, gonam başga güllere.

Akja:— Şasenem iberdi, getir diýp meni,

Tä alyp gitmesem, goýmanam seni,

⁴⁹ طاعة

Ony onda goýup, söýseň özgäni,
Taňry seni salar ýowuz günlere.

Garyp:— Garyp aşyk ýetmez seniň dadyňa,
Bu sözleri diýme köňül şadyňa,
Meni baryr diýip, salma ýadyňa,
Ugratma özüňi kyl u-kallara.

Akja:— Akja diýer, meniň bile gitmeseň,
Bir naçaryň myradyna ýetmeseň,
Bu diýen pendimi kabul etmeseň,
Men hem barmaz boldum beýle jaýlara.

Bu sözden soň Garyp:

— Eý Akja, men Şaseneme gerek bolsam, ol meni Diýarbekir ýurdundan kowmazdy — diýdi.

Onda Akja:

—Şaseneme seniň derdiňden ölmäge az galypdyr — diýip, bir gazal aýtdy, Garyp hem oňa jogap berdi:

Akja:— Gulak salgyl, Garyp, meniň arzyna,
Senemiň diýedir: «Gelsin Garybym!»
Galmagaýsyz kyýamatyň karzyna,
Senem gyz diýedir: «Gelsin Garybym!»

Garyp:— Akja, maňa beýle sözler diýmegil,
Ýar meni söýmese, neçün baraýyn?
Synam üzre hijran dagy goýmagyl,
Ýar meni söýmese, neçün baraýş?

Akja:— Salamyn gönderdi ol gözel serwer,
Elip dek kamaty serwi-senuber,
Ah ursa, agzyndan çykar tütünler,
Senemiň diýedir: «Gelsin Garybym!»

Garyp:— Şasenemiň menden ýokdur hiç derdi,
Indi ýat etmenem beýle namardy.
«Gelsin» diýse, neçün kowdy-goýberdi?
Ol meni söýmese, neçün baraýyn?

Akja:— Salamyn gönderdi, gözeller ha:sy,
Göz ýaşı bolupdyr Muhyt derýasy,

Sensiz hiç görünmez pany dünýäsi,
Dilberniň, diýedir: «Gelsin Garybym!»

Garyp:— Şasenem bilmedi eden işini,
Beýhuda akyzdy gözde ýaşyny,
Ýene barsam, başlar gadym işini,
Ol meni söýmese, neçün baraýyn?

Akja:— Salam diýp, iberdi Senem ýoldaşyň,
Mydaryň, kuwwatyň hem köňül hoşuş,
Barmasaň, köp bolar munda käýişniň,
Senemiň diýedir: «Gelsin Garybym!»

Garyp:— Bir söz diýem aşyklaryň şanyňa,
Indi galdym, belli, hijran känine,
Ölinçäm, barmanam Senem ýanyňa,
Dost meni diýmese, neçün bgraýyn?

Akja:— Gülnahal diýr, ajap derde galyp sen,
Senemiň janyna otlar salyp sen,
Indi bildim, belli, namart bolup sen,
Senemiň diýedir: «Gelsin Garybym!»

Garyp:— **Näler gezdim Çandybiliň düzüni,**
Hijr ile ötgerdim ýazu-güýzüni,
Garyp diýer, görmeseýdim ýüzüni,
Akja, seniň üçin barsam baraýyn.

Bu sözi tamam edenlerinden soň, Garyp Akjaga garap:

— Eý Akja, sen maňa: «Şah Apbasdan hem ölümden gorkup gitmek islemeýär» diýme. Men yşk meýdanyna giren günüm janymdan geçipdim — diýdi. Akja:

— Gel, Garyp, indi gideli!—diýdi. Garyp:

— **«Bir gün duza — müň gün salam»** diýipdirler. Men baryp, patyşadan rugsat alaýyn — diýip gitdi. Baryp, patyşadan rugsat diledi. Patyşa rugsat berip, kyrk galkan zer hem berdi.

Garyp patyşaga garap:

—Maňa zer wysaly gerekmez, ýar wysaly gerek — diýip, bir gazal aýtdy:

Neýläýin dunýäniň malyn,
Hazyna malym andadyr.

Bir sorsam lebiniň balyn,
Aby-haýatym andadyr.

Muň elwan symrug perli,
Hazynasy doly zerli,
Şitde murassag kemerli,
Murça myýanym⁵⁰ andadyr.

Emsem lebinde zulalyn,
Berir ömrümiň kemalyn,
Istemen dünýäniň malyn,
Genji-nahany andadyr.

Gamza bilen okun atan,
Aşygyň janyndan öten,
Teşnelere şerbet satan
Gyzyk dükanym andadyr.

Garyp diýer, bu matlabym,
Sözlär dilim, iki lebim,
Pirim, tagatym, mezhebim,
Dinim, imanym andadyr.

Garyp, patyşadan rugsat alyp, Akja bilen goşulyp, sapar rahtyny⁵¹ baglap, Diýarbekire gaýtdy. Bir näçe menzil ýol ýöräp, bir jaýa ýetişdiler. Bu ýer bag-bakjalykdy. Güller açylyp, bilbiller saýraýardy. Akjanyň köňlüne şeýle pikir geldi: «Gel men bu ýerde Garyby bir synap göreýin. Şasenem meni kowdy diýip, ondan göwni sowanyny ýa sowamanyny bileýin» diýen maksat bilen Garyba söýgi bildiren boldy: «Eý Garyp jan, gör nähili sapaly jaýlar, bu ýerde ikimiz aýşy-aşrat etsek ne bolar?» diýip, bir gazal aýdar gerek:

Köp jepalar çekip geldik biz ikew,
Zowky-sapa sürgüdeýin ýerlere.
Iki aşyk bir-birine goşulyp,
Myradyna ýetgüdeýin ýerlere.

Men gele men, bir perige ogşayyp,
Ýüzüme käkiler ýüzden düşeýip,

⁵⁰ مورچه میان = اینچه بیل

⁵¹ رخت سفر

Egnimdäki çäkmenimni düşeýip,
Gujaklaşyp ýatgudeýin ýerlere.

Däli köňlüm perwaz eder bir güle,
Gül açyldy, pygan düşdi bilbile.
Hak ýetirdi ajap-turpa menzile,
Myrat hasyl etgüdeýin ýerlere.

Gülnahal diýr, bir-birewge ugraşyp,
Ähdi-peýman, ykrar ile baş goşup,
Kami-dil⁵² hasyl et, dilimiz joşup,
Myradyňa ýetgüdeýin ýerlere.

Ondan soň Garyp:

— Eý Akja, «Senem gelsin diýdi» diýip, çagyryp alyp gaýtdyň. Indi mälim boldy, öz maksadyňy ýerine ýetirmek üçin aldap alyp gaýdan ekeniň. Indi men Diýarbekire barmas men!— diýip, Garyp bir gazal aýtdy:

Indi barmaz boldum Senem ýanyňa,
Däli köňlüm özge hyýala düşdi.
Ösdi hazan ýeli, soldurdy güli,
Bilbil pygan eýläp, bu da:ma düşdi.

Senem ilçi eýläp iberdi sizi,
Özüňiň nebsiňe owürdiň bizi,
Haram eken saňa iýdirdigim duzy,
Seniň köňlüş gaýry wysala düşdi.

Saba barmazmy sen Senem ýanyňa,
Otlar saldyň onuň şirin janyňa,
Ýol başladyň bozuklygyň şanyňa,
Goşulmagyň emri mahala⁵³ düşdi.

Seniň bu sözüňden bir pitne artar,
Her kim öz damyna gülleri tartar,
Men diýdim ki, Akja ne üçin ýortar? —
Indi bildim özge hyýala düşdi.

⁵² كام دل = گۆرون آلماق، مقصادا يېتمک

⁵³ امرى محال = بولماچاق زات

Garyp aýdar, Diýarbekir gitmenem,
 Kasam içip, indi gadam ätmenem,
 Ölinçäm, Senemiň adyn tutmanam,
 Muhupbet kemaly [eswala?](#) düşdi.

Elkyssa, bu sözden soň Akja:

Garyp jan, men seni synamak üçin, oýnap aýtdym. Indi bildim, sen hakyky aşyk hem Şaseneme yhlasyň köp eken. Bu sözüme ynanmasaň, taňry hakyna ant, içeýin diýip, ant içip, Garyby raýyndan gaýtardy, ondan soň ýene Diýarbekire ugradylar. Akja bu kinäni Garybyň könlünden çykarmak üçin, bir gazal antdy:

Gel, Garyp, gaýt raýyňdan,
 Özüňden häzer⁵⁴ eýleme;
 Meniň hezil⁵⁵ sözüm üçin,
 Senemden güzer eýleme.

Soldurma muhupbet gülün,
 Ösdürme aýrallyk ýelin,
 Ýar baryşan uzak ýoluň,
 Bu gün muhteser⁵⁶ eýleme.

Gel, ynandyram özümni,
 Hak gara kysyn ýüzümy,
 Meniň bu hezil sözümni
 Rastlyga bawar eýleme.

Tutma aýrallyk hyýalyn,
 Boýnuňa alma webalyn,
 Şikeste Senemin, halyn
 Andan hem beter eýleme.

Gitme, dogry ýoldan dönüp,
 Akjanyň ýüzünden [täni](#)p,
 Meniň sözüme ynanyp,
 Aýrallyk eser eýleme.

⁵⁴ حذر = اسه وان

⁵⁵ هزل = دگیشمه

⁵⁶ مختصر = غيسغا

Ondan soň bu ikisi az ýöräp-köp ýöräp, Diýarbekir iline ýetdiler. Garyp, Şasenemiň çarbagyna girip, biraz dynç almak üçin ýatdy. Akja, Şasenemiň ýanyna bardy. Senem Akjany gören badyna:

— Garyp nirede? — diýip sorady. Akja:

— Ol bagda. Indi sen onuň ýanyna bar-da, köňül kinesini aç — diýdi. Onda Şasenem:

— Ajap bolar! — diýip, Garybyň ýatan ýerine bardy, Garybyň başyny öz dyzynyň üstüne alyp, Şasenem bir gazal aýtdy:

Başyňa döneyin, gül ýüzli ýarym,
Hoş geldiň, Garybym, sapa gelip sen,
Saňa gurban bolsun bu şirin janym,
Hoş geldiň, Garybym, sapa gelip sen.

Kişi beýle gahr edermi dostuna?
Göz dikip sen jan almagyň kastyna,
Goýgul gadamlaryň didäm üstüne,
Hoş geldiň, Garybym, sapa gelip sen.

Näler galdym seniň ahy-zaryňa,
Perwaz edip ýete bilmen ýanyňa,
Jan paýandaz olsun haky-paýyňa,
Hoş geldiň, Garybym, sapa gelip sen.

Aşyk bolan biler magşuk näzini,
Götermezmi herne diýen sözünü,
Onuň üçin ynjydarmy özüni?
Hoş geldiň, Garybym, sapa gelip sen.

Şassnem diýr, sizge pidadyr başym,
Pyrakyňda akar gözümden ýaşym,
Hem bu dünýä, hem ahyret ýoldaşym,
Hoş geldiň, Garybym, sapa gelip sen.

Elkyssa, bu sözden soň, Garyp ukudan oýandy. Turup, Şasenem bilen gujaklaşyp görüşdi; öňki jepalary ýatlamazdan, bütin köňül kineleri sowlup, aýşy-aşrata meşgul boldular.

Günlerde bir gün Garyp bilen Şasenem bag seýline çykan wagtlary, Garybyň köňli hoş bolup, bir gazal aýtdy:

Inip geldim bag seýline,
Ne bag duýdy, ne bagbanyň.

Seýr edip, güllerini tirdim,
Ne bag duýdy, ne bagbanyň.

Bagbanyňyz Bagban atly,
Nary, şepdalysy datly,
Bu sagatlar ajap wagty,
Ne bag duýdy, ne bagbanyň.

Bagyň içre girdim ýördüm,
Gyrmyzy gülünden tirdim,
Şeker leblerinden sordum,
Ne bag duýdy, ne bagbanyň.

Säher çagy bilbil ötdi,
Ýandy, ýüregime ýetdi
Garyp, aşyk ýolun tutdy,
Ne bag duýdy, ne bagbanyň.

Ondan soň Şasenem hem Garyba garap, bir gazal aýtdy:

Bagbanym bolaý diýseň.
Men seni bagban edeýin,
Täze bagbanym geldi diýp,
Men seni bagban edeýin.

Bu gün şunda бага geldi,
Başdan hekaýatlar kyldy,
Bagban babamyň şägirdi,
Men seni bagban ädeýin.

Bir dem şu taýda eglengin
Gamgyn köňlümni azlagyn,
Täze çemenler baglagyn,
Men seni bagban edeýin.

Jennetiň misli hüýri sen,
Açylan gülün biri sen,
Iki gözümniň nury sen,
Men seni bagban edeýin.

Owazyň meňzär bilbile,
Yşkyňdan düşdüm bu ýola,

Bakjadaky täze güle
Men seni bagban edeýin.

Seýr ederem bakjalary,
Aşykyň bolarmy ary?
Şasenemiň söwer ýary,
Men seni bagban edeýin.

Elkyssa, ondan soň Şasenem bilen Garyn aýşy-aşrata meşgul boldular.

Günlerde bir gün Şasenemiň köňlüne şeýle güman gitdi: «Akja bilen Garyp Şirwandan gaýdyşlaryna, bi niçe gün ýoldaş boldular. Belki-de, bular bir özge hyýalda bolandyrlar?» diýip, bularyň yzyndan aňtady⁵⁷.

Bir gün bularyň her haýsyny bir ýerde goýup, özi bolsa bir gizlin jaýda oturdy?

Akja özüniň garyp biçäreliginden köýüp, köňlündeň gamyny sowmak üçin, bir gazal aýtdy:

Leýli bilen Mejnun ötdi dünýäden,
Olardan at galdy, menden galmady.
Şirin diýip, Perhat ötdi dünýäden,
Olardan at galdy, menden galmady.

Her kimsäniň yşkyn etdi zyýada,
Ýar-ýar diýip, näler gezdi dünýäde,
Ýusup hem Züleýha ýetdi myrada,
Olardan at galdy, menden galmady.

Keş edip jahana, dünýäni gezpp,
Seýpelmelek girdi deňizde ýüzüp,
Medhalyň tapmady, umydyn üzüp,
Olardan at galdy, menden galmady.

Kimseler muhupbet şerabyn içdi,
Ýar üçin baş goýup, bir ýola düşdi,
Şirin diýip, Perhat dünýäden geçdi
Olardan at galdy, menden galmady.

Gül bilen **Nowruz** hem derýada akyp,
Hijr oduna jany-jismini ýakyp,
Ýetdiler myrada, derýadan çykyp,
Olardan at galdy, menden galmady.

⁵⁷ Aňtamak=Biriniň yzyna adam salmak, gözastyna almak.

Bir niçe aşyklar ýar üçin öldi,
 Bir niçeler köňül söýenin aldy,
 Her kimiň özüne laýyk at galdy,
 Hemmeden at galdy, menden galmady.

Sizler Garyp hem Şasenem bolar siz,
 Bu, dünýäde at göterip galar siz,
 Araňyzda Gülnahaly neýlär siz,
 Sizlerden at galdy, menden galmady.

Garyp Akjanyň owazyny eşdip, onuň ýanyna bardy. Garybyň oňa rehmi gelip, onuň köňlüni hoşlamak üçin, bir gazal aýtdy:

Sözle-sözle, saňa gurban bolaýyn,
 Janym aldy şirin sözleriň seniň.
 Saňa gelen derdi satyn alaýyn,
 Janym aldy ala gözleriň seniň.

Aşyk bolan jandan umydyň üz,er,
 Gijeler dynmaýyn, nowhalar⁵⁸ düzer,
 Kölleriň içinde garkyldap ýüzer
 Ýaşyl baş sonaly gazlaryň seniň.

Gözeller içinde sen-sen otaga,
 Gel, ikimiz keş edeli bu бага,
 Dünýäniň mahbuby saňa sadaka,
 Müň gyza degmezmi näzleriň seniň!

Gurban olam gaşlaryňa, gözüňe,
 Dal gerdene, kamatyňa, ýüzüňe,
 Sadka bolsun şirin janym sözüňe,
 Janym aldy süýji sözleriň seniň.

Garyp aşgk, gül ýüzüniň zarydyr,
 Gören aýdar bular kimiň ýarydyr?
 Ýol ýörüseň, gözlerime däridir,
 Gadamyňdan çykan tozlaryň seniň.

⁵⁸ نوحه = محرم ده امام حسينه آيديليان آغى لار. (شيعة دأبى)

Şasenem bu sözi eşidenden soň, Akja bilen Garybyň, bir-birlerine garaýyşlaryndan has hem şübhelenip, bularyň ýanlaryna geldi. Garyp, Şaseneme bir käse meý hödür etdi. Şasenem: «Seniň ýaly namardyň golundan meý içip bolmaz» diýip, gaharlanyp, bir gazal aýtdy:

Niçe ýyllar gezdnm seni ýar diýip,
Başga ýaryň bar ekeniň bilmedim.
Munuň menden özge kimi bar diýip,
Başga ýaryň bar ekeniň bilmedim.

Bu sözleriň meni goýdy ölüme,
Bilbil uçdy, zaglar gondy gülüme,
Käkilim diýp, çyrmaşdyrdym bilime,
Adam çakan mar ekeniň bilmedim.

Bu gün awy goşduň meniň aşyma,
Rehmiň gelmez gözden akan ýaşyma,
Bir gül diýip sanjyp idim başyma,
Gury tiken — ha:r ekeniň bilmedim.

Köňül berdiň Akja perizadyňa,
Aýşy-aşratlaryň düşüp ýadyňa,
Ýar-ýar diýip, näler ýandym oduňa,
Kaknus köýen nar ekeniň bilmedim.

Şasenem diýr, habar almadyň menden,
Şirin janym çykdy jan bile tenden.
Bu gün, belli, üzdüm umydym senden,
Akja bilen ýar ekeniň bilmedim.

Şasenemiň bu sözüne Garybyň, gahary gelip:

Eý Senem, maňa her hili töhmet edip kowynçaň, açyk sözüňi aýt, bu ýurtdan özüm çykyp gideýin — diýip, bir gazal aýtdy:

Maňa beýle ýowuz töhmet kylynçaň,
Kylyr bolsaň, belli, töhmet kyl, Senem!
Günde ýüz söz diýip, janym alynçaň,
Alyr bolsaň, belli, janym al, Senem!

Günde müň ýol dönderir sen ýüzüňi,
Her hyýala, her ýan taşlap özüňi,
Maňa diýgil bu gün dogry sözüňi,
Bolur bolsaň, meniň bile bol, Senem.

Sen gider sen günde ýüz müň gümana,
Meni kowmak üçin eýläp bahana.
Gider boldum bu gün Halap-Şirwana,
Galyr bolsaň, gaýry bile gal, Senem.

Garyp aşyk sözün diýdi bir para⁵⁹,
Köňül geçdi günde saňa ýalbara,
Ýusup kimin özüm saldym bazara,
Hyrydar sen, meni satyn al, Senem!

Ondan soň Şasenem öz aýdan sözüne ökünip:

— Garyp jan, men seni synamak üçin bu sözi aýtdym. Sen arkaýyn bol, meniň köňlüm senden tarapa aýnadan hem durudyr. Sen wepaňa örän berk ekeniň — diýip, bir gazal aýtdy, Garyp hem oňa jogap berdi:

Şasenem:— Gel, Garyp, gaýt raýyňdan,
Ynandym, indi ynandym.
Kim kowdy seni jaýyňdan?
Ynandym, indi ynandym.

Garyp:— Seniň belli ykraryň ýok,
Ynanman, hergiz ynanman!
Bir sözüňde duraryň ýok,
Ynanman, hergiz ynanman!

Şasenem:— Ömrüm ahyr bolup ötdi,
Aýralykdan hyjyl⁶⁰ ýetdi,
Koňlümiň gubary gitdi,
Ynandym, indi ynandym.

Garyp:— Sen meni ýene tutar sen,
Jenamy zaýyg⁶¹ eder sen,
Haýyr işimi şer eter sen,
Ynanman, hergiz ynanman!

Şasenem:— Gider bolsaň Halap-Şirwan,
Meni eder sen natywan,

⁵⁹ بیر بارا، بیر بادا بولسا گرک.

⁶⁰ خجل = اوتانچ

⁶¹ ضایع

Sadka bolsun bu şirin jan
Ynandym, indi ynandym.

Garyp:— Seniň sözüň eda bolmaz,
Bu kine menden aýrylmaz,
Indi munda durmak bolmaz,
Ynanman, hergiz ynanman!

Şasenem:— Köňlűň zeňlerini⁶² açgyl,
Lebimniň şerbetin içgil,
Bu nobat günähim geçgil,
Ynandym, indi ynandym.

Garyp:— Ýene başlarsyň işiňi,
Getirip gazap gyşyňy,
Bozar sen köňül hoşuňy,
Ynanman, hergiz ynanman!

Şasenem:— Senem diýer, gutar ahdan,
Ýüz öwürme kyblagähden,
Bizar bolaýyn ylahdan,
Ynandym, indi ynandym.

Garyp:— Garyp diýr, Şah Apbas gyzy,
Beýle köýdürmegil bizi,
Indi diýmegil bu sözi,
Ynandym, men hem ynandym.

Bu sözden soň ikisi bir-birlerine ynanyşyp, köňüllerinden öýke hem kineleri howdular. Iki aşyk aýşy-aşrata başladylar.

Bular aýşy-aşratda bolubersinler.

Indi habary Şah Apbasdan eşideliň. Şah Apbasyň ýanynda bir akylsyz gurrandazy bardy. Ol her wagt, her wagt pa:l atyp, bir näçe zatlary patyşaga habar bererdi. Günlerde bir gün şol gurrandaz gurra taşlap, patyşaga:

— Eý şahym, Şasenemiň köşgüne Garyp gelipdir — diýdi.

Şah Apbas gazap donuna girip, iki sany ýasawula Garyby tutup alyp gelmegi buýurdy. Ýasawullar derrew atlanyp, köşge geldiler. Şunça agtarsalar hem, Garyby tapyp bilmediler. Olar yzlaryna

⁶² پوس، حایا

dolanyp baryp: — Eý patyşa, köşgi şunça agtardyk, emma Garyby tapyp bilmedik — diýip, patyşaga habar berdýler.

Şah Apbasyň ýanynda öňki bolup geçen patyşadan galan köne weziri bardy. Ol hiç bir adama bildirmezden, Garybyň ýanyna geldi, Garybyň bu şäherden tiz çykmaklygyny maslahat berdi. Eger bu şäherdei tiz çykmasa, patyşanyň gazabyna duçar bolup, işiniň ýaman boljagyny aýtdy.

Mundan soň Garyp **Bagdat** şäherine gitmekçi boldy, Şasenem:

— Eý Garyp, niräk gitseň-de, meni hem özüň bilen alyp git! — dýýip ýalbardy.

Onda Garyp:

— Eý Şasenem jan, ýol uzakdyr, sen horlanarsyň, ýetip bilmersiň, maňa rugsat ber, ýeke özüm gideýin — diýdi. Onda Şasenem:

— Her zat bolsa-da senden galmaryn — diýdi.

Heniz daň atmandy, ikisi ýola düşüp ugradylar. Diýarbakir şäheriniň ortasyndan geçýän suwly uly ýap bardy. Daňdan şol ýaba bardylar. Garyp ýapdan geçdi, emma Şasenem geçmekçi bolup, ýabyň ortasyna ýykyldy. Onuň bütin egin-eşigi öl boldy. Garyp yzyna dolanyp gelip, Şasenemiň egin-eşigini sykdy, onuň Bagdada ýetip bilmejegini bilip, häzir hem bolsa, yzyna gaýtmagyny isledi. Senem yzyna gaýtmaga razy boldy. Şol ýerde Garyp onuň bilen hoşlaşyp, bir gazal aýtdy. Şasenem hem oňa jogap berdi:

Garyp:— Boýnuň burup, melul-melul bolar sen,
Agla, Senem, aýralygyň günüdür.
Indi bizi magşar günü görer sen,
Agla, Senem, aýralygyň günüdür.

Şasenem:— Mundan gider bolsaň Bagdat şäherine,
Aýralyk yraga salma, Garybym,
Magşar güný diýip, janyň alar sen,
Dag üstüne daglar goýma, Garybym.

Garyp:— Boýnuň burup, melul-melul bakyban,
Dal gerdene tylla heýkel dakyban,
Ak gollara gyzyl hine çekiban,
Agla, Senem, aýralygyň günüdür.

Şasenem:— Indi sensiz niçik owkadym öter?
Aýralyk söwdasy hemmeden beter,
Fyrakyň oduna köýenim ýeter,
Ýene otlar salma jana, Garybym.

Garyp:— Boýnuň burup, melul-melul ola sen,
Pelek saldy aýralygyň belasyň,
Çäre ýokdur, tapman derdiň dowasyn,
Agl, Senem, aýralygyň günüdür.

Şasenem:— Men neýleýin, takdyr özge gurmasy.
Senden gaýry ahwalymy sormasa,
Zalym atam meni saňa bermese,
Men naçary gözden salma, Garybym.

Garyp:— Syýa zülpüň perişana düzetme,
Ataňdan gorkmasaň, bizi uzatma⁶³,
Garyp gelmedi diýp, ýollar gözetme,
Agl, Senem, aýralygyň günüdür.

Şasenem:— Ýoluňda goýup men bu eziz başym,
Ýüz öwürdi menden kowmy-gardaşym,
Gije-gündiz sen-sen meniň ýoldaşym,
Gözde ýaşym Jeyhun etme, Garybym.

Garyp:— Garyp aýdar, gitsem, ýollar dumandyr,
Jemalyň görmäge arzuwym kändir,
Bu gün aýralykdyr, ahyrzamandyr,
Agl, Senem, aýralygyn, günüdür.

Şasenem:— Şasenem diýr, bagrym para kylar men,
Bir gül erdim, açylmaýyn solar men,
Gül ýüzüň görmesem, imdi öler men,
Didar kyýamata goýma, Garybym!

Garyp, Şasenem bilen hoşlaşyp, zar-zar aglap, Bagdada⁶⁴ ugrady. Şasenem köşgüne gaýdyp geldi.

Garyp bir näçe gün ýol ýöräp, Bagdat şäherine bardy, Garyp Bagdatda bir ýigit bilen tanşyp, şol ýerde boluberdi.

Bir näçe wagtdan soň Bagdat patyşasynyň ogly Garyp bilen tanyşdy hem ony patyşanyň ýanyna alyp bardy.

Patyşa Garypdan bu şähre nireden gelenini, näme üçin gelenini sorady.

⁶³ Uzatmak=Ýola salmak, ugratmak.

⁶⁴ Zöhre-Tahyr dessanynda-da Tahyr, Bagdada gidýär.

Onda Garyp öz hal-ahwalyny patyşaga beýan edip, bir gazal aýtdy:

Synama ot saldy duşmanyň sözi,
Ýary menden, meni ýardan aýyrady.
Oýulsyn, kör bolsun rakyplar gözi,
Senem atly zülpi tardan aýyrady.

Indi ýardan uzak düşdi aralar,
Ýüregimde galdy ýüz mün ýaralar,
Jepa bilen zalym ýüzi garalar
Şasenem dek hoş reftardan aýyrady.

Ýar söwdasy düşdi bu garyp başa,
Bir syrdaş tapmadym, gelsedi gaşa,
Pelek awy goşup içdigim aş,
Täze bagly alma-nardan aýyrady.

Syýa zülpün dal gerdene tozduryp,
Her säherler destanlary ýazdyryp,
Şum, rakyplar hanymanym bozduryp,
Uça durgan ganat-perden aýyrady.

Pelek meni kyldy serkeşte-saýyl,
Emma könlüm ýary görmäge maýyl,
Garyp aşyk indi ölmäge kaýyl,
Meni şeýle lälezardan aýyrady.

Bagdat patyşasynyň goňşusynyň bir owadan gyzy bardy⁶⁵. Günlerde bir gün patyşa ony Garyba bermekçi bolup, toý etdi. Bu toýa iki sany gedaý geldi. Garyp ol gelen gedaýlardan Şasenemi sorap, bir gazal aýtdy:

Keş edip gezen gedalar,
Şasenemi gördüňizmi?
Dolup-daşyp akan çaylar,
Senem jany gördüňizmi?

Gedalar geldi toý üste,
Senem gyz jana peýweste.
Garyp, sen gaýry ýurt iste,
Şasenemi gördüňizmi?

⁶⁵ Zöhre-Tahyrdaky, Mahym gyzy ýadyňa salýar.

Säher turup, «hüw» diýenler,
 Köne jindesin geýenler,
 Hakyň senasyn diýenler,
 Şasenemi gördüňizmi?

Kimdir meniň derdim bilen,
 Zagferan dek reňgi solan,
 A:bed⁶⁶ bolup, şeýda bolan,
 Şasenemi gördüňizmi?

Garyp diýer, ýandy janym,
 Hem mülküm, hem hanymanym,
 Gün-günden ýaman ahwalym,
 Şasenemi gördüňizmi?

Mundan soň patyşa ol gyzy nikalap, Garyba berdim etdi. Bu iki aradan alty aý ötdi, emma Garyp hiç wagt ol gyza garamady.

Bu söz bu ýerde dursun. Indi habary Şasensmden eşideliň. Şasenem Garyby Bagdada ugradyp, köşgüne bardy. Bu iki aradan bir näçe wagt geçipdi. Günlerde bir gün Akja Garybyň sagdygyny hem tiz wagtdan Diýrbekire geljekdigini düşünde gördi. Bu düşüşi Şasenem hem görüpdü. Akja öz gören düşüni Şaseneme gürrüň edip berdi. Şasenem bu sözi eşidenden soň, Akja garap, bu, gazaly aýtdy:

Gijede-gündizde ýardyr armanym,
 Myradym-maksadym — görsem Garybym!
 Saňa pida bolsun bu şirin janym,
 Myradym-maksadym — görsem Garybym!

Aýrallyk derdinden bagrym paradyr,
 Tenim deşik-deşik, süňňüm ýaradyr,
 Yşk derdinden janym çykyp baradyr,
 Myradym-maksadym — görsem Garybym!

Sadagaň bolaýyn, sözüňe bende,
 Hiç takat galmady jigerde, tende,
 Men ýarym hudadan diledim günde,
 Myradym-maksadym — görsem Garybym!

⁶⁶ عابد

Ýene bir görsem men Garybyň ýüzün,
 Turup, towap etsem ýarymyň yzyn,
 Ýogsa unutdymy Şah Apbas gyzyn?
 Myradym-maksadym — görsem Garybym!

Mähnetim köp boldy, aýşym kem boldy,
 Ýyldigim-içdigim gaýgy-gam boldy,
 Ýaryndan aýrylan Şasenem boldy,
 Mmradym-maksadym — görsem Garybym!

Elkyssa, ondan soň Şasenem:

— Eý Akja, bu düýşüň, hokman haýyrlydyr. Sen Bagdada baryp, Garybyň barlygyny ýa ýoklugyny bil, eger bar bolsa, ony alyp gel — diýip, Akjanyň Bagdada gidip gelmekligini isledi. Akja, Garybyň yzyndan gitmäge razy boldy. Senem ýol üçin gerek bolan enjamlary häzirläp, Akjany hoja sypatynda geýindirip, biline dester/şal baglap, goluna galamdan hem jöwer berip, Bagdada ugratdy.

Akja bir näçe gün ýol ýöräp, Bagdad şäherine bardy. Bir näçe gün gezenden soň, Garyby tapdy. Garyp ony myhmanhana alyp bardy, ondan Şasenemiň hal-ýagdaýyn sorady. Akja Şasenemiň gören düýşüni beýan edip, bir gazal aýtdy:

Bir düýş gördi Senem özi,
 Habaryň güman eýledi;
 Getir diýp, iberdi bizi,
 Gara bagryn gan eýledi.

Söz ýetip ýagşy-ýamandan,
 El çekip ata-eneden,
 Bir kişi Halap-Şirwandan
 Sud işin zyýan eýledi.

Aýytgähde⁶⁷ — baýram güni,
 Bir kişi köýdürdi ony:
 —Ra:smyş Garyp öleni —
 Diýibän, haýran eýledi.

Eşidip, diwana bolup,
 Bizi size ilçi kylyp,
 Hanymanyn oda salyp,

⁶⁷ عیدگاه

Senem köp efgan eýledi.

Gülnahal diýr, eý mähriban!

Şol gün boldy ahyrzaman,

Ýagşy günler boldy ýaman,

Gam ony talaň eýledi.

Garyp Akjadan bu sözi .eşidenden soň, Diýarbekire gaýtmakçy bolup:

— Eý Akja, siz şu ýerde maňa garaşyň. Men patyşadan rugsat alyp geleýin — diýip, çykyp gaýtdy.

Bagdat patyşasynyň ýanyna gelip, Diýarbekire gitmäge rugsat sorady. Patyşa:

— Eý Garyp, men bu ýerde saňa gyz alyp berdim, sen näme üçin oňa garamaýarsyň? Sen gitme, bu ýerde gal— diýdi. Garybyň ýüregi gyýlyp, patyşa garap, bir gazal aýtdy:

Eý ýaranlar, halaýyklar,

Men bir zar üçin aglaryn.

Dil hemrahym, jan ýoldaşym,

Söwer ýar üçin aglaryn.

Gördüm, halk içre hulky hoş,

Dertli janym — dermany daş,

Ýürek-bagrym bolupdyr baş.

Senem jan üçin aglaryn.

Ozal dosty tutup bolmaz,

Bir tutansoň, untup bolmaz,

Gyzyl güli satyp bolmaz.

Hyrydar üçin aglaryn.

Maňa degdi hazan ýeli,

Meý içerler doly-doly,

Dost men diýen köpdür weli,

Wepadar üçin aglaryn.

Garyp diýer, eý-ä mewlam,

Ejiz etdi meni söwdaň!

Kem bolmasyn zowky dünýäň,

Şasenem üçin aglaryn.

Ondan soň patyşa Garyba rugsdt berdi. Garyp Akjanyň ýanyna bardy, olar Diýarbekir şäherine ugradylar, Bagdatda bile gezen deň-duşlary Garybyň öňünden çykyp:

— Eý Garyp, sen gitme! Bu ýerde haýsy gyzy söýseň şony alyp bereli — diýip, onuň Bagdatda galmagyny töwella etdiler. Onda Garyp, Şasenemi ýada salyp, bir gazal aýtdy:

Ýandyrdy janymy, ýakdy bagrymy,
Sürmeli şol gara gözleriň seniň.
Säherler yzlaýyp, ýollarda ýörsem,
Şekerden şirindir sözleriň seniň.

Yşkym zahyr boldy ulus-ilime,
Şum rakyplar düşdi meniň ýoluma,
Gözlerimden akan ganly sylma:
Gark bolar guba gazlaryn, seniň.

Ýarymy, çagyrsam, bir bäri bakmaz,
Özgäniň ýagşysy köňlüme ýakmaz,
Wepaly ýar ýaryn beýle byrakmaz,
Daşdan gaty eken näzleriň seniň.

Köýüňde dolanyp, gähi oýana,
Yşkyňdai bolup men däli-diwana,
Garyp aşyk bolmuş näzli juwana,
Öwrülip gelmezmi ýazlaryň seniň.

Mundan soň Garyp, Diýarbakire gitmek üçin, deň-duş ýigitlerinden rugsat diläp, ýene bir gazal aýtdy:

Hiç kim bilmez watanyň bar, ilim bar,
Men garyp men, meni ýollaň ýoluma.
Aýrallyk bar, jydalyk bar, ölüm bar,
Men garyp men, meni ýollaň ýoluma.

Garyp ülkelerde köňlüm synykdyr,
Bu jismim içinde janym gonakdyr,
Meniň aşyklygym halka anykdyr,
Men garyp men, meni ýollaň ýoluma.

Deň-duşlarym, beradarlar, galyňlar,
Hoşlaşyban meni ýola salyňlar,
Bizden agyrsaňyz, razy boluňlar,
Men garyp men, meni ýollaň ýoluma.

Biziň daglar siziň dagdan ötedir,
Kowum-gardaş bizden tama etedir,
Alys ýerde aşyk tutmak hatadyr,
Men garyp men, meni ýollaň ýoluma.

Garyp bu sözünü tamam edenden soň, ýigitler onuň gitmegine rugsat berdiler. Ondan soň Garyp bilen Akja ýola düşüp, Diýarbekire ugradylar. Bir näçe gün ýol ýöräp, Diýarbekir şäherine ýetişdiler.

Bu söz bu ýerde dursun. Bir-iki sözi Şasenemden eşideliň.

Akjany ugradandan soň, Şasenemiň gaýgy-gamy has hem artdy. Köp zamandan bäri Garypdan hiç bir habar gelmänsoň, ýüregine howul düşüp, bir gazal aýtdy:

Her saba gülerdi, gül dek açylyp,
Ýa, reb, niçik olur, gelmez Garybym?
Toty dek agzyndan dürler saçylga,
Ýa, reb, niçik olur, gelmez Garybym?

Sensiz ýeten ömrüm derdi-dagmydyr,
Gezen ýeri jennetmidir, bagmydyr,
Bilmen, nedir, hassamydyr, sagmydyr,
Ýa, reb, niçik olur, gelmez Garybym?

Uzak ýolda, meýdanlarda galdymy?
Ýa hassa boldumy, ýa-da öldümi?
Ýoksa özge dilber köňlün aldymy?
Ýa, reb, niçik olur, gelmez Garybym?

Şasenem gyz diýrler meniň adyma,
Bir ah ursam, älem ýanar oduma,
Ýaradan züljelal, ýetiş dadyma,
Ýa, reb, yiçik olur, gelmez Garybym?

Bu sözi aýdandan soň, Şasenem uklady. Garyp şähre girende, öňürti Akjany Senemiň köşgüne iberip, özi onuň yzyndan geldi. Akja, Garybyň gelenini Şaseneme aýda bilmän durka, Garyp gelip, Şasenemi ukudan oýatmak üçin, bir gazal aýtdy:

Ýüzi gül, saçy sünbülim,
Habar al bilbilleriňden.
Özi bir şeyda bilbilim,
Sözle şirin tilleriňden.

Köňül kinesin açaly,
Jan bilen serden geçeli,
Senem jan, suw ber, içeli,
Doýur lebde ballaryňdan.

Men seni diledim hakdan,
Köp jepa çekdim uzakdan,
Bir posa ber al ýasakdan,
Eger gelse gollaryňdan.

Ýüzleri hurşydym-aýym,
Men Garyp, seň patyşaýym,
Miýesser etse hudaýym,
Guçsam inçe bnlleriňden.

Şasenem Garybyň owazyna oýandy. Garyby gerüp, ýerinden turdy. Gujaklaşyp, öpüşip, beýhuş bolup ýykyldylar. Bir az wagtdan soň huşlaryna geldiler. Ondan soň Şasenem:

— Hoş gelipsiň, Garyp jan! — diýip, hormat-hezzet etmäge başlady. Bir näçe wagtlap aýşy-aşratda boldular. Aşyklaryň bu döwrany alty aý dowam etdi.

Günlerde bir gün Şasenem:

— Eý Garyp jan bu Diýarbekirde, dost-duşmanyň arasynda biziň hakymyzda köp gürrüň edilýär. Meni bir başga şähre alyp gitseňiz nähili bolar? Meniň bu pikirimi siz nähili maslahat bilýärsiňiz?—diýip, bir gazal aýtdy:

Gel, Garybym, saňa bir sez diýeýin,
ýöne gül köňlüne güman getirme.
Bu rehimsiz gahba pelek elinden,
Dözmeýin jebrine, bir ar getirme
Munda dursaň, goýmaz rakyplar seni,
Zaglar gelip, bozar täze gülşeni,
Bir ýat ülkelere alyp git meni,
Bu ýerde söhbete mydar getirme.
Alty aý bolupdyr munda ýataly,
Biziň oilen zowky-sapa tutaly,
Kişi duýmaz burun ýörgül, gideln,
Bu şirin janyňa azar getirme.
Gel indi gideli Halap-Şirwana,
Nobat ýetişmezden owal duşmana,

Kişi duýmaz burun gitsek bir ýana,
 Birehim rakşdan hazar getirme.
 Şasenem diýr, gideli ýat illere,
 Alla mysapyryň myradyn bere,
 Her kim öz kysmatyn bagtydan göre,
 Gaýgy iýip, keňle gubar getirme.

Elkysea, ondan soň Garyp bilen Şasenem Halap-Şir wana gitmekçi boldular. Bularyň Halap-Şirwana gitmek çä bolýandygynyndan Akjanyň habary bardy. Akja:

— Men eşitermen, Ezber hoja Halap-Şirwanda ýaşa ýarmyş, siz oiy görseňiz, meiiň hal-ýagdaýymdan oňa ha bar berersiňiz — diýip, bir gazal aýtdy:

Mundan gider bolsaň Halap-Şirwana,
 Meniň ahwalymy beýan diýgeý siz.
 Ezber hoja atly şol şirin jana,
 Meniň bu sözümi aýan diýgeý siz.

Men munda ýekelik jebrin çekerem,
 Gözlerimden ganly ýaşlar dökerem,
 Bir ah ile bulut bagryn sökerem,
 Tartdygymdyr ahy-pygan diýgeý siz.

Bu Diýarbekirde deňim-duşum ýok,
 Gam ýetse, hemdemlik eder kişim ýok.
 Çar tarapdan bakar köňül hoşum ýok,
 Giň dünýä gözüme zynday diýgeý siz.

Ol baryp, Halapda tutupdyr watan,
 Ýadyndan çykandyr ykrarlar eden,
 Maňa onsuz munda içgenu-ýutan
 Zähri gatyl, gözi girýan diýgeý siz.

Meniň üçin özi munda gelmese,
 Garyp ülkelerde hemdem bolmasa,
 Şikeste halymdan habar almasa,
 Eden wadalary ýalan diýgeý siz.

Siz mundan gider siz gören menzile,
 Hemnşe bolar siz Ezber jan bile,
 Bagbanlyk kglmasa bu täze güle,

Gunçalykda urdy hazan diýgeý siz.

Gülnahal diýr, ajap derde galyp men,
Özüň öz başymy sewda salyp men,
Onuň jemalyna muştak olup men,
Eglenmesin, sagat-aman diýgeý siz.

Elkyssa, bu sözden soň Şasenem:

— Eý Akja, biziň gidenligimizi kyrk günläp hiç kim bilmez ýaly, bir çäre oýlap tap — diýip tabşyrdy. Soňra Şasenem bilen Garyp Akja bilen hoşlaşyp, gijäniň bir wagty Halap-Şirwana ugradylar.

Akja kenizlere Şasenem kyrk güne çenli aýşy-aşrat etjek, sizler hem öz işleriňiz bilen boluberiň diýdi.

Garyp bilen Şasenem üç gije-gündiz ýol ýöräp, Diýarbakir deresi diýilýän ýere ýetdiler. Gije şol ýerde ýatmakçy boldular. Garybyň iki sany dony bardy. Birini düşendiler, birini hem örtünje edindiler. Başlarynyň astyna gumdan ýassyk edinip ýatdylar. Ertesi ir bilei Garyp oýandy, Şasenemiň ýüzüne seretse, onuň saçyna gum siňip, çöp ýapysypdyr. Garyp ony görüp, köňli bozulyp, bir gazal aýtdy, Şasenem jogap berdi:

Garyp:— Gije-gündiz bu fyrakyň derdinden,
Meni diýip, sepil bolduň, Senem jan!
Jyda düşdüň watanyňdan, ýurduňdan,
Meni diýip, sepil bolduň, Senem jan!

Şasenem: — Men bagty garaga sen hem ýar bolup,
Meni diýip, sepil bolduň, Garyp jan.
Gnje-gündiz melamata ýar bolup,
Meni diýip, sepil bolduň. Garyp jan.

Garyp:— Yşk oduga köýdi janym, pert olup,
Kähruba⁶⁸ dek ruhsarymyz zert⁶⁹ olup,
Syýa zülpüň topraklara gert olup,
Meni diýip, sepil bolduň, Senem jan.

Şasenem: — Garyplaryň işi şalardan bitmez,
Aşyk bolan magşugyny unutmaz,
Jepa tartmaý, aşyk magşuga ýetmez,

⁶⁸ كهرياب = مغناطيس
⁶⁹ رخسار زرد

Meni diýip, sepil bolduň, Garyp jan.

Garyp: — Eziz başyň söwdalara sataşdy,
Ony görüp, meniň ýüregim joşdy,
Soltanlyk wagtlaryň ýadyma düşdi,
Meni diýip, sepil bolduň, Senem jan.

Şasenem: — Men naçaram, ne iş geler golumdan?
Başymy kesseler, gaýtman ýolumdan!
Meniň üçin jyda bolduň ilimden,
Meni diýip, sepil bolduň, Garyp jan.

Garyp: Şah Apbas zürýaty, sen geda bolduň,
Il -halk, gardaşdan sen jyda bolduň,
Öz ýurduňdan, köşk-eýwandan aýryldyň,
Meni diýip, sepil bolduň, Senem jan.

Şasenem: Men bilbilem, gonam bagyň gülüne,
Gurban olam seniň şirin tiliňe,
Meni alyp gitgin Şirwan iline,
Meni diýip, sepil bolduň, Garyp jan.

Garyp: — Garyp aýdar, muhupbetler arada,
Hak özi saklasyn daýym penada,
Ýola düşüp ýarym paýy-piýada.
Meni diýip, sepil bolduň, Senem jan.

Şasenem: — Şasenem gözünden ganly ýaş seçip,
Erenler golundan şerabyn içip,
Senem diýip, naçar eneňden geçip,
Meni diýip, sepil bolduň, Garyp jan.

Bu sözi gutarandaryndan soň, ikisi hem turup, ýola ugradylar. Bir näçe gün ýol ýöränlerinden soň, Şasenemiň aýaklary gabardy, ondan aňry ýöremäge ýaramady. Ahyry Garyp, Şasenemi arkasyna göterip, bir näçe menzil ýol ýöredi. Garyp hem soňa baka ýöräp bilmedi. Şasenemiň Garyba rehmi gelip:

— Eý Garyp jan, menden geç-de, özüň gitmegiň gamyny iý— diýip, Garyba rugsat berip hoşlaşyp, bir gazal aýtdy. Garyp hem oňa jogap berdi:

Şasenem:— Meniň üçin bagly bolup galmagyl,

Gidewergil Halap-Şirwan saryýa⁷⁰.

Bu ülkede töhmet bile ölmegil,
Dolanawer menzil-mekan- saryýa.

Garyp: — Sensiz bu ömrümüz köýsün, kül bolsun,
Aýrallyk müddeti ýedi ýyl bolsun,
Ikimiziň ykrarymyz şol bolsun,
Unutmagyl ähdi-peýman saryýa.

Şasenem: — Hergiz gutulmadym bagty-garadan,
Bize beýle kysmat kyldy ýaradan.
Waý, eger ýedi ýyl geçse aradan,
Aýlanawer men natywan saryýa.

Garyp: — Gündizim gidipdir, goýup gijesin,
Bilelmedim bu panynyň nijesin,
Eger görseň Gülnahalyň Hojasyn,
Ony hem salawer hijran saryýa.

Şasenem: — Alajym ýok, galdym bendi baglyga,
Hiç bu gün düşmesin adam ogluga,
Atam berse meni bir baý ogluga,
Zerre gaýgyrmanam bu jan saryýa!

Garyp: — Görüstandyr derwüşleriň mesgeni,
Bilbil perýat eder, istep gülşeni,
Eşitseň özgäni aldy diýp meni,
Gitmegeý sen ýowuz güman saryýa!

Şasenem: — Gam iýmegil, pelek bizni ýakar diýp,
Sen gideňsoň, Senem gaýra bakar diýp,
Wehm eýleme, sözi iki çykar diýp,
Ant içer men azym kuran saryýa.

Bu sözden soň Şasenem bilen Garyp bir-birleriniň boýunlaryna gollaryny salşyp, hoşlaşmaga dilleri barman, bir-birleriniň ýüzlerine seredişip oturdylar. Aýrallykdan özge hiç bir alaç tapmanlaryndan soň, ýedi ýyl wada edip, bir-birlerine rugsat berip, hoşlaşmaly boldular. Garyp gitmeli, Şasenem hem galmaly boldy. Şol ýerde Şasenem baş keleme söz aýtdy. Garyp hem oňa jogap berdi:

⁷⁰ Saryýa= tarapa, şoňa garşy

Şasenem: — Mundan gider bolsaň Halap-Şyrwana,
Bar, Garybym, saglyk bile gelgeý sen.
Seni tabşyrmyşam kadyr subhana,
Bar, Garybym, saglyk bile gelgeý sen.

Garyp: — Kadyr alla garyplyga salmasa,
Ýyglama, Senem gyz, gitsem, geler men.
Ajaj ýetip, peýmanamyz dolmasa,
Ýyglama, Senem gyz, gitsem, geler men.

Şasenem: — Ýyglamaý neýläýin, bagrym daş degil,
Her namart başyna düşen iş degil,
Senden aýra düşsem, köňlüm hoş degil,
Bar, Garybym, saglyk bile gelgeý sen.

Garyp: — Meni gitdi diýip, çytma gaşyňny,
Humar ala gözden dökme ýaşıňny,
Allahym bitgerse meniň işimni,
Ýyglama, Senem jan, gitsem, geler men.

Şasenem: — Mundan gider bolsaň, daglar dumandyr,
Jemalyň görmäge arzuwym kändir,
Bu gün aýralykdyr, ahyrzamandyr,
Bar, Garybym, saglyk bile gelgeý sen.

Garyp: — Meni gitdi diýip, ýyglap oturma,
Gül ýüzün, sargardyp, reňňiň solturma,
Dost bilsin, duşmana syryň biltirme,
Ýyglama, Senem jan, gitsem, geler men.

Şasenem: — Mundan gider bolsaň, ýollar ägädir,
Üstümüzde kadyr alla güwädir,
Kim bize zulm etse, gahry aňadyr,
Bar, Garybym, saglyk bile gelgeý sen.

Garyp: — Meni gitdi diýip, gamda galmagyl,
Gaýgy bilen ýüzüň ýere salmagyl,
Her ýeter-ýetmeze hemdem bolmagyl,
Ýyglama, Senem jan, gitsem, geler men.

Şasenem: — Mundan gider bolsaň, yzyň yzlaryn,
Kesip-kesip, gara bagrym duzlaryn,
Ýedi ýylyň wadasyny gözlärin,
Bar, Garybym, saglyk bile gelgeý sen.

Garyp: - Gaýgy-gamlar beýle başa üýşermi?
Jandan geçmeý, kişi yşka düşermi?
Munça köp aglamak heý ýaraşarmy?
Ýyglama, Senem jan, gitsem, gelir men.

Şasenem: — Diýarbekirden göç eýledi ilimiz,
Sonasyn uçurdy, galdy kölümüz,
Ýar aýrylyp, uzak düşdi ýolumyz,
Bar, Garybym, saglyk bile gelgeý sen.

Garyp: — Meni gitdi diýip, munça aglama,
Humar ala gözde gubar baglama,
Ýoldaşym gitdi diýp, bagryň daglama,
Ýyglama, Senem jan, gitsem, gelir men.

Şasenem: — Ýol bilen baradyr ýarymyň yzy,
Bal bilen şekerdir, şirindir sözi,
Yşkyňda gedadyr Şah Apbas gyzy,
Bar, Garybym, saglyk bilen gelgeý sen.

Garyp: — Öýden çykyp, dal gerdeniň galdyrma,
Ah uruban, reňgi-roýuň soldurma,
Garybyňny göz ýaş bilen öldürme,
Ýyglama, Senem jan, gitsem, gelir men.

Şasenem: — Şasenem diýr, işim ahy-zar bolsun,
Rakylara ýagty jahan dar bolsun,
Kanda barsaň, **Şahymerdan** ýar bolsun,
Bar, Garybym, saglyk bilen gelgeý sen.

Elkyssa, bu sözden soň **Naýzahal** depesine çykyp, bir az dynç aldylar. Ondan soň Garyp, Şasenem bilen hoşlaşyp, öz ýoluna ugrady.

Şasenem şol depeniň üstünde tä Garybyň garasy ýitinçä, onuň yzyndan garap oturdy. Şasenemiň gözüne uky gelmän, ol gijäni şol depäniň üstünde geçirdi. Daň atdy, torgaýlar saýraşyp başlady. Şasenem ýene bir gazal aýtdy:

Eý keremli kadyr hudaý,
Garybym saňa tabşyrdym.
Gökde gezen molla torgaý,
Garybym saňa tabşyrdym.

Men bolmadym saňa hemdem,
Ýüregimni tutdy ýüz gam,
Atamyz **hezreti Adam**,
Garybym saňa tabşyrdym.

Tur dagynda gezen **Musa**,
Başymyza düşdi söwda,
Ýa pirim **Ýusup-Züleyha**,
Garybym saňa tabşyrdym.

Bu derdime eýle derman,
Tebipleriň piri Lukman,
Dawudyň ogly **Süleýman**,
Garybym saňa tabşyrdym.

Kölünden uçmaz sonasy.
Tilimden gitmez senasy,
Hydyr-Ylýasyň enesi,
Garybym saňa tabşyrdym.

Soldy bu yşkymyň güli,
Uçdy Senemiň bilbili,
Käse beren pirim **Aly**,
Garybym saňa tabşyrdym.

Şasenem galdy muňalyp,
Ýüzün ýyrtyp, saçyn ýaýyp,
Üç ýüz altmyş, özi gaýyp,
Garybym saňa tabşyrdym.

Şasenem bu gazaly aýdyp, depäniň üstünde oturdy. Şol gün Şah Apbas atylary bilen şikäre çykyp, aw awlaýardy. Bularyň önünden bir gulan duş geldi. Patyşa:

Bu gulanyň daşyny gabap, diri tutmaly! Kimde-kim bu gulany tutup bilmän, öz üstünden geçirse, **başy ölümli, maly talaňly!**—diýip höküm etdi.

Atlylar halka gurap, sap-sap bolup, gulanyň daşyna aýlandylar. Gulan dogry patyşanyň üstündeň geldi-de, syçrap gaçyp gitdi. Patyşa utanjyndan gulanyň yzypdan at saldy. Gulan gaçdy, patyşa kowdy, ahyrynda aýlanyp-dolanyp, **Nayzahal** depesine bardy.

Şah Apbasyň gözi Şaseneme düşdi. Şasenem atasyny tanap, utanyp, hudaýa ýalbaryp, bir gazal aýtdy:

Kadyr alla, dergahyňa sygyndym,
Men niçik bu ýerde hyjap eýläýin.
Ganat ýazyp, uçup çyksam asmana,
Söwer gullaryňa jogap eýläýin.

Wujuduňa ýetir didämiň okun,
Erenlere degrip gamzanyň okun,
Şah Apbasdan ötür gazabyň okun,
Özüm gutarmaga hyjap eýläýin.

Görse, bozar aşyklaryň şanyny,
Maňa geýdir bu gün ajal donuny,
Jilwe bilen alam atam janyny,
Bu gün mertligiňi hasap eýläýin.

Ýüzüme ýetirgil **Wamygyň** ýüzün,
Tilime getirgil **Uzranyň** sözün,
Gözüme hem bergil **Leýliniň** gözün,
Göreniň bagryny kebab eýläýin.

Bu çöl ýerde meni kylma hary-zar,
Duşmanlar golunda goýma giriftar,
Dadyma ýetişgil, eý-ä biribar,
Peşeyman men, indi sogap eýleýin.

Senem diýr, bu ýerde garyp olup men,
Bir täze gül idim, indi solup men.
Bu günin Şah Apbasa duçar olup men,
Kaýsy betbagtlygym hasap eýläýin.

Şah Apbasyň gözi Şaseneme düşüp, huşundan gidip ýykyldy. Şasenem **«Huda berse guluna, getirip goýar ýoluna»** diýip, atasynyň atyna münüp, nirdesiň Diýarbekir diýip, basdy ata gamçyny. Baryp köşgüne girdi.

Akja, Şasenemiň ýeke özüniň gelenini görüp:

— Hany, Garyby nätdiň? — diýip, bir gazal aýtdy:

Men saňa diýeýin, Şasenem janym,
Bile giden Garyp jany neýlediň?
Ne sewdalar düşdi onuň başyna,
Gamda galan natywany neýlediň?

Ne weç ile pelek çarhyn gaýyrdy?
Ne meý bile taňry seni doýurdy?
Ne kysmata Garybyňdan aýyrdy?
Söýle, haly perişany neýlediň?

Diliň lal boldumy, diýmediň dadyň?
Indi üzöldimi ýa-da myradyň?
Şirin üçin nirä gitdi Ferhadyň?
Sen şol çäki-gribany neýlediň?

Niçik köňlün boldy ondan galmaga?
Niçik ta:p getirdiň jyda bolmaga?
Gorkmadyň taňrydan talaň salmaga,
Gyş açglan gülüstany neýlediň?

Gülňahal diýr, niçik kysmat ýazyldy?
Ne sebäpden eden ähdiň bozuldy?
Niçik edip ondan köňlün üzüldi?
Bagty gara sergerdany neýlediň?

Bu sözden soň Şasenem özüniň başyndan geçenleri Akja habar berip, bir gazal aýtdy:

Garyp bilen edip idim maslahat,
Owalda suhbatym berar eýledi.
Çykyp, ýüz dönderdik Halap-Şirwana,
Pelek bize kasty-güzer eýledi.

Ikimiz saz bolduk, başda äht eýläp,
Jany-jana goşduk, şeker-şeht eýläp,
Ýola girip, üç gün gaçdyk, jäht eýläp,
Gör pelekni, niçe güzer eýledi.

Eger ölsem, bolmaz erdi soragym,
Senden özgelere diýmen bu dagym,

Üç günden soň ýaramady aýagym,
Ýöreý diýsem, janym azar eýledi.

Pelek maňa kasdyn jyda ýetirdi,
Her kimsäni bir azaba iterdi,
Çyda bilmeý, Garyp meni göterdi,
Eziz janyn maňa pida eýledi.

Aýtsam, eda bolmaz pelek azabyn,
Bizlere içirdi hijran şerabyn,
Senem aýdar, ahyr berdim jogabyn,
Ýar mekanyn özge diýar eýledi.

Indi sözi Şah Apbasdan zşideliň.

Gulany kowup barşyna, öz gyzy Şasenemi görüp, ol beýhuş bolup ýykylypdy. Nökerleri «Patyşa näme bolduka?» diýip, yzyndan gaýtdylar. Gelip görseler, huşundan gidip ýatyr, Nökerler patyşany göterip, köşgüne alyp gitdiler, Patyşa bir näçe wagtdan soň özüne geldi. Wezirler: — Eý patyşahym, saňa näme boldy? — diýip soradylar. Patyşa başyndan geçenini beýan edip, bir gazal aýtdy:

Eý ýaranlar, Diýarbekir ýurdunda
Aklym aldy ala gözli bir peri,
Indi ölsem gerek onuň derdinde,
Ganym dökdi gara gözli bir peri.

Bilbil bolup gezsem ýaryň bagynda,
Säherler saýrasam ýar soragynda,
Şenbe şikarynda, şamgäh çagynda
Ganym dökdi gara gözli bir peri.

Gözüm düşdi onuň reňni-roýuna,
Dal gerdeni, kamatyna, boýuna,
Yşk ataşy düşdi köňlüm öýüne,
Ýakdy janym gara gözli bir peri.

Göründi gözüme bir mahy-enwer,
Ýa gulman, ýa hüýrdür, ýa peri-peýker,
Jemaly, şuglasy älemi örter,
Aldy janym ala gözli bir peri.

Bir peridir, tawus kibi bezenmiş,

Gaşy keman, kirpik oka gezenmiş,
Aşyklaryn öldürmäge dözenmiş,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Suraty, hyýaly gitmez gözümden,
Senasy, öwsafy gitmez sözümden,
Görgeň zaman, men hem gitdim özümden,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Hüýrler ança bolmaz jennet içinde,
Görgeç, meni goýdy hesret içinde,
Turdy, tagzym etdi, goly saçynda,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Depäniň üstünde gördüm laçyny,
Tylla şana birle darar saçyny,
Kime diýem, dostlar, könlüm hoşuny,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Şa Apbas diýr, onsuz jany näteýin?
Indi aşyklygyň ýolun tutaýyn,
Ölinçäm, şol ýary sorag edeýin,
Aklym aldy ala gözli bir peri.

Şah Apbas bu sözünü tamam etdi. Patyşanyň bir akyllý weziri bardy. Ol:

— Eý patyşahym, ol ýerde peri näme işlär. Bu hudaý tagalanyň size gudratyny görkezip durdugydyr. Sebäbi siz Hasan weziriň ogly Garyby owal giýew edindiňiz, soň duşman gepine gidip, oňa gyzyňyzy bermän, ýurdundan kowduňyz. Onuň yhlasy üçin hudaý tagala size bir gudrat görkezendir — diýdi. Patyşa bu sözi makul tapyp:

— Garyby tapyp geliň, Şasenemi oňa bereýin, toý-tomaşa kylaýyn, maksatlaryna ýetireýin! — diýip, bir gazal aýtdy:

Joşaýyn-Joşaýyn, gaýnap joşaýyn,
Yşkyň, ody ýaman eken, janlarym.
Garyp gelse, Senem jana goşaýyn,
Yşkyň, ody ýaman eken, janlarym.

Neçin estden⁷¹ giden wagtyň ölmedim,
Öz başyma gelmeginçe bilmedim,

⁷¹ Yssgyndan gitmek, özüňden gitmek.

Görgeç any, gan ýygladym, gülmedim,
Yşkyň, ody ýaman eken, janlarym.

Baryň kazy bilen müfti getiriň,
Wezir-wekil, şahyt bolup oturyň,
Aşyklary myradyga ýetiriň,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Gahba pelek bize saldy ýüz gamy,
Köňlümdeň çykmady derdi-elemi,
Garybyna tabşyryňlar Senemi,
Yşkyň ýudy ýaman eken, janlarym.

Şah Apbasam, kylgan işim melamat,
Başyma galmasyn karzy-kyýamat,
Tizräk gutulsam andan salamat,
Yşkyň ody ýaman eken, janlarym.

Ondan soň patyşa:

— Her ýerde gurrandaz bilen müneçjim bolsa, köşge iberiň, gelsinler! — diýdi.

Bir ýerde gurrandaz bilen müneçjim bolsa, hemmesini alyp geldiler. Olar kitap açdylar, gurra taşlap gördüler. Görseler, patyşa öz gyzyna aşyk bolupdyr. Olar bu sözi aýtmakdan çekinip:

— Eý keremli patyşahym! Garyp bilen Şasenemi bir-birlerine gowşurmadyňyz, onuň üçin yşkyň şerabyndan size-de bir az ýetendir — diýip, bu hiläni tapdylar. Onda patyşa:

— Onuň ýaly bolsa, Garybyň enesini alyp geliň! — diýdi.

Garyby tapyp getirmegiň maslahatyny etdiler. Soň, wezirler gidip, Garybyň enesine patyşanyň bu sözünü bildirdiler, Garyby tapyp getirse, patyşanyň Şasenemi Garyba berjekligini aýtdylar.

Garybyň enesi Şah Apbasyň ýanyna baryp:

— Eý Şah Apbas, owal Hasan wezir bilen ähtnama baglaşdyň, öz diliňden hat berdiň, emma soň öz ähtiň üstünde tapylmadyň. Meni ýurtdan kowduň, oglumy menden mahrum etdiň — diýip, Abadan bir gazal aýtdy:

Şah Apbas, sen özüň sermes,
Biz dek kişi gözge ilmez,
Meniň oglum atasyzdyr,
Oňa kişi gyzyn bermez.

Ne üçin wadalar etdiň?
Eden wadalaryň ýutduň,

Ahyr başyga sen ýetdiň,
Sen deý hudabizar bolmaz.

Geldim, senden umyt eýläp,
Etgen wadaňa bil baglap,
Sen özüň tapgyl soraglap,
Sen dek ähti ýalغان bolmaz.

Taňla kyýamat gün bolar,
Ýagşy ýamandan saplanar,
Bu ysnat boýnuňa galar,
Sen dek ýüzi gara bolmaz.

Şah Apbas, seniň derdiňden.
Oglum gitgendir ýurdundan,
Ölinçä, şanyň derdinden
Iki aşyk hoşnut bolmaz.

Abadan diýr, niçik eder men,
Bipeýda sözi näder men,
Oglury kaýdan tapar men?
Sen dek ähti ýalغان bolmaz.

Ondan soň patyşa:

— Eý Abadan, sen ogluňy adam iberip getirp, men öň bilmän ekenim — diýip, bir gazal aýtdy:

Ýurt gadryny şalar bilmez,
Başga ýurda aşmagynça;
Ýagşynyň gadry bilinmez,
Bir ýamana duşmagynça.

Gol uzatsam, elim ýetmez,
Ýar olmasa, günüm ötmez,
Namart merdiň parhyn etmez
Merde başyn goşmagynça.

Yşk olmaý, syna çäk olmaz,
Bi-yşk adam heläk olmaz,
Aşyk derdinden päk⁷² olmaz,

⁷² Päk= Bu ýerde halas bolmak, gutulmak.

Yşk oduna bişmeginçä.

Şah Apbas diýr, hiç gülmedim,

Owalda neçin ölmedim?

Aşyklyk gadryn bilmedim,

Öz başyma düşmeginçä.

Ondan soň Garybyň enesi:

— Onuň nirededigini hiç bir bilýän adam ýok. Men Garyby nireden tapaýyn?—diýip, patysaga garap bir gazal aýtdy:

Kişi mähnet bilen mal gazanmasa,

Gelen döwletiniň paýany⁷³ bolmaz,

Her sözüň pehmine ýetip sözlese,

Gutular ölümden, gümany bolmaz.

Beýhuda dünýäde gaýgy iýgeniň,

Her ýeter-ýetmeze boýun egeniň,

Bilip, görüp, sözün ýalغان diýgeniň,

Din öýünde anyň imany bolmaz.

Işi gaýra bolar, döwleti gaçsa,

Bir ýurtdan aýrylyp, bir ýurda göçse,

Şalygy aýrylyp, tagtyndan düşse,

Begiň hiç bir sözi, diýeni bolmaz.

Bir allaga aşyk bolan gulunyň,

Leýli-Mejnun kimin ody bolanyň,

Men diýr idim: Şasenemiň gülüniň

Garybymdan özge bagbany bolmaz.

Ýardan behre alar aşyk pişesi,

Aşyklar hyýaly ýar endişesi,

Synandyr oglumyň köňül şişesi,

Indi düzetmegiň imkany bolmaz.

Şahymerdan, Abadanyň piridir,

Aşyk bolan ölesi ýok, diridir.

Meniň oglum çyn aşygyň biridir,

⁷³ Peýdasy bolmaz, bolsa gerek. (A.G)

Munda gelip, onuň döwrany bolmaz.

Ondan soň patyşa: «Garyby tapyp getiren adama köp yngam berjek» diýip, bir näçe zat wada etdy. Emma Garypdan hiç kimiň habary bolman, patyşanyň saraýynda edilen bu gürrüň şol galşyna galdy.

Indi Garypdan söz eşideliň.

Garyp, Halap-Şirwan iline barýardy. Onuň önünden bir näçe kerwen çykdy. Kerwenleriň arasynda **Babahan şatyr** diýen bir söwdagär adam bardy. Garyp ony tanaýardy. Ol adam Şasenemi göterip ulaldypdy. Babahan söwdasyny edip, dolanyp Diýarbekire barýardy. Garyp ony görüp:

— Eý Babahan, Diýarbekire barsaň, meniň hal-ýagdaýymy Şaseneme aýdarsyň — diýip, bir gazal aýtdy:

Mundan gider bolsaň Diýarbekire,
Garyp öz halyny aýtdy diýgeý sen,
Ýene baryp, gül ýüzüni görinçe,
Ygtyýar elinden gitdi diýgeý sen.

Kim ýetedir munda meniň dadyma?
Salamlar gönderdim köňül şadyma?
Öten günü getirmesin ýadyma,
Owalky döwranlar ötdi diýgeý sen.

Ol anda sag bolsun — Şah Apbas gyzy,
Hiç kime diýmesin bu pinhan sözi,
Ýedi ýyldan bäri sormasyn bizi,
Meniň bilen ykrar etdi diýgeý sen.

Ol anda sag bolsun, men bu mekanda,
Başym ýolundadyr, bolsam her kanda,
Ýedi ýyl mekanyň Halap-Şirwanda,
Ähti-peýmanyňy aýtdy diýgeý sen.

Garyp ýat eýleýir söýgüli ýaryn,
Ýedi ýyl terk etdi Bekir diýaryn,
Maňa arz eýledi köňlünde baryn,
Zynharlap-zynharlap, aýtdy diýgeý sen.

Ondan soň Garyp Halap-Şirwana bardy. Ýat ülke, barara tanyş gapysy ýok, adamlaryň hiç birinden hoş söz eşitmedi. Çola bir ýerde oturyp, özüniň tukat durmuşyndan käýinip, bir gazal aýtdy:

Gahba pelek saldy meni bu derde,
Men neýläýin, bir menzirim bolmasa,
Ýat ülkede öler boldum bu ýerde,
Uçup gitsem, balu-perim bolmasa.

Munda gezsem, meniň köňül hoşum ýok,
Gardaşym, hemdemim, deňim-duşum ýok,
Belli ýazym, baharym ýok, gysym ýok,
Müşgil olar mukarrybym bolmasa.

Bir kespi hüneri alsam goluma,
Alyban bakmasam sagy-soluma,
Yşk meni goýmady, ýörsem ýoluma,
Käşký Senem derdeserim bolmasa.

Aýrallyk oduna döze bilmenem,
Söwer ýardan köňül üze bilmenem,
Ýedi ýyl bu ýerde geze bilmenem,
Harç ederge simi-zerim bolmasa.

Garyp aýdar, hijran bile talandym,
Bismil olup, öz ganyma bulandym,
Näzli ýaryň ham sözüne ynandym,
Nirä gideý, barar ýerim bolmasa.

Garyp tukat görnüşde haýsy ýere bararyny bilmän, Halap-Şirwanda gezip ýördi. Şol gezip ýörüşüne bir wagt patyşanyň çarbagyna gözi düşdi. Şol wagtda patyşanyň gyzy bilen weziriň gyzy çarbagy seýil ädip ýörerdiler. Garyp bu gyzlaryň birini Şaseneme, biri-ki hem Akja meňzedip, Şasenemi ýatlap, bir gazal aýtdy:

Begler, iki peri gelir,
Biri bir aýa meňzemiş;
Biri peri, birisi hüýr,
Biri humaya meňzemiş.

Biri köňülde gam ýazar,
Biri gamzadan jan üzer,

Sallanyşyp bile gezer,
Biri bir aýa meňzemiş.

Olar dek ýokdur ilinde,
Şerbeti bardyr dilinde,
Garyp olaryň ýolunda,
Sepil gedaýa meňzemiş.

Mundan soň patyşanyň gyzy, Garyba bir tabak zer getirip berdi. Garyp ol zeri alyp, mätäç adamlara paýlady. Ondaň soň Garyp bir garry aýalyň öýüne baryp, onuň bilen kyýamatlyk ene-ogul okaşyp, şonuň öýünde bolubardi.

Günlerde bir gün Garyba bir nanbaýyň⁷⁴ gyzy aşyk, boldy. Ol gyz Garyba:

— Eý Garyp, meni özüňe aýallyga kabul et — diýdi. Onda Garyp:

— Ýok, men seni ala bilmenem — diýdi. Onda gyz:

— Eý Garyp, eger meni özüňe aýallyga kabul etmeseň, saňa töhmet edip, heläk edermen — diýdi.

Garyp alaçsyz galyp:

— Eger ýedi ýyla çenli bu ýerden gitmesem, seni alaýyn — diýip, ikisi äht etdiler.

— Garyp öz gaýgysy bilen Halap-Şirwanda gezip ýördi, Günlerde bir gün Garyp, **Babanyýaz** atly bir harazça ýolukdy. Babanyýaz:

— Eý ýigit, kaýsy bagyň, güli sen, kaýsy gülzaryň bilbili sen, nirelerden bu jaýlara gelip düşüpsen? — diýdi.

Garyp, Babanyýaza özüniň hal-ýagdaýyny bildirip, bir gazal aýtdy:

Diýarbekir ilinden
Halap-Şirwana gelmişem.
Gahba pelegin, elinden
Meý içip, gana gelmişem.

Ýygyp peläket leşgerin,
Gurup aýrallyk magşaryn,
Ýazmaga köňül depterin,
Ulug diwana gelmişem.

Jepa çekip bir ýar üçin,
Köp gezip zülpi-tar üçin,
Bilbil bolup bir zar üçin,
Ahy-efgana gelmişem.

⁷⁴ نانوا = چۆركچى بولسا گرک.

Yşk hanjary degdi jana,
Göz boldum ýagşy-ýamana.
Bakmadym sudy-zyýana,
Men bu mekana gelmişem.

Mejnun kibi çölde gezip,
Saýyl bolup, ilde gezip,
Aşyk bolup, ýolda gezip,
Syrry-pinhana gelmişem.».

Söz ýaýyldy aamu-hasa,
Arz eýleýip Şah Apbasa,
Hoş günlerim döndi ýasa,
Gahry-kirana⁷⁵ gemişem.

Indi munda gezer ýerim,
Ýokdur watanyň, yzlaryň,
Maglum oldy halka syryň,
Janyňdan gana gelmişem.

Aýralyk zäherden aýy,
Batynyma⁷⁶ urdy gyljy.
Agtaryp gadryň biliji,
Bir gadyrdana gelmişem.

Barmy men dek akly giden?
Bu dünýäni talak äden.
Başga ýerde tutup watan,
Sudy-zyýana gelmişem.

Garyp aýrylyp Senemden,
Gol çekip atam-enemden,
Gutulmadym derdi-gamdan,
Men bu efgana gelmişem.

Garyp bu sözüni gutarandan soň, Babanyýazyň derdi gozgalyp:

— Eý Garyp, ikimiz dertdeş ekenimiz. Men hem yşk derdini köp çekdim — diýip, **özünüň bir gürji gyzyna aşyk bolanyny** beýan edip, bir gazal aýtdy:

⁷⁵ قهری قیران؟ - صاحب قران بار، قهری قیران؟

⁷⁶ باطن = ایچ

Garyp, saňa hemdem bolup ikimiz,
Sal gulagyň, men ykrarym sözleýin;
Iki ýyldyr bu jepany tartar men,
Tämiz ýürek, men tekrarym sözläýin.

Degdi pyçak, istihana ýetişdi,
Bagrym ýandy, pyrakyna ýetişdi,
Bir peri hesreti jana ýetişdi,
Köňlumdäki herne barym sözläýin.

Aşyk boldum bir gürjiniň gyzyna,
Köňlüm gitdi onuň ala gözüne,
Jeht eýleýip, ýete bilmen özüne,
Herne barym, ygtyýarym sözläýin.

Adym Aşyknyýaz, galdym bu derde,
Gyzyl ýüzüm döndi kähruba⁷⁷zerde,
Şol gyzyň derdinden düşdüm bu ýurda,
Budur mysapyrlyk, barym sözläýin.

Bu sözden soň Babaiýaz Garyby özüniň öýüne alyp gitdi. Günlerde bir gün Babanyýaz bilen Garyp b-er ýere barýarka, olaryň önünden bir adam çykdy. Ol adam:

— Eý Babanyýaz, bu ýigit kim?—diýip sorady. Babanyýaz:

— Bu bir hossarsyz oglan ekeni, men muny özüme ogul edinip saklap ýörün — diýdi.

Onda ol adam:

— Babanyýaz, bu oglan ýa ogry, ýa galandardyr. Muny öýünde saklap ýörüp nätjek? — diýdi. Bu sözden Garybyň janyna ot düşüp, birgazal aýtdy:

Serraf⁷⁸ bolup, zer gadryny bilmegen,
Gowwas jandan geçip, käni begenmez.
Ýigit bolup, märekede ýörmegen,
Ýurt sorayan begi-hany begenmez.

Ferhadyň mesgeni gaýaly daglar,
Aşygyň mesgeni bostanly baglar,
Sähralarda gezen zag-zaganlar
Bilbil bolup, gülüstany begenmez.

⁷⁷ كهربا = مغناطيس، زرده (ساری)

⁷⁸ صراف = زرشناس

Mürşit bolup, pirden doga almaýan,
Dünýäden gol çekip, göze ilmeýen,
Sözleýen sözünüň parhyn bilmeýen,
Söz sözlegen suhandany⁷⁹ begenmez.

Aşyk bolup, özün ýola salanlar,
Bir názli perige hemdem bolanlar,
Her şäherde gezip, nusga alanlar,
Menzil tutup, bir mekany begenmez.

Seniň ne işiň bar ýagşy-ýamana?
Ýaranlar, ot saldy bu şirin jana,
Hemme dert bir ýana, bu dert bir ýana,
Nadany gör: Garyp jany begenmez.

Babanyýaz Garyby öýünde saklaberdi. Günlerde bir gün Babanyýaz:

— Eý oglum, Garyp jan, nireden gyz aláýyn diýseň, men saňa şol ýerden gyz alyp bereýin, sen munuň ýaly tukat gezme — diýdi. Babanyýazyň bu sözüne Garybyň gahary gelip:

— Eý ata, men tä ölinçäm, Senemden özge dilbere seretmerin — diýip, bir gazal aýtdy:

Gelip men Halap-Şirwana,
Men bu mekany neýlerem?
Düşmüşem, belki, zyndana,
Bagy-bostany neýlerem?

Ýardan aýrylman ölinçä,
Ezraýyl janym alynça,
Ýar bilek ähtim dolynça,
Ýagşy-ýamany neýlerem?

Istemen özge dilberi,
Taňry görsetdi magşary,
Gerekmez dünýäniň zeri,
Bezmi-döwrany neýlerem?

Şasenemdir maňa hemdem,
Gerekmezdir gaýry mährem,
Köňlüm indi bolmaz horram,

⁷⁹ سخندان = سۆز اوسسادى

Şady-şadmany neýlerem?

Garyp aýdar, ömrüm güli,
Ösdi maňa hazan ýeli,
Tefekkir oldy bilbili,
Bagy-bostany neýlerem?

Garyp bu sözüni tamam etdi. Babanyýazyň harazy bardy, ony bir semen ýaby bilen Garyba tabşyrdy. Garyp ony gije-gündiz ýörederdi. Günlerde bir gün Garyp tükeniksiz, irginsiz işden zeýrenip: «Bu işiň hiç bir hetdi-hsaby ýok» diýip, semen ýaba garap, bir gazal aýtdy:

Semen ýaby, maňa bolup sen hemdem,
Seniň meger eda bolmaz ýoluň bar.
Senem erdi anda meniň mähremim,
Men gorkaram, aýralyk bar, ölüm bar.

Sen ölseň-de, hergiz bolmaz soragyň,
Ýörseň eda bolmaz menzil-yragyň,
Haçan ýanar bagt öýünde çyragyň?
Müşgiliň bar, hijranyň bar, zulum bar.

Bir sözüm bar aýralygyň şanyňa,
Arzyň ýetmez diwanyňa, hanyňa,
Bilbil bolup ýete bilmen ýanyňa,
Belent ýerde golum ýetmez gülüm bar.

Yşk ýolunda satdym gardaş-doganym,
Senemdir maksadym, janym, jahanyň,
Meniň anda Diýarbekir mekanym,
Bara bilmen, derdi-gam bar, elem bar.

Seniň munda ýokdur munus-hemdemiň,
Dile düşüp sözleşerge mähreminiň,
Gije-gündiz gaýgy iýgen samanyň,
Meger seniň daşdan gaty ýoluň bar.

Garybyň hemdemi, eý semen ýaby,
Sen-de men dek aýralygyň haraby,
Köýdürdi bagrymy yşkyň şeraby,
Imdi maňa wehmi gelir, ölüm bar.

Garyp owalky pişesi bilen gezip ýördi. Günlerde bir gün **Ezber hoja** oňa uçrady/duşdy. Bu ikisi salamlaşyp, hal-ahwal soraşdylar. Ezber hoja:

— Eý ýigit, sen kim bolar sen, ýüzüňde ýüz mün elem görner, haýsy aşýandan bu ýerlere düşüp sen, ýüregiňde näme derdiň bar? — diýdi.

Onda Garyp öz başdan geçirenleriniň baryny Ezber hoja aýtdy. Ezber hem öz hal-ahwalyny Garyba gürrüň edip berdi. Şunlukda bular bir-birine hemdem boldular. Garyp bu adamyň Gülnahalyň ýary ekenin bildi. Akjanyň eden sargytlaryny bir-bir beýan etdi. Ezber hoja muny eşidip, muhupbeti joşa gelip, aramy-karary galmady. Garyppdan Akjanyň salgynsny alyp, bir ýelmaýa münüp, Diýarbekire rowana boldy.

Garyp özüniň bu kârinde alty ýyl ýördp. Ol:

— Alty ýyllap gije-gündiz Şasenem diýip, ömrümi ötürdim, hiç peýda görmedim. Indi mundan soň Şasenemi göwnümden çykaraýyn, onuň adyny tutmaýyn — diýip, bir gazal aýtdy:

«Senem-Senem!» diýip, ömrüm ötürdim,
Indi Senem diýre halym galmady.
Golumdaky şunkar guşum uçurdym,
Taraç oldy, maly-mülküm galmady.

Indi ýanmaz boldum ýaryň hijrinden,
Senem üçin geçdim atam ýurdundan,
Gije-gündiz aglamagyň derdinden
Kaddym rast olmaga halym galmady.

Köýe-köýe, bagrym ýanyp, kül boldy,
Ýaradandan maňa kysmat şol boldy,
Her bir günüm aýdyr, aýym ýyl boldy,
Aklym çaşdy, aýym-ýylym galmady.

Aýtsam eda bolmaz gaýgy-endişe,
Bize hakdan ýeten boldy bu pişe,
«Ýar-ýar» diýip, ömrüm ötdi hemişe,
Dost bagynda täze gülüm galmady.

Kysmatym ne boldy, ýaradan rahman!
Elmydam başymdan gitmedi duman,
Barçanyň gözüne göründim ýaman,
Döndi garyndaşym, ilim galmady.

Garyp aýdar, ne sagda men, solda men,
Kişi bilmez meni, niçik halda men,
Gije-gündiz Mejnun kimin çölde men,
Uçdy ýaşyl başym, kölüm galmady.

Garyp dilinden bu sözi aýtsa-da, Şasenemiň yşky onuň ýüreginden çykmady. Onuň yşky has hem güýçlenip başlady. Garyp: «Nähili-de bolsa, ýatyp bir dynç alayyn, belki-de, Şasenemi düşümde görerin» diýip, ýatyp uzak wagtdan soň uka gitdi. Ir bilen turdy, Şasenemi düşünde-de görmedi. Garyp:

— Ezber hojadan hem Şaseneme hiç bir sargyt etmedim, indi ol Akjanyň ýanyna baranda, Şasenem ondan meni sorar, men bolsam ony unutdym — diýip, pelekden şikaýat edip, bir gazal aýtdy:

Neýleý, şitdetinden gahba pelegiň,
Bu gün meni söwer ýardan aýyrady.
Taňryga ýetmedi meger dilegim,
Senem atly zülpi tardan aýyrady.

Garyp olanlaryň barmy soragy?
Köýdürdi-ýandyrdy ýaryň pyragy,
Bir ýandan gaýgysy, bir ýandan dagy,
Bir ýandan ulusly ilden aýyrady.

Bu gamda-mähnetde öliř ogşadym⁸⁰,
Mysapyr ýerlerde galyr ogşadym,
Bir täze gül idim, solyr ogşadym,
Baharly, bakjaly, nardan aýyrady.

Tükenmez söwdaga sataşdy başym,
Ýarsyz geçer boldy ýaz ile gyşym,
Syllar kimin akar gözümde ýaşm,
Taňry meni hoş reftardan aýyrady.

Garyp aýdar, indi dönmen sözümdeň,
Aňlamaz men, habarym ýok özümdeň,
Ýar ýolunda ganlar akar gözümdeň,
Bu ygsk meni namys-ardan aýyrady.

⁸⁰ Ogşamak=Meňzemek

Indi Şasenemden bir iki agyz söz eşideliň.

Şasenem hem ahu-nalalar çekip, gözi ýolda, dide girýan bolup gününü ötürerdi. Günlerde bir gün Şasenem:

«Men Garyp diýip, şunça gaýgy-gamda köýer men. Belki-de, ol ýerde meni ýadyndan çykaryp, özge biri bilen zowky-sapa sürüp ýörendir. Gel, men hem Garybymdan umydymy üzüp, ony ýadymdan çykaraýyn» diýip, bir gazal aýtdy:

«Garyp-Garyp» diýip, ömrüm ötürdim,
Indi Garyp diýmez boldum men indi.
Jan şährine bu gün talaň ýetirdim,
Sebäpkärim diýmez boldum men indi.

Andan maňa ýeten gaýgy-gam oldy,
Ah çekip egsildi, ömrüm kül oldy,
Köýüp aglamakdan ýakam nem oldy,
Umydgärim diýmez boldum men indi.

Jezasydyr, her kim yşka ynansyn,
Kör bolsun gözleri, gana boýalsyn,
ýykylysyn, ýumrulsyn, derýa bulansyn,
Käri-barym diýmez boldum men indi.

Hemdemim, munusym gaýgydyr-gamdyr,
Bize başda alla beren elemdir⁸¹.
On dert ýaşdan bäri bolan sütemdir,
Namys-arym diýmez boldum men indi.

Senem aýdar, ile boldum äşkere,
«Ýar-ýar» diýip, gan ýygladym set-para,
Özi gidip, meni kyldy awara,
Seni ýarym diýmez boldum men indi.

Şasensm Garyby näçe ýadyndan çykarjak bolsa hem,. ýadyndan çykaryp bilmedi. Soň Şasenem:
«Belki-de, duý» hpümde görerin» diiip ýatdy. Zmma düýşünde-de germedgň Gaýta gaýgy-gamy owalkydan hem artyp, bir gazal aýtdy:

Gamdan gutulmaýan gaýgyly başym,
Gaýta başdan gam öýünde bar oldum,

⁸¹ علم = درد

Garyp idi gije-gündiz ýoldaşym,
Indi ýüzün bir görmäge zar oldum.

Bir niçe gün wysalyndan şat idim,
Ýardan özge gaýry bilen ýat idim,
Hasrat çekip, yşk öýünde dat idim,
Köýüp, külli kesbi-käri ýar oldum.

Içelmedim ýaryň wasly-meýinden,
Habarym ýok ýaryň pikir-oýundan,
Janym çykar boldy jeket öýünden,
Ynjytdy ýüregmi, bethumar oldum.

Sabrym gitdi, hijran bile pert olup,
Ýol garadym, iki gözüm dört olup,
Ýarymy kowlady, atam gurt olup,
Mähnetiň içinde galdy, har oldum.

Senem, indi saňa zowky-sapa ýok,
Ýaryň uzak düşdi, indi wepa ýok,
Aşyk men diýer sen, sende jepa ýok,
Yşkyň soltanyýam, hary-zar olduad.

Senem bu gazaly aýdyp, ah çekip otyrka, Akja oňa göwünlik berip, bag seýline gideýli diýip, bir gazal aýtdy:

Güller açylypdyr pasly-baharda,
Gel, Senem jan, бага seýle gideli!
Bilbiller gonmuşdyr bagdan kenara,
Gel, Senem jan, бага seýle gideli!

Senuber çekipdir göge boýuny,
Sünbüle alypdyr müşküň öýüni,
Gül kowarmyş, bilbil kylsa oýuny,
Gel, Senem jan, бага seýle gideli.

Nerkes gözün açyp, bakmyş jahana,
Bilbil ornun bermiş zagu-zagana,
Nobat ýok, pähm etgil bady-hazana,
Gel, Senem jan, бага seýle gideli.

Bulut özün çekmiş bagda gyraga,
Bahar ilçileri düşmüş araga,
Bir sorag salaly ýakyn-ýyraga,
Gel, Senem jan, бага seýle gideli.

Kyýamatlyk ykrar eden gardaşym,
Ýoluňda pidadyr bu ýalňyz başym,
Aýrallyk çekişen syrdaş-ýoldaşym,
Gel, Senem jan, бага seýle gideli.

Gülňahal diýr, janym saňa gurbandyr,
Aşygyň maksady baş gün döwrandyr,
Bilermu sen, bu gün aýdy-gurbandyr,
Gel, Seýem jan, бага seýle gideli.

Ondan soň Şasenem, Akjany hem kenizlerini alyp, seýle çykdy. Az ýöräp-köp ýöräp, **Tüni**⁸² derýanyň kenaryna bardylar. Kenizler derýa ýakasynda bir ýerde galdylar. Senem bilen Akja has hem aňry gitdiler. Derýa möwç urup akýardy. Şasenem Tüni derýadan Garyby sorap, bir gazal aýtdy:

Alty aýlyk ýoldan gelip, ýol aşyp,
Tüni derýa, senden Garyp ötdümi?
Meniň üçin hijr oduga tutaşyp,
Tünn derýa, senden Garyp ötdümi?

Takatym ýok munda ýarsyz galmaga,
Ajal gelmez tenden janym almaga,
Şikeste halymdan habar bilmäge,
Tüni derýa, senden Garyp ötdümi?

Meniň munda ýokdur ýarsyz kararym,
Hiç kim bilen bolmaz söhbet-bararym,
Tirikligim, aýşym-hoşum, mydarym,
Tüni derýa, senden Garyp ötdümi?

Meniň ýarym gitdi Halap-Şirwana,
Ygtykat etmedi ähti-peýmana,
Indi senden sorag salsam gaýbana,
Tüni derýa, sendei Garyp ötdümi?

⁸² Tüni= Tuna, Don deýasy bolmagy ahmal. Tüni, tün garaňky, terň manasynda hem bolup biler. (A.G)

Senem diýr, pyraka tapmadym, hile,
Taňrynyň haky üçin rastyňy söýle,
Ýar bilen ötende, akmazdyň beýle,
Tüni derýa, senden Garyp ötdümi?

Şasenem bu gazaly aýdandan soň, özüni derýaga taşlamakçy boldy. Şonda Akja Şaseneme köňüllik berip, bir gazal aýtdy:

Aýrallyk diýgeniň taňry kysmaty,
Neçin boýnuň burup, melul olur sen?
Dokguz ýyldyr mene çekdim mähneti
Neçin boýnuň burup, melul olur sen?

Aýrallyk derdinden hergiz gülmedim,
Gyzyl gül dek açylyban solmadym,
Men ýardan aýrylyp, melul olmadym,
Neçin boýnuň burup, melul olur sen?

Gumry diýgen bir ajaýyp guş bolar,
Perin tartsaň gelir, teni boş bolur,
Ölmegen gul bir-birine duş bolur,
Neçin boýnuň burup, melul olur sen?

Uzak ýola düşen ahyr görüşer,
Aşyk işi magşuk bilen ýaraşar,
Aýra düşen bir-birine gowuşar,
Neçin boýnuň burup, melul olur sen?

Maňa Akja diýrler, adym Gülnahal,
Pany dünýä paýany ýok, bikemal,
Oýnap-gülüp, sen Garybyň köňlün al,
Neçin boýnuň burup, melul olur sen?

Ondan soň Şasenem bilen Akja keňizleriň ýanyna gaýdyp geldiler. Şasenem gaýgylydy, hiç sözlemezdi, Gyzlardan biri:

— Geliň, biz hem aşyklykdan sözleşeliň, belki, Şasenem hem biziň gürrüňmize goşular!— diýdi. Olaryň arasynda **Aýjema**l atly bir gyz bardy. Ol **Alybeg** atly bir ýigide aşyk bolup gezerdi. Ol Şaseneme garap:

— Eý Senem, aşyklyk hakynda bizden hem bir söz eşit! — diýip, bir gazal aýtdy.

Eý Senem, mejruh olup, men ýardan aýrylgaly,
 Bilbili-şuride⁸³ men, gülzardan aýrylgaly,
 Bir letafet gülben-e biçäreden aýrylgaly,
 Agzy piste, lafzi hoş reftardan aýrylgaly,
 Toti-ýe şirin suhan güftardan aýrylgaly.

Bolmagaý hiç iş hudadan bi-sebäp, eý dostlar,
 Taňry kylmyş ruzygäriğe sebäp, eý dostlar,
 Dynmanýyn gan ýyglasam, diýmäň aýyp, eý dostlar,
 Hijir deştinde galyp men teşne leb, eý dostlar,
 Howzy-köwser hem ýene saky-humardan aýrylgaly.

Mähnet eýýamynda dynmaý akadyr gözde ýaşym,
 Duşmana kär eýlemez her günde kylgan gargyşym,
 Titreder arzu-semany⁸⁴ derdi-gamdan nalyşym,
 Halymy şerh etmege ýokdur ýanymda bir kişim,
 Ýene men bir wakypy-esrardan⁸⁵ aýrylgaly.

Dynmaýyn gan aglaram, her ýan ýörüp, ýolga bakyp,
 Aglaram her gijeler, bagrym erip, suw dek akyp,
 Ol nigäriň hasratynda olmuşem, janym ýakyp,
 Eý musulmanlar, meni ýardan aýyrady şum rakyp,
 Galmady takat maňa, dildardan aýrylgaly.

Bagtymy gördüm gara, her ýerde açdym hasby-hal,
 Nowşiküfte güllerim urdy hazan, etmeý kemal,
 Ýetmedi maksadyna, taňry oňa berdi zowal.
 Neýlesin, öz halyna aldynda ýyglar Aýjemal,
 Alybeg atly hoş suhan-güftardan aýrylgaly.

Ondan soň Şasenem bu kenizler bilen sözleşip, bir az açylyşandan soň, köşge gaýtdy.

Aradan bir näçe gün geçdi. Günlerde bir gün erti baýram günü diýlen gije Şasenem düşünde Garyby gördi.

Şasenem Akja:

— Eý Gülnahal, halkyň arasynda «Garyp ölüpdür» diýen bir gürrüň bar. Emma Garyby men düşümde gördüm. Eger ölen bolsa, onuň ýaly bolup, düşüme girmezdi. Sen bir ýoluň ugruna

⁸³ شوریده = سایر ایان

⁸⁴ ارض و سماء = یر و آسمان

⁸⁵ واقف اسرار = حدای

çyk. Belki-de, Garypdan bir ýagşy habar bilersiň — diýip, Akjany ýol ugruna iberdi. Akja ýola çykyp, o ýana-bu ýana garady. Görse, bir bölek kerwen gelip, ýoluň gyrasynda düşläpdir. Akja gelip, Şaseneme habar berdi. Şasenem kerweniň ýanyna baryp, söwdagärlere ýüzlenip, Garypdan habar sorap, bir gazal aktdy:

Ýedi ýyldyr, şunkar guşum uçurdym,
Gören barmy, bilen barmy, ýaranlar?
Gaýgy -hasrat bilen ömrüm geçirdim,
Gören barmy, bilen barmy, ýaranlar?

Kişiniň söwdügi beýle bolarmy?
Owal söýüp, soňra gözden salarmy?
Ýaryn şeýle agladyban galarmy?
Beýle jepa kylan barmy, ýaranlar?

Ýarymyň söwdasy düşdi başyma,
Bir syrdaş tapmadym gelse gaşyma,
Ezel günde ýazylypdyr başyma,
Aglamaýyn, gülen barmy, ýaranlar?

Gören, bilen deň-duşuny ýat eder,
Doga bilen erwahyny⁸⁶ şat eder,
Gahba pelek adam oglun mat eder,
Gamgyn köňlüm alan barmy, ýaranlar?

Her bir aşyk beýan eder görenin,
Kim biler nalyşyn, söhbet guranyň,
Pirler wada edip, düýşde görenin
Özge kişi alan barmy, ýaranlar?

Bir mert bilen başyn goşup dünýäde,
Yşk oduna köýüp, bişip dünýäde,
Söwdügýnden aýra düşüp dünýäde,
Aglamaýyn, gülen barmy, ýaranlar?

Pelek bu gün meni talaň etmişdir,
Gaýgy, hijran dowzahyna tutmuşdyr,
Göz önünden ýarym diri gitmişdir,
Diri gidip, ölen barmy, ýaranlar?

⁸⁶ ارواح

Eýesiz galypdyr altyn, kümüşler,
Berbada düşendir dürli iýmişler,
Seniň ýaryň anda öldi diýmişler,
Ölenini gören barmy, ýaranlar?

Bir kişi sözlemez köňül hoşuma,
Gaýgy-mähnet düşdi meniň başyma,
Her gijeler ýarym girer düşýüme?
Ölenlerden gelen barmy, ýaranlar?

Bizi görüp, görmezlige salypdyr,
Eý ýaranlar, ajal nesip gaýypdyr,
Şasenem sewdügi aşyk Garypdyr,
Gören barmy, bilen barmy, ýaranlar?

Ýedi ýyldyr pelek jepa öwrülip,
Hijr oduna köýdüm, ýanyp sowrulyp,
Şasenem diýr, söwer ýardan aýrylyp,
Ýola bakyp galan barmy, ýaranlar?

Şasenem heniz sözünü gutaryp-gutarmanka, **Tansuk** atly bir keniz Şasenemin, ýanyna gelip:
— Garybyň ölenini meniň agam görüp geldi — diýip, habar berdi. Bu habary eşidensoň, Senemiň
janyna ot düşüp, Akja bilen bile Garybyň enesi Abadanyň ýanyna bardy.
Şasenem Garyp hakynda eşiden sözünü Abadana habar berip, bir gazal aýtdy:

Bady-hazan urup, gülleriň soldy,
Ter açylgan gülzaryňdan aýrşldyň.
Garybyň öleni tagaýýyn oldy,
Söwdügiňden, mydaryňdan aýryldyň.

Äşkäre bolupdyr dosta-duşmana,
Gulak sal sözlegen syrry-pinhana,
Ýagşylyk günlerim döndi ýamana
Hem gyzykly bazaryňdan aýryldyň.

Ýedi ýyl ol gezdi Halap-Şirwanda,
Meni goýdy gaýgy bilen hijranda,
Ýusup Kengan deýin olan zyndanda,
Müsür ilinde şuňkaryňdan aýryldyň.

Şasenem diýr, mende köp galdy arman,
Aýtsam, eda bolmaz bu dagy-hijran,
Ölenini beýan etdi bir kerwen,
Men ýarymdan, sen ogluňdan aýryldyň.

Ondan soň Garybyň enesi bularyň ahy-zaryna goşulyp, bir gazal aýtdy:

Mähnet eýýamyndan, pelek jebrinden,
Gara bagrym gana döndi, neýläýin?
Ykrary ýok Şah Apbasyň zulmundan,
Gülşenim hazana döndi, neýläýin?

Ömrüm wysalyndan umyt ederdim,
Hijran wysalyndan gaýga giderdim,
Ölmesin diýp, golum bilen gönderdim,
Sud işim zyýana döndi, neýleýin?

Hiç agyrym ýokdur, Şasenem, senden,
Çykar boldy şirin janym bu tenden,
Ýary-dostum ýüzün öwürdi menden,
Ýagşy gün ýamana döndi, neýläýin?

Owalda Şah Apbas wadalar etdi,
Wada eden weziri dünýäden ötdi,
Bu sözler oglumyň başyna ýetdi,
Mazary Şirwanda galdy, neýläýin?

Abadan diýr, aýtsam, tükenmez dagym,
Oglum ölen bolsa, söndi çyratym,
Gam ýeli guratdy salan çarbagym,
Ömrümiň çyrasy söndi, neýläýin?

«Garyp Şirwanda ölüpdür» diýen habar hemme ýere ýaýrady. Garybyň kowum-garyndaşlarynyň hemmesi bir ýere ýygnanyp, ýas tutup, köp nala etdiler. Agladylar, eňredile. Şol wagtda Garybyň Güljemal atly uýasy gelip, saçyn ýaýyp, ýüzüi ýyrtyp, zar-zar aglap, bir gazal aýtdy:

Ýedi ýyldyr şunkar guşum uçurdum,
Baryp düşmüş Halap-Şirwan iline.
Günde yüz aglaýyp, ömrüm geçirdim,
Göz ýaşym goşuldy derýa siline.

Agam diýip, çar tarapa bakmadym,
Jygalar sanjyban, heýkel dakmadym,
Mejňun kibi başym alyp çykmadym,
Leýli soragyna, hijran çölüne.

Dost-duşmdn ýanynda meniň ýüzüm ýok,
Agam ýok, inim ýok, ötgür sözüm ýok,
Hijr odundan aglamakdan gözüm ýok,
Istäp çyksam Halap-Şirwan ýoluna.

Asly Bagdat imiş mesgenim-jaýym,
Mysapyr ýurtlara saldy hudaýym,
Şu gün janym çyksa, galar armanym,
Talaňlar düşüpdür ömrüm gülüne.

Göz-guwanjym gitdi, bagtym garadyr,
Synam üsti çapraz-çapraz ýaradyr,
Ah çekmekden gyzyly meňzim soladyr,
Indi düşdüm rakyplaryň tiline.

Gardaşym diýmişdim, Şasenem, seni,
Ýatdan ýakyn bolan ol Garyp kany?
Güljemal diýr, indi goýmasyn meni,
Şu gün nobat ýetse ajal goluia.

Şondan soň Akja bulara göwünlik berip, bir gazal aýtdy:

Ýalançy pany dünýäde
Hiç kişi aman galmady,
Ýagşy gezip nobatynda,
Ölmeýin, ýaman galmady.

Ölüm üçin iýmegil gam,
Ölmeýen galmaz hiç adam.
Şükürin bil, öter bu dem,
Sud ile zyýan galmady.

Özüni bazara salan,
Bir gyz gelip satyn alan,
Müsür ilinde patşa bolan

Ýusubi-Kengan galmady.

Dünýäni bir gözde gören
Adyl bolup, ýurt soran,
Döw-perige patyşa bolan
Şahy-Süleýman galmady.

Jemşit ajal meýin içdi,
Isgender dünýäden geçdi,
Ne şahbazlar mundan göçdi,
Rustem dessan galmady.

Niçe-niçe hikmet kylan,
Giýahlaryň dilini bilen,
Bu ölümge hile salan,
Hezreti Lukman galmady.

Gülnahal diýr, ýandy ýürek,
Ölmezlige barmy derek?
Barça adam ölse gerek,
Munda gelen jan galmady.

Ondan soň Şasenem:

— Garybyň ölenini öz gözüm bilei görüp, onuň gabrynyň başynda bir näçe gün galmasam bolmaz—diýip, bir gazal aýtdy:

Indi men gider men Halap-Şirwana,
Ansyz bu ülkede karar etmenem.
Zerre gaýgyrmanam indi bu jana,
Ýarsyz bu ýerlerde mydar etmenem.

Baryp ýassanaýyn ýaryň mazaryn,
Doldurdy bazara yşkyň azaryn,
Taňry ýaksyn oda, Bekir diýaryn,
Bu ýerlere gaýdyp güzer etmenem.

Ýarym tutdy Halap-Şirwanda watan,
Dünýäde barmykan bizler dek öten?
Janym çykyp, toprak bolynça bu ten,
Özge bilen söhbet berar etmenem.

Zamana bolupdyr gün-günden beter,
Günde ýüz hyýallar başymdan öter,
Pyrakyň oduna ýangynym ýeter,
Indi zäher içsem, humar etmenem.

Senem aýdar, oda ýandym jahanda,
Zerre ygtymadym⁸⁷ galmady janda
Ýarym ölen bolsa Halap-Şirwaida,
Men hem bu ýerlerde karar etmenem.

Şol **Babahan şatyr** atly söwdageri Şasenem özüniň ýakyn adamlaryndan hasaplaýardy. Şasenem onuň ýanyna baryp:

— Eý Babahan, meni Halap-Şirwana alyp git — diýa ýip, bir gazal aýtdy:

Bir garyş oglandym bakdyň, bejerdiň,
Senden özge howandarym ýok meniň.
Enemiň ornunda gol süýdün berdiň,
Senden özge gamgusarym ýok meniň.

Munda dursam, zerre köňül hoşum ýok,
Munda golum tutar deňim-duşum ýok,
Senden özge syrym aýdar kişim ýok,
Aglamakdan özge kârim ýok meniň.

Gel, meni sen ýetir Halap-Şirwana,
Munda gözüm düşer ýagşy-ýamana,
Ömrüm gülün berdim bady-hazana,
Köňlüm istär dosty-ýarym ýok meniň.

Ýarymyň mazarna uçup ýeteyin,
Ýar-ýar diýip, bu dünäden öteýin,
Ömri zaýa ýyldyz kimin bataýyn,
Bu ýerlerde hiç durarym ýok meniň.

Senem aýdar, Garyp saldy hijrana,
Indi ýol başlagyl Halap-Şirwapa.
Şu gün ölsem, rehmim gelmez bu jana,
Tirikligne ygtybarym ýok meniň.

⁸⁷ اعتماد

Ondan soň Şasenem, Babahan şatyr bilen kyrk gün möhletli şikara çykмага atasyndan rugsat diläp, Akjany atasynyň ýanyna iberdi. Akja Şah Apbasynyň ýanyna baryp, onuň Seneme kyrk gün möhleti bilen şikara çykmagýa rugsat bermegini arz etdi.

Şah Apbas Senemiň, Babahan şatyr bilen gitmegine rugsat berdi. Akja öwrülip, Senemiň ýanyna gelip: «Halap-Şirwana barsaň, meniň hal-ýagdaýymy Ezber hoja beýan et» diýip, Seneme garap, bir gazal aýtdy:

Mundan barsaň, diýgil sözi ýalana,
Wadalar uzaga düşdi diýgeý sen.
Ygtykadam ýokdur pany jahana,
Aradan muhupbet geçdi diýgeý sen.

Mundan gidip, Halap-Şirwan barsaňyz,
Ezber hoja diýen ýary görseňiz,
Meniň arzy halym habar berseňiz,
Gaýgy-gussa başdan aşdy diýgeý sen.

Ygtykat galmady ýat ilde ýarda,
Meni munda goýdy gamda-azarda,
Özi anda gezer güli-gülzarda,
Kimler bilen başyn goşdy diýgeý sen.

Hoja diýp, baş goýdum başda gerdine,
Şah Apbasny diýdim atam ýerine,
Dokuz ýylyr, bu naçaryň serine
Şitdetli söwdalar düşdi diýgeý sen.

Her güküm ýetedir beterden-beter,
Çeken ahym haçan şol ýara ýeter,
Hemişe gan aglap owkadym öter,
Gözünden ukusy uçdy diýgeý seň.

Gülňahal diýr, pelek bize kast eder,
Bu aýrallyk barça gulny sust⁸⁸ eder,
Pyrakyň şerbeti meni mest eder,
Bal ornuga awy içdi diýgeý sen.

Bu sözden soň Şasenem ýol şaýyny tutdy. Ol Babahan şatyr bilen Halap-Şirwana ugramakçy bolan wagty, deň-duşlary hem kenizleri bilen hoşlaşyp, bir gazal aýtdy:

Gider men Halap-Şirwaka,
Deň-duşlarym, hoş gal indi!
Geler-gelmezim gümana,
Syrdaşlarym, hoş gal indi!

Biziň bilen hylwat tutan,
Awy, baly bile ýutan,
Akja diýip at göteren,
Gülňahalym, hoş gal indi!

Barçany bir gözde gören,
Il-halkynyň dadyn beren,
Müňkür-Nekir donun geýen,
Zalym atam, hoş gal indi!

Dokuz aý on gün göteren,
Bakyp, kemala ýetiren,
Külli mähnetden ötüren,
Janym enem, hoş gal indi!

Bu gün guraýyn magşary,
Ýarym giden günden bäri,
Kyrk kenizleriň serdary,
Legzan gülüm, hoş gal indi!

Indi ýara gider çagym,
Gozgalyp ataşym, dagym,
Mähnetli salan çarbagym,
Ymaratlar, hoş gal indi!

Bizi taňry beýle etdi,
Ýar öldi diýp, habar ýetdi,
Şasenem Şirwana gitdi,
Diýarbekir, hoş gal indi!

Ondan soň Şasenem Babahan şatyr bilen ýola ugrady. Bir niçe gün ýol ýöränlerinden soň, Babahan şatryň pikiri üýtgäp: «Men Şasenemi Şirwana alyp barman, başga bir ýurda alyp baryp, muny özüm alaýyn» diýip oýlandy. Şu pikir bilen ol Şasenemi **Gazak** iline alyp gitdi. Bir näçe gün ýol ýörenlerinden soň, uzakdan bir minara görüldi. Şasenem:

— Ol görüňän minara niräniň minarasy?—diýip sorady.

Onda Babahan şatyr:

— Ol görüňän Şirwan welaýatydyr—diýdn. Onda Şasenem: «Garybyň bolýan mekanyňa geldim» diýip, bir gazal aýtdy:

Şükür indi, geldim Halap-Şirwana,
Ýarym mazar bolan ýere ýetişdim.
Diýaryň şährinde wada edişip,
Garyp dostum ölen ýere ýetişdim.

Ýedi ýyldyr, ýarym munda bolupdyr,
Meniň üçin arman bilen ölüpdür,
Özün yşkyň bazaryna salypdyr,
Ýarym toprak bolan ýere ýetişdim.

Ýedi ýyl goşuldym natywan bilen,
Görüşe bilmedim Garyp jan bilen,
Ýarym ülpet bolup harazban bilen,
Mysapyrlyk çeken ýere ýetişdim.

Meniň üçin özün saldy hijrana,
Mysapyrlar bilen bolup hemhana,
Näzli ýarym görsem diýip gaýbana,
Arman bilen ölen ýere ýetişdim.

Şasenem diýr, ýandym hijran otuna,
Kaýyl men Garybyň ygtykatyna,
«Ýar-ýar» diýip, münüp ajal atyna,
Jynazasyn okan ýere ýetişdim.

Ondan son, Babahan öz pikirini Şaseneme mälim edip — Eý Şasenem jan! **«Öli arslandan diri syçan ýagşy»** diýýpdirlər. Men seni Gazak iline alyp geldim. Sen meni kabul etseň — diýdi.

Bu sözden soň Şasenem öz-özüne bu gazaly aýtdy:

Köňlüm, indi geçgil pany dünýäden,
Bir mürşit goluny tutmasam bolmaz!
Indi el göterip howa-höwesden,
Baş alyp, bir ýana gitmesem bolmaz!

Ýarym görmek taňry takdyr etmese,
Jan barynda jeset ýara ýetmese,
Babahan şatyr hem sözüm tutmasa,
Göz ýumup, dünýäden ötmesem bolmaz!

Pelek goýmaz baryp, bile bolmaga,
Ýar ýanynda öz gabrymy salmaga,
Bu ýere getirmiş, meni almaga,
Men onuň başyna ýetmesem bolmaz!

Halap diýp, getirdi Gazak duşuna,
Meni almak üçin köňül hoşuna,
Men munuň ömrüniň uçar guşuna
Tor guruban, ony tutmasam bolmaz!

Şasenem diýr, şükür eýle bu deme,
Bu ýere geldim diýp, zerre gam iýme,
Indi maňa görmek ýokdur hiç diýme,
Bir ýat ülkelere gitmesem bolmaz!

Bu sözden soň, şähre ýetmän, bir howzuň başynda düşdüler. Şasenem Babahan şatyrnyň eline kyrk teňňe berip:

— Eý Babahan, eger menn almakçy bolsaň, şähre kyrk ýola baryp gel. Her bir baranyňda, bir hili tagam al. Ondan soň men saňa barmaga razy bolaýyn — diýdi.

Babahan şatyr kyrk ýola şähre baryp geldi, her sapar geleninde, bir hili nahar alyp geldi. Mundan soň Şasenem Babahanyň köňlüni almak üçin, bir gazal aýtdy:

Gel indi, Babahan şatyr,
Bir, özge eýýama ýüzlen,
Muhupbet meýini getir,
Bu gün aýşy-käne ýüzlen.

Aşyk Perhat dek gozgalyp,
Gözel Şirine göz salyp,
Dolup-daşyp, Jeýhun bolup,
Bu gün elip-lama ýüzlen.

Pelek menden jepa alyp,
Gyzyl geýip, gülgün bolup,
Bu gün aşyk Mejnun bolup,
Leýli diýp, kelama ýüzlen.

Gutuldyk Diýardan gaçyp,
Ýyldyz kibi ýanyp-öçüp,
Muhupbet meýinden içip,
Gol, tutup, salama ýüzlen.

Şasenem diýr, gaýnap-joşup,
Muhupbeti bile goşup,
Iki nahal dek çyrmaşyp,
Bir özge heňnama ýüzlen.

Elkyssa, ondan soň Babahan Şaseneme meýil edip başlady. Şasenem:
Eý Babahan, indi bolmady. Sen bu howuzda bir ýuwnup çyk — diýdi. Babahan özüni arassalamak üçin, howza girdi.
Şasenem gaýdanda, ähtiýaç üçin, öz ýany bilen zäher göteripdi. Babahan howza giren wagty, Şasenem howza zäher dökdi. Babahan şatyryň şol bada bedeni gatap, jany çykdy.
Ondan soň Şasenem dünýäden şikaýat edip, bir gazal aýtdy:

Arz edeýin bu gün seniň eliňden,
Günde ýüz gowgaly pany dünýä sen.
Ne begler, ne hanlar geçdi eliňden,
Munda bir mysaly pany dünýä sen.

Her gün ençelere gözüň diker sen,
Degeniň hem ahyr öýün ýykar sen,
Jan tapan adamyň ganyň döker sen,
Sudy ýok, zyýanly pany dünýä sen.

Kimseler dünýäde köp mähnet iýer,
Kimseler murassag⁸⁹ täjini geýer,
Ahyr öter, gözi toprakdan doýar,
Çyn sözsüz, ýalançy pany dünýä sen.

Seniň heý bir sözüň rasty bolarmy?
Ýykylan galarmy, aglan gülermi?
Saňa gelen adam ölmeý galarmy?
Kimlere wepaly pany dünýä sen?

Hiç kim bu zulmuňa takat etmedi,

⁸⁹ مرضع = زرلى

Şasenemiň işi senden bitmedi,
Şatyr öldi, myradyna ýetmedi,
Biwepa, ýalançy, pany dünýä sen.

Ondan soň Şasenem erkek lybasyna girip, şol ýerden ugramakçy bolup, bir gazal aýtdy.

Gamy-dagym aýda geldim bu jaýa,
Indi bu jahanda bir gam yzlaýyn.
Mysapyr ýurtlara — düşdüm bu jaýa,
Özüme bir hemdem-ülpet yzlaýyn.

Garyp üçin gelip düşdüm bu ýurda,
Hemra boldum Babahan dek namarda,
Indi, köňlüm, bu külpete, bu derde
Bir geňeş berijn adam yzlaýyn.

Garyp üçin munda boldum zyndanda,
Pelek awy gatdy şekere-ganda,
Owkada şükür edip, bolaý hursanda⁹⁰,
Mundan gaça-gaça, matam yzlaýyn.

Senem diýer, ýarsyz ne günüm geçer,
Gahba pelek günde ýüz donum biçer,
Birew tapyp, dosty-duşman söz açar,
Kişi görmez ýerde matam yzlaýyn.

Ondan soň Şasenem ol ýerden ugrady. Ol Garyby yzlap, gije-gündiz diýmän, şäherme-şäher gezýärdi. Bir gün gijäýiň ýarlarynda bir şähre ýetişdi. Ol bir köçeden barýarka, şäher sakçylaryna duş geldi. Şasenem olardan gorkup gaçdy-da, bir tamyň üstüne çykdy. Sakçylar ony tutup, zyndana taşladylar. Şasenem zyndanda oturan yerinden bir gazal aýtdy:

Garyp, dostum, seniň üçin,
Ýagşy günüm ýaman oldy,
Züleýha diýp Ýusup kimin,
Menzilgähim zyndan oldy.

Mysapyrlyk düşdi başa,
Zar oldum kowmy-gardaşa,
Duşmadym ýakyn syrdaşa,

Bu zaman ne zaman oldy?

Gam pyrakynda galyp men,
Sargaryp, gül dek solup men,
Ýüz müň töhmete galyp men,
Sud işlerim zyýan oldy.

Pelek saldy ýüz müň derde,
Zar oldum her bir namarda,
Ýar istäp, düşdüm bu ýurda,
Gutulmagym güman oldy.

Senem aýdar, misgin başym,
Dynmaý akar gözde ýaşym,
Bu çah içinde ýoldaşym
Ýylan bilen yçýan oldy.

Zyndan sakçysy Şasenemiň zaryny eşidip, patyşaga baryp:

— Eý keremli patyşahym! Ýakyn günlerde bir adam zyndana düşüpdür. Onuň nalasyndan hiç kim durup bilmeýär — diýdi. Onda patyşa:

— Şol aýdýan adamyňy zyndandan çykaryp, meniň ýanyma alyp gel— diýip, buýruk berdi.
Zyndan sakçylaryndan biri Şasenemi derrew patyşanyň ýanyna alyp geldi.

Patyşa Şaseneme garap:

— Eý ýigit, haýsy bagyň güli sen, haýsy çemeniň bilbili sen, nireden gelip, niräk barýarsyň?—
dýýdi.

Şasenem öz halyny patyşaga habar berip, bir gazad aýtdy:

Bir gözel ýaryň dagyndan,
Tükenmez hijrana düşdüm.
Mejnun kimin istäp Leyli,
Çölden çölüstana düşdüm.

Bolmady hiç kişi hemdem,
Işim boldy günde matam,
Ýagşylyk görmedim bir dem,
Gün-günden efgana düşdüm.

Ahyr ölür men bu gamdan,
Derdim artar dembe-demden,
Aýryldym atam-enemden,

Jebr ile bu ýana düşdüm.

Bir şatyr getirdi munda,
Men şah idim öz ýurdumda,
Mirşeb⁹¹ tutup, kyldy bende,
Töhmetden zyndana düşdüm.

Anda bolsam, azada men,
Bir perige dildada men,
Apbas ogly şazada men,
Gelip bagry gana düşdüm.

Ondan soň patyşa, Şasenemi özüniň tagtyna çykaryp, ýanyndan jaý berdi, soňra bolsa göwünlik berip:

— Eý şazada, ár başyna köp işler düşüp biler. Onuň üçin gamgyn bolmaň. Bir niçe gün dynç alyň — diýdi.

Şasenem şol ýerde bir niçe gün galdy. Bir niçe günden soň Şasenem öz ýurduna gitmek üçin, patyşadan rugsat sorady. Onda patyşa özüniň **Janfelsus** şatryny Şasenemiň ýanyna goşup, ony öz ýurduna ugratdy.

Bir näçe gün ýol ýöränlerinden soň, Diýarbakire geldiler. Şasenem Janfelsus şatyra engamlar berip, yzyna ugratdy.

Ondaň soň Şasenem özüniň başyndan geçenleri Akja beýan edip, bir gazal aýtdy:

Akja, başda dogmagaýdym eneden,
Bu dünýäge gelip, rahat görmedim.
Ah uramda, otlar çykar synamdan,
Gaýgy-gamdan özge nygmat görmedim.

Garyp jan gideli Halap-Şirwana,
Meni goýdy gaýgy bilen hijrana,
Derdim köpdür, ýete bilmen dermana,
Syrym aýdyşarga ülpet görmedim.

Babahan bolupdyr başdan sadaga,
Ol meni salandyr munça belaga,
Özi üçin alyp bardy Gazaga...
Hiç kimsede ýagşy niýet görmedim.

Şatry öldürdim, kyrk ýol ýügürtip,

⁹¹ میرشب = گزمه، قاروايل

Sowuk suwga saldym, perdesin ýyrtyp,
 Özüm çahga⁹² düşdüm, nesibäm tartyp,
 Ömrüm içre beýle mähnet görmedim.

Senem diýr, sözleşdim bagyban bilen,
 Gadrymny biliji gadyrdan bilen,
 Bu dünýäge gelip, Garyp jan bilen
 Belli dowran, aýşy-aşrat görmedim.

Mundan soň aradan bir näçe wagt geçdi. Günlerde bir gün Akja gijäniň ýarynda düşýä görä. Düşünde Garybyň diriligi oňa aýan boldy. Akja gören düşünden wagty hoş bolup, syçrap ýerinden turdy, syçrap baryp Şaseneme: «Sagdyr, Garyp janyň ölen dälär» diýip, gören ahwalyny bir-bir beýan etdi. Şasenem, Akjanyň bu habaryny eşidip, köňli şat boldy. Ol Akja ýüzlenip:

— Eý Gülnahal jan, sen hemme ýerde meniň köňlümiň aramy sen. Synamda ýanan otlar seniň şepagatly sözleriňden teselli tapdy. Sen meniň janym, ýakyn syrdaşym sen. Men seniň bu ýagşylygyňy hiç wagt unutman. Hudaýym ikimizi-de maksat-myradymyza ýetirsin. Her. bende öz arzylysy bilen wysal tapsyn—diýip, Akja bilen derdinişip oturdy.

Günlerde bir gün Şah Apbas Şasenemi, Şawelet diýen goşun serkerdesine bermegi ýüregine düwdi. Ol «Gyzym Şaweledi özüne kabul etsin» diýip, Şaseýeme adam iberdi. Şah Apbasyň iberen adamsy baryp, bu habary Şaseneme aýtdy. Şasenem:

— Eger-de men Şaweledede gerek bolsam, ol ýedi aýlap, gije-gündiz toý etsin — diýdi.

Şasenemiň bu sözi aýtmakdan maksady — onuň köňlüne şeýle pikir geldi: «Garyp bilen eden ýedi ýyl wadamdan ýene ýedi aý galypdyr. Ýedi aý ediljek toýuň dabarasyny ýedi ýyllyk ýola baryp ýeter. Eger Garyp diri bolsa, bu toýuň dabarasyny eşidip geler» diýdi.

Şawelet Şasenemiň bu teklibini kabul edip, ýedi aý toý bermäge razy boldy. Toý başlandy. Diýarbakiriň uly-kiçi sazanda-bagşy jem bolup, Şasenemiň köşgüniň töwereginde goş basyp ýatyberdi. Toý-tomaşa, saz-söhbät başlandy.

Günlerde bir gün daň halatynda Şasenem ukudan oýandy. Ol «Şawelet bir näçe aýdan bäri toý tutup ýör, hany munuň möhleti dolmagyna näçe wagt galypdyr?» diýip, hasap edip görä. Görse, sanalgyja gün galypdyr. Şasenem muňa bitakat bolup, köşgüň üstüne çykdy. Töweregine seretdi. Köşgüň hemme tarapymda adamlar ýatyr. Säher şemaly ösýärdi. Şasenem Garybyň ýoluna garap, bir gazal aýtdy:

Ösüp ötüp giden säher şemaly,
 Meniň arzym söwer ýara diýgeý sen.

⁹² چاه غا

Bark urup açylan täze gülzary,
 Hazan urup, döndi hara diýgeý sen.

Daglaryň, başyny alypdyr duman,
 Ýalançy dünýäde sag bolsa-aman,
 Ýakasy düwmeli, ebrusy keman⁹³,
 Meniň aglaganym zara diýgeý sen.

Meniň ýarym parahatda ýatypdyr,
 Yşkyň ody sönmeý, jandan ötüpdyr,
 Ne tikendir, jigerime batypdyr,
 Dolupdyr ýüregi gana diýgeý sen.

Itler gol uzatmyş bu gülüstana,
 Gören adam haýran galar mestana,
 Garyp aşyk-Şasenemi istäne
 Barsaň, bir-bir söwer ýara diýgeý sen.

Mundan soň Akja ukudan oýandy. Görse, ýanynda Şasenem ýok. Töweregine diňşirgendi, Şasenemiň owazy köşgün üstünden eşidildi. Akja turup, Şasenemiň ýanyna baryp:

— Eý Şasenem, goýaweri, bu bolup ýörşüň aýypdyr, seniň bu bolup ýörşüni nämähremler eşider!—diýip, onuň golundan tutup, alyp gaýtmakçy boldy. Onda Şasenem:

— Eý Akja, bu maňa ýetişen aýrallyk derdiniň nähili agyrdygyny sen bilmersen. Sebäbi bu derdi çekýän men — diýip, Akja garap, bir gazal aýtdy:

Men saňa diýeýin, eý Gülnahal jan,
 Derdim güýçli bolsa, aglamaýynmy?
 Bagym hazan urup, gülüm solupdyr,
 Derdim güýçli bolsa, aglamaýynmy?

Bu gün aýrallygyň wagty ýetipdir,
 Meniň ýürek-bagrym gana batypdyr,
 Ýa bir biwepaga köňül bitipdir,
 Derdim güýçli bolsa, aglamaýynmy?

Başymdadyr gam-gaýgynyň dumany,
 Ýar saldy başymga ahyrzamany,
 Bilmen bu gün, dostlar, ýagşy-ýamany,
 Derdim güýçli bolsa, aglamaýynmy?

⁹³ ابروسی کمان = قاشی یای

Men neýläýin, bagrym para bolupdyr,
Aýralygyň derdi ýara salypdyr,
Şasenem diýr, bagtym gara bolupdyr,
Derdim güýçli bolsa, aglamaýynmy?

Ondan soň Akja:

— Eý Şasenem, meniň ýarymdan aýrylganyňa on ýyl bolupdyr. Emma onda hem dost-duşmana bir keleme söz diýmedim. Köp bi-sabyr bolma, gel, köşge baraly. Sen ýaryňy düşüşünde görersiň ýa men görerin. Eger sen görseň, Garyp, men görsem, Ezber geler — diýdi.

Ondan son, ikisi köşge gelip, düş görmek niýeti bilen ýatdylar. Şasenem ýaryny düşünde görmedi, Akja weli öz ýaryny düşünde gördi. Ezber ýelmaýany münüp, çin-çin, halka-halka kemeri bilinde, tutagaly guş golunda, Şasenemiň köşgüniň öňüne gelipdir. Akja bu haly görüp, ukudan oýandy. Görse, düşi eken. Şasenem hem ukuwdan oýandy. Akja:

— Eý Şasenem, ýaryňy düşünde gördüňmi? — diýdi? Şasenem:

— Ýok, ýarymy düşümde görmedim, sen gördüňmi? — diýdi. Akja:

— Hawa, men gördüm, ol gelipdir — diýdi. Şasenem:

— Eý Gülnahal jan, meniň köňlüm perişandyr, gören düşüňi beýan et, eşideýin — diýdi.

— Ajap bolar! — diýip, Akja öz gören düşüni bir-bir beýan etdi. Ondan soň Şasenem Akja göwünlik berip, bir söz aýtdy:

Akja, saňa bir nesihat bereýin,
Sabr eýlegil, indi geler Ezberiň.
Bu düşüň ýorgudyn bir-bir aýdaýyn,
Sabr eýlegil, indi geler Ezberiň.

Öýden çykyp, dal gerdeniň galdyrma,
Dost agladyp, duşmanlary güldürme,
Bu düşüňi hiç kişige bildirme,
Sabr äýlegil, indi geler Ezberiň.

Tylla jyga sanjyp çykgyl başyňa
Näz ile garagyl degre-daşyňa,
Gurban bolaý seniň gören düşüňe,
Sabr eýlegil, indi geler Ezberiň.

Şasenem diýr, bu gün kyldym mynajat,
Hudadan diledim bu zaman hajat,

Hudaýym biru-bar kazyýyl-hajat,⁹⁴
 Sabr äýlegil, indi geler Ezberiniň.

Elkyssa, ondan soň Şasenem iki sany kenizine ýüzlenip:
 — Köşgün üstüne çykyp, Halap-Şirwan tarapa garap oturyň, ol tarapdan gelýän ýolagçy görseňiz, gelip maňa habar ediň! — diýdi. Kenizler garap oturdylar.

Indi sezi Ezber hojadan eşideliň. Ezber hoja hyzmatkärlerini, mallaryny bir näçe gün mundan öň Diýarbekire iberipdi. Ezber hojanyň bir ýelmaýasy bardy, ol altmyş günlük ýoly üç günde alardy. Altmyş gün dolmaga üç gün galanda, Ezber hoja Halapdan çykdy, kerweniniň yzyndan ýetdi. Diýarbekiriň ýanynda bir beýik gyr/ýaýla bardy. Şol gyryň üstünden aşyp, pese düşdi. Kenizler öny görüp, gelip Şaseneme habar berdiler. Onynça Ezber hoja ýel ýaly bolup, köşgün ýanyna geldi. Görse, şadyýanlyk, adamlar ýygnanypdyr. Toý gidip dur. Ezber hoja: «Bu toý Gülnahalyň toýudyr» diýip, güman etdi, Adamlar Ezber hojanyň ýelmaýasyna tomaşa edip durdular. Şol wagtda Şasenem eşidip, Akja, kenizler bilen jem bolup, köşgün üstüne çykdy. Ezber hoja Şasenemi görüp, adamlara garap:

— Eý ýaranlar, haýp bu toýda meniň golumda sazým ýok, goluma taýak alyp, bir söz aýtsam bolmazmy? — diýdi, Adamlar:

— Eý Hoja, onuň ýaly bolsa, köp ýagşy bolar, aýt! — diýdiler. Ezber hoja goluna bir taýak alyp, Şasenemiň köşgüniň işiginde durup, bir gazal aýtdy:

Halapdan gelmişem bir ýar ýitirip,
 Ýarymyň adyna Gülnahal diýrler.
 Gaýgy-gussa bilen ömrüm ötürip,
 Ýarymyň adyna Gülnahal diýrler.

Çaş mahal geldim Halapdan munda,
 Altmyş günlük ýoly aldym üç günde,
 Ýar soragyn tapdym Senem köşgünde,
 Ýarymyň adyna Gülnahal diýrler.

Niçe ýyl dyr, köýdüm ýaryň yşkyna,
 Çaş mahal geldim Senem köşgüne,
 Ruhum täze boddy anbar müşküne,
 Ýarymyň adyna Gülnahal diýrler.

Altýndan bezemiş köşgüni Senem,
 Arzy-hal aýdara ýok atam-enem,

⁹⁴ قاضى الحاجات

Ýaryny ýitiren sergezdan menem,
Ýarymyň adyna Gülnahal diýrler.

Şah Apbas ýaryma gyzym diýmişdir,
Senemiň köşgüne gönderenmişdir,
Akja gelin diýmek ne ýaman işdir,
Ýarymyň adyna Gülnahal diýrler.

Ezber hoja diýer, bezirgen idim,
Ömrüm hoş geçirgen bir kerwen idim,
Bir ýaryň yşkynda sergezdan idim,
Meniň hem adyma Ezber jan diýrler.

Şasenem, Ezber hojadan bu sözi eşiden badyna köşkten düşüp, Garyby sorap, bir gazal aýtdy, Ezber hoja hem jogap berdi:

Şasenem:— Bezirgenler başy, gül ýüzli Hojam,
Görseň, bilseň, Garybymdan habar ber!
Rastyňy sözlegil, çyn sözli Hojam,
Görseň, bilseň, Garybymdan habar ber!

Ezber:— Sadagaň bolaýyn, gül ýüzli Senem!
Sabr edewer, sagdyr, geler Garybyň.
Köp ýeri seýr edip gelmişem menem,
Sabr edewer, sagdyr, geler Garybyň.

Şasenem:— Sözle, Hojam, özüň kaýdan gelir sen?
Çar tarapdan niçik habar bilir sen?
Çyn sözlegil, Hojam, ýogsa ölür sen!
Görseň, bilseň, Garybymdan habar ber!

Ezber:— Kylmyşym ne boldy, nedir günäým?
Mesgenim uzakdyr, Halapdyr jaýym,
Dadyňa ýetişsin kadyr hudaým,
Sabr edewer, sagdyr, geler Garybyň.

Şasenem:— Kişiniň söwdügi şeýle bolarmy?
Owal söýüp, soňra gözden salarmy?
Ýaryn şeýle agladyban galarmy?
Görseň, bilseň, Garybymdan habar ber!

Ezber:— Ýedi ýyldyr, hergiz oýpnap gülen ýok,
Menden özge kişi syrdaş bolan ýok,
Senem jan, gam çekme, Garyp ölen ýok,
Sabr edewer, sagdyr, geler Gargoyň.

Şasenem:— Uzyn-uzyn, belent daglar aşdymy?
Hijranyň oduna köýüp-bişdimi?
Ýa ki pelek urup, bende düşdümü?
Görseň, bilseň, Garybymdan habar ber!

Ezber:— Senem, siziň bile gardaş bolaly,
Garybyň zyndan sorag salaly,
Ýaryňy gowşuryp, ýarym alaly,
Sabr edewer, sagdyr, geler Garybyň.

Şasenem:— Kabul etseň, Hojam, bolaly gardaş,
Gözlerimden akan ganly doly ýaş,
Halap-Şirwan gitseň, bolaly ýoldaş,
Görseň, bilseň, Garybymdan habar ber!

Ezber:— Biziň bilen gitseň, ataňyz biler,
Hökm eder beglere, gutarmaz, alar,
Bize şum ölümiň ysnady galar,
Sabr edewer, sagdyr, geler Garybyň.

Şasenem:— Meniň sabr edere ýokdur kararym,
Söýmüşem bir ýary, ýok namys-arym
Ýaradan biribar bolsun penahym, ,
Görseň, bilseň, Garybymdan habar ber!

Ezber:— Mesgenim Halapdyr, adymyz Ezber,
Ol turur Muhammet jahana serwer
Garyp üçin Akja gelni nezir ber,
Sabr edewer, sagdyr, geler Garybyň.

Şasenem:— Hoja, rehmiň gelsin, Şasenem gyza,
Täk galyp, Akjany bermenem size.
Akja diýseň, getir Garybym bize!
Görseň, bilseň, Garybşdan habar ber!

Mundan soň Şasenem, Ezber hojany köşgüne alyp bardy. Gülnahal bilen Şasenem Ezber hojaga dürli naharlar taýýarlap, bir näçe gün oňa yzzat-hormat etdiler. Soň Ezber hoja Şasenemden Akjany bermegini sorady. Şasenem Ezber hojanyň owal Garyby getirip berip, soň Akjany alyp gitmegini isledi. Ezber hoja hem Garyby tapyp, getirip bermäge razy boldy.

Mundan soň Şasenem, Ezber hoja köp zer berip:

— Eý Hoja, mundan Halap-Şirwana bar, uly toý ber, hemme bagşy-sazandalary ýygna, Garyby tapmagyň alamaty şol bolar. Toýda hemme şadyýan bolar. Garyp, belki-de, hiç oýnamaz, gülmez — diýdi. Garybyň bir pyçagy hem desmaly ýadygärlik galypdy. Şasenemde ony Ezber hoja berdi. Ýene özüniň bir ýüzügi belli üçin berdi. Mundan soň Ezber hoja Halap-Şirwana ugramakçy boldy. Garybyň tiz gelmegiňi isläp, Şasenem oňa garap, bir gazal aýtdy:

Mundan gider bolsaň Halap-Şirwana,
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!
Hasratyndan boldum däli-diwana,
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Bezirgen Hojasy, Mekge hajysy,
Agzymy talh etdi pyrkat aldysy,
Aglamakdan kör bolupdyr bajysy,
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Ýaşylbaşy uçdy, galdy sonasy,
Hijran çekip, yşk oduna ýanasy,
Aglamakdan kör bolupdyr enesi,
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Bezirgen Hojasy ýükün baglady,
Senem roýmal⁹⁵ alyp, girýan aglady,
Kesip gara bagryn, oda daglady.
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Bu gün Şawelediň toýun tutdular,
At oýnadyp, altyngabak atdylar,
Şasenemi Şaweledede çatdylar,
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Hoja, barsaň ýalançynyň ýanyna,
Ýanar otlar salgyn onuň janyna,

⁹⁵ روى مال = دستمال، ياغلنق

Otuz iki gün galdy toýuň şanyňa,
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Atam enem kowdylar, gitmedim,
Ak ýüzüme perdelerim tutmadym,
Şaweledi hergiz kabu l etmedim,
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Ýedi ýyldan sanalgy gün galypdyr,
Şawelet tilimden wada alypdyr,
Gül ýüzüm sargaryp, reňgim solupdyr.
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Ýörese, biliner aşygyň yzy,
Kör bolsun, ýumulsyn rakybyň gözi!
Alym Şasenemdir, Şapbas gyzy,
Barsaň, salam diýgil, gelsin Garybym!

Şasenem bu sözi tamam edenden soň, Ezber hoja Halap-Şirwana ugrady. Az ýöräp-köp ýöräp, Halap- Şirwaň şäherine baryp, öýüne düşdi.

Ezber hoja, Garyby tapmak üçin, toý edip başlady, bagşy-sazanda baryny ýygnady.

Adamlar öz zowky-sapasy, şatlyklary bilen bolubersinler.

Indi sezi Garypdap eşidelkň. Garyp garaňky düşende bir ýerden şol özüniň eneliginiň öýüne bardy, ah çekip, zar-zar aglap oturdy. Eneligi:

— Eý oglum, saňa näme boldy, hemişe ah çekip, aglap ýörürsen? Seniň asla gülüp-oýnap geleniňi görmedim — diýdi.

Garyp oňa jogap bermedi. Onda ene:

— Eý oglum, Garyp jan, Ezber hoja diýen adam bir uly toý edýärmiş. Hemme adam şoňa gidýär. Sen hem toýa barsaň, köňlün açylar — diýdi.

Ol gije ötdi. Ertesi Garyp, Ezber hojanyň toýuna bardy. Görse, bir uly toý, her kim öz wagty hoşlugy bilen meşgul. Garyp märekäniň bir ýan çetinde oturdy. Hiç kim bilen onuň işi ýok.

Bir wagtdan Ezber hojanyň Garyba gözi düşüp:

—Eý ýigit, toýda oýnarlar, gülerler. Seniň hiç zat bilen işiň ýok, gel bolmas-a, et dogramaga kömekleş — diýdi.

Onda Garyp:

— Et dogramaga kömekleşerdim weli, ýanymda pyçagym ýok - diýdi. Onda Ezber hoja:

— Men pyçak bereýin — diýip, Şasenemiň beren pyçagyny hem desmalyny çykaryp, Garybyň ýanynda goýdy. Garyp özüniň pyçagy blen desmalyny tanady. Emma «munuň soňy nähili bolup

çykar, göreli» dýen pikir bilen, bilmezlige salyp, desmaly biline gyssyryp, et dogramaga oturdy. Ondan soň Ezber hoja bir käsä şerap guýup, oňa Şasenemiň ýüzugini salyp, käsäni ýokary göterip:

— Şasenemi söýen adam bu şeraby içsin!—diýip, belent ses bilen iki, üç ýola gygyrdy. Hiç kimden ses çykmady. Dördülenji gygyranda, Garyp barypp şeraby içdi, ýüzük Garkbyň agzyna geldi. Garyp ýüzügi hem tanady.

Garyp: «Şasenem ölüpdür, ony bildirmek üçin, bu ýüzügi, pyçagy hem desmaly Akja maňa iberendir. Wadaryga! Şasenem öldümikä?» diýip aglady:

Goý men, zar-zar aglaýyn,
Akyl hyýalym aldyrdym.
Patyşadan ýetdi zulum.
Täze nahalym aldyrdym.

Ýaryň goly bahar-ýazly,
Daýyma sohbetti, sazly.
Gül ýüzli, toty agyzly,
Gunça dahany aldyrdym.

Zebun boldy meniň halym,
Senem üçin çykar janym,
Bu derde ýokdur dermanym,
Gaşy helalym aldyrdym.

Bolmazdyr indi amany,
Serimden geçdi hyýalym,
Aýrylyp ruhy-rowanym,
Gaşy kemany aldyrdym.

Garyp aýdar, Senem ýarym,
Hazanlar urdy gülzarym,
Ýürekde galdy armanym,
Arietimni⁹⁶ aldyrdym.

Ezber hoja Garyby nalyşyndan tanap:

— Eý Garyp, aglama, Şasenem sagdyr—dýidi. Onda Garyp, Ezber hojadan Şasenemi sorap, bir gazal aýtdy, Ezber hoja hem oňa jogap berdi:

Garyp: — Gurbanyň bolaýyn, gul ýüzli Hojam!

⁹⁶ عاريت بولسا گرک = عوضينه آلنان بير زات.

Sen meniň, ýarymy sen niçik gördüň?
Her günüm bir ýyldyr, gündüzim-gijäm,
Sen meniň ýarymy sen niçik gördüň?

Ezber: — Senem jan diýerler, Şah Apbas gyzy,
Men seniň ýaryňy şundaýyn gördüm,
«Garybym» diýp, mydam girýandyr gözi,
Men seniň ýaryňy şundaýyn gördüm!

Garyp: — Hijrinde kylyr men pygany-zary,
Men hastadan ýokmy anyň habary.
Sözle, hojam, gitsin köňül gubary,
Sen meniň ýarymy sen niçik gördüň?

Ezber: Şasenem gyz aglar, söwer ýarym diýp,
Bir pyçak gönderdi, ýadygärim diýp,
Şaweletden gizlin, sizni ýarym dýýp,
Men seniň ýaryňy şundaýyn gärdüm.

Garyp: — Şasenem ýekemi, barmy ýoldaşy?
Syryňy bildimi onuň syrdaşy?
Ýoksa gyryldymy kowmy-gardaşy?
Sen meniň ýarymy sen niçik gördüň?

Ezber: — Şasenemiň sen-sen dagy hijrany,
Arzuwly çarbagy, köňül armany,
Sen-sen söwer ýary, ýagty jahany,
Men seniň ýaryňy şundaýyn gördüm.

Garyp: — Senem ak geýipmi, ýogsa garalar?
Hanjar alyp ýürek bagrym paralar,
Indi maňa haram boldy aralar,
Sen meniň ýarymy sen niçik gördüň?

Ezber: — Seneme degipdir yşkyň söwdasy,
Ýardan akra duşüp, tutupdyr ýasy,
Geýgeni al degil, misgin lybasy,
Men seniň ýaryňy şundaýyn gördüm.

Garyp: — Çykar idim eýwanyna, köşgüne,

Batar idim anbaryna, müşküne.
Seni, meni ýaradanyň yşkyna,
Sen meniň ýarymy sen niçik gördüň?

Ezber: — Hiç hederi ýokdur anyň gülünden,
Şeraby-gam, içer pyrkat elinden,
Üç günü galypdyr ýedi ýylykdan,
Men seniň ýaryňy şundaýyn gördüm.

Garyp: — Senemiň ýoldaşy ol bajym, enem,
Garyp, Şasenem diýp örtenip ýanam.
Hojam ýagşy danyş, sözüňden ganam,
Sen meniň ýarşy sen niçik gördüň?

Ezber: — «Ezber, kyýamatlyk agam bol!» diýdi,
Garybyň yzyndan sorag sal!» diýdi,
«Ýarymy getirip, ýaryň al!» diýdi,
Men seniň ýaryňy şundanyn gördüm.

Ikisi bu sözi tamam etdiler. Ezber hoja:

Eý Garyp, men seni eltip öz golum bilen gowşurmagy Şaseneme wada etdim. Şasenemi Şaweleda bermekçi bolupdyrlar. Şasenem ýedi aý möhlet alypdyr. Ol möhletden ýene üç günü galdy. Eger şol möhlet içinde ýetişmesek, Şasenem seniň goluňdan gidýär — diýip, gören-eşidenlerini beýan etdi-de, Garyby alyp, ýola ugrayakçy boldy. Onda Garyp:

— Eý Hojam, men bu şäherde ýedi ýyldan bäri ýaşaýarym. Bir näçe tanyş-bilişlerim bar. Men bolýan öýüm, deň-duşlarym bilen hoşlaşyp geleýin, siz baryp, Soltan Töwrüze zyýarat edip oturyň — diýip, çykyp gitdi.

Garyp garry enäniň öýüne baryp, eneligi hem deň-duşlary bilen hoşlaşyp, bir gazal aýtdy:

Men gider men, Diýarbekir iline,
Gider boldum, jan mama jan, hoş galyň!
Bilbilem, gonar men ýaryň gülüne,
Gider boldum, jan mama jan, hoş galyň!

Bahar bolsa, ýene geler ýazlary,
Kölünden suw içer guba gazlary,
Biziň ilin karkaradar gyzlary,
Gider boldum, jan mama jan, hoş galyň!

Bize munda oturdaşlyk kylanlar,

Perişan halyma nazar salanlar,
Kowum-gardaş, ilim-gunüm bolanlar,
Gider boldum, ýary-ýaran, hoş galyň!

Garyp aýdar, rugsat beriň, gideýin,
Perwaz edip, ýar ýanyňa ýeteýin,
Ýarym bilen zowky-sapa tutaýyn,
Gider boldum, jan mama jan, hoş galyň!

Garyp bu sözüni tamam edenden soň, garry ene oňa gitmäge rugsat berdi. Garyp garrynyň öýünden ugramakçy bolup durka, Garyba köpden bäri aşyk bolup ýören nanbaýyň⁹⁷ gyzy gelip:
— Eý Garyp, meni hem özüň bilen bile alyp git — diýip ýalbardy. Garyp ol gyza garap, bir gazal aýtdy:

Men saňa diýeýin, gül ýüzli nigar,
Saňa köňül bersem, onda ýar aglar.⁹⁸
Alyp sen sabrymy, ýokdur kararym,
Saňa köňül bersem, onda ýar aglar.

Yşk riştesi bilen bilim baglagan,
Hasrat ody bilei bagrym daglagan,
Ýedi ýyldyr, ýola garap aglagan,
Saňa köňül bersem, onda ýar aglar.

Boýnuň burup, bizni melul kylmagyl,
Gözdäki ýaşıňy Jekhun kylmagyl,
Özüň Leyli, bizi Mejnun kylmagyl,
Saňa köňül bersem, onda ýar aglar.

Gara zülpli, meni perişan kylma,
Yşk hanjary bilen bagrymy dilme,
Gelgil, ýarym, çeşmi-giriýan olma,
Saňa köňül bersem, onda ýar aglar.

Garyp diýrler, çyn aşygyň özüdir,
Janym algan şum rakybyň sözüdür,
Meniň ýarym Şah Apbasyň gyzydyr,
Saňa köňül bersem, onda ýar aglar.

⁹⁷ نانوا = چۆركچى بولسا گرک.

⁹⁸ Zöhre-Tahyr dessanynda hem iki ýar (Zöhra bilen Mahym) gürrüňi bar.

Bu sözdsn soň Garyp olar bilen hoşlaşyp, Diýarbakire ugrady.

Biraz ýol ýöräninden soň, onuň yzyndan bir gyr atly ýetip:

— Eý ýigit, niräk barýarsyň? — diýdi. Garyp:

— Diýarbakire — diýip, jogap berdin. Onda ol atly:

— Eý ýigit, gel, ata min! — diýdi.

Garyp ata mindi. Ol atly Garyby alyp gitdi. Baryp **Töwriz** şäherine ýetdiler. Ol atly atdan düşüp, öýle namazyny okamaga durdy. Garyp oňa garaşman, şähere tarap ýüzlenip gitdi.

Şol wagt Töwriziň patyşasy bir gyzdy. Garyp köçäniň ugry bilen barýarka, patyşanyň gözi Garyba düşdi-de, ony tutup alyp gelmegi buýruk etdi. Garyby tutup, patyşanyň ýanyna alyp geldiler.

Patyşa:

— Eý ýigit, nireden gelip, nirä baryrsen? Kim sen, näme käriň bar? — diýip sorady. Garyp:

— Men aşyk⁹⁹, adyma Garyp diýerler. Men Şasenem atly bir gyza aşykdyryn — diýdi.

Patyşa:

Aşyk bolan adamyň müň tümenlik aty gerek. Seniň başyň kel, bolşuň şu, sen şu sypatyň bilen nähili aşyk bolar sen? — diýip, Garybyň üstünden güldi. Onda Garyp:

— Men özelere ýaman sypatda bolsam-da, Şasenem meni söýýär — diýdi.

Onda patyşa gyz:

— Men saňa bir ýagşy gyz alyp bereýin, sen şu ýerde gal — diýdi.

Onda Garyp:

— Men Şasenemi söýdüm, şondan başga gyzy almaryn — diýdi.

Patyşa gyz:

— Meni-de almazmyň? — diýdi.

Garyp:

— Seni-de almaryn — diýdi.

Patyşa gyz:

— Eger Şasenem şeýle gözel bolsa, ony bir taryp edip ber, biz hem eşideli — diýdi. Garybyň ýüregi joşup, Şasenemi taryp edip, bir gazal aýtdy:

Işigi eýwanly, bakjaly, bagly,
Hoş ajap jaýlary bardyr Senemiň;
Ajap tomaşaly hem ak otagly,
Bostanly seýrany bardyr Senemiň.

Bu natywan çeşmim yşkynda zary,
Gamzasy jan alar, şirin güftary,
Köňlüme hoş ýakar ajap reftary,

⁹⁹ Aşyk=Ozan, bagşy

Tylladan şanasy¹⁰⁰ bardyr Senemiň.

Senemiň gaýgysyn weýran etmäge,
Bagy bar, sallanyp seýran etmäge,
Kirpigi jesedim haýran etmäge,
Başynda jygasy bardyr Senemiň.

Özi hoş gylykly, goly sazlydyr,
Algyr laçyn guşly, tugun, bazlydyr
Bagly, ser-howuzly, guba gazlydyr,
Kölünde sonasy bardyr Senemiň.

Ýedi ýyldyr, men ýarymdan jyda men
Başym gurban, ýolunda ha:ki-pa: men,
Ýedi ýyldan bäri köýüp, eda men,
Ýüregimde dagy bardyr Senemiň.

Gözelden gözeliň köp bolar parhy,
Ýetişmez olara huplaryň nyrhy,
Atasydyr göýä, pelegiň çarhy,
Perizat enesi bardyr Senemiň.

Gelipdir aşyklar jandan geçmäge,
Aşyklaryň batyl ýolun açmaga,
Gülgün käsä guýup, şerap içmäge,
Tylladan binasy¹⁰¹ bardyr Senemiň.

Mahy-ta:ban içre misli mahydyr,
Aý-ýyllar çekdigim şonuň ahydyr,
Garyp Şasenemiň kyblagähidir,
Dilinde senasy bardyr Senemiň.

Şu sözden soň patyşa gyz:

— Onuň ýaly ýary bolan adam özge gyzy söýmez! Eý Garyp, bar-da Şasenemiňe gowuş. Ýöne gel, men seni adam sypatly ýagşy geýindirip ibereýin — diýip, Garyba ýagşy geýimler geýindirip, ýagşy at hem ýarag berdi. Soňra bolsa:

— Indi Şaseneme mynasyp bolduň! — diýip, ony ýola saldy.

¹⁰⁰ شانه = داراق

¹⁰¹ ڤ

Garyp şäherden çykansoň, bar zadyny mätäçlere paýlap, ýene-de owalkysy ýaly köne egin-eşikde ýola ugrady.

Biraz ýol ýöränsoň, häki gyr atly zyzndan ýetip:

— Ata min! — diýdi. Garyp ata mindi.

— Gözüňi ýum! — diýdi. Garyp gözünü ýumdy.

— Gozüňi aç! — diýdi. Garyp gözünü açdy.

— Atdan düş! — diýdi. Garyp atdan düşdi.

Ol:

— Eý Garyp, bilgil, men Şahymerdan bolur men. Ýedi ýyldan bäri eneň hem uýaň aglaý-aglaý, gözleri kör bolandyr. Bu düldüliň/at aýak astyndan toprak al, soň ony eneň hem uýaň gözlerine sürtseň, enşalla, gözleri açylar — diýdi.

Garyp ol toprakdan alyp, töwereğine seretse, hiç kim ýok.

Garyp ýene ýola ugrady, önünden bir göç çykdy. Göçüň önünden bir ýaş gelin gelirdi. Garyp ol gelni Şaseneme meňzedip, oňa garap, bir gazal aýtdy:

Dilber, mestana ýörişiň,
Ýörişiň ýaryma meňzär.
Gabak ýumup, gaş kakysyň,
Kakysyň ýaryma meňzär!

Bilbilem, gonam baglara,
Döze bilmen bu daglara,
O daglardan bu daglara
Çykyşyň ýaryma meňzär.

Zülpüň her ýana döküşiň.
Jeren dek oýnap-böküşiň,
Müşki-anbar dek kokunşyň,
Kokuşyň ýaryma meňzär.

Gamzany jana salysyň,
Tenden janymy alysyň,
Kah-kah urup, ýar, gülüşüň,
Gülüşüň ýaryma meňzär.

Garyby oda ýakysyň,
Tylladan heýkel dakysyň,
Her ýan-her ýana bakysyň,
Bakysyň ýaryma meňzär.

Garyp sözüni tamam edip, ýoluna rowana boldy. Garyp agşam ara enesiniň öýüne bardy. Görse, enesi bilen uýasynyň aglamakdan iki gözi kör bolupdyr. Garyp işikden baryp:

— Essalawmaleýkim, eý mama, myhman alarmysyň? — diýdi.

Mama salamyn alyp:

— Eý balam, biziň ikimiz hem kör, onuň üstüne-de birimiz dul aýal, birimiz ýetim gyz, biziň iýere içere zadymyz ýok. Emma bu ýerde myhman bolmak üçin baý adamlar bar — diýdi.

Onda Garyp:

— Eý mama, maňa seniň aş-nanyň gerek däl, maňa diňe öýünde ýatara jaý berseň bolar — diýdi.

Onda Garybyň uýasy:

— Eý ene, meniň agam Garyp hem bir ýerlerde şunuň ýaly bolup ýörendir, goý ýatsa ýatsyn, muňa degme — diýdi.

Enesirazy boldy. Garyp bu gije ýatdy. Bir az wagtdan gulagyna toý şowhuný eşidilip başlady.

Garybyň ukusy gaçdy. Mama ýigidiň ukusynyň gelmeýänligini duýup:

— Eý ýigit, näme üçin ýatmaýarsyňyz? — diýdi.

Onda Garyp:

— Eý mama, bu şowhun näme? — diýip sorady. Onda mama:

— Eý balam, sen meniň derdimi gozgama. Şah Apbasyň gyzy Şasenemi Şaweledede bermekçi bolupdyrlar. Şasenem ýedi aý möhlet alyp, ýedi aýdan soň Şaweledede baraýyn diýipdir. Bu gün onuň iň soňky güni, ýedi aý bäri gije-gündiz toý etdiler. Bu şowhun şol toýuň şowhunýdyr — diýip, aglamaga başlady.

Onda Garyp:

— Onuň ýaly bolsa, men hem şol toýa barsam, nähili bolarka? — diýip sorady,

Mama:

— Özüň bil, oglum, gidesiň gelse, gidip gör — diýdi.

Onda Garyp:

— Mama! Meniň dutarym ýok, sen maňa bir tamdyra tapyp berip bilmezmiň? — diýdi.

Onda mama:

— Eý oglum, meniň Garyp atly ýalňyz bir oglum bardy, ol gideli bäri, şol tamdyrany bagrymy basyp, ýanan ýüregimi sowudar men. Ony sen alyp gitseň — diýip, heniz sözüni gutarmanka, Garybyň uýasy asylgy duran tamdyrany alyp, Garyba uzatdy. Garyp oňa täze kiriş dakyp, çalmaga başlady. Şol wagt Garybyň enesi tamdyranyň çalynyşyny ogly Garybyň çalşyna meňzedip, zar-zar aglap, bir gazal aýtdy:

Halap-Şirwandan ýol aşyp,

Gelişiň ogluma meňzär.

Ser perdeden mukam kesip,

Çalyşyň ogluma meňzär.

Üç ýüz altmyş elli gaýyp,
Bu garyp jan ýandy köýüp,
Her säherler Senem diýip,
Nalyşyň ogluma meňzär.

Halap-Şirwana baryban,
Jebri-jepalar görüban,
Zagpyran dek sargaryban,
Soluşyň, ogluma meňzär.

Gözüm ýok, ýüzüň görmäge,
Mejalym galmaz sormaga,
Kararym gitdi durmaga,
Boluşyň ogluma meňzär.

Abadan diýr, janym köýer,
Gan aglasam, rakyp duýar,
Sözleriňi janym söýer,
Ýanyşyň ogluma meňzer.

Soňra Abadan Garyba ýüzlenip:

— Köşegim gawy saz çalyň biler sen, indi bir-iki agyz söz hem aýdyp ber — diýdi.

Garyp ýaňy söze başlanynda, Abadan onuň sözleşşini ogly Garyba meňzedip, ýene bir gazal aýtdy.

Hak özi ýetirgen eziz myhmanym!
Janyma meňzedi nalyşyň seniň;
Tiz habaryň bergil, çykmazdan janym,
Janyma meňzedi sözleşşini seniň.

Bir balam gidipdir, halym gidipdir,
Döwletim gidipdir, malym gidipdir,
Garyp atly meniň oglum gidipdir,
Ogluma meňzedi towuşyň seniň.

Owal başda meniň ýazym gidipdir,
Kölümden ördegim, gazym gidipdir,
Goýnumdan aýrylyp, guzym gidipdir,
Guzyma meňzedi mäleşşini seniň.

Baglarym gidipdir, barym gidipdir,
Behişdim, ferdewsim, hüýrüm gidipdir,
Hatardan aýrylyp, nerim gidipdir,
Nerime meňzedi bozlaşyň seniň.

Garyp baran jaýa sen hem baryp sen,
Onuň bilen sazy-söhbet gurup sen,
Ýa garyp sen, ýa Garyby görüp sen,
Ogluma meňzedi nalyşyň, seniň.

Garyp gitdi, soltan başym har oldy,
Garyby görmäge gözüm zar oldy,
Aglamakdan iki gözüm kör oldy.
Guzyma meňzedi sözleşiň seniň.

Abadan diýr, tende örtendi janym,
Jesedim içinde bu istihanyň,
Garyp oglum diýer — takyk gümanym,
Ogluma meňzedi ýanyşyň seniň.

Abadan sözüni tamam edenden soň, Garyp:

— Eger birdenkä men Garypdyryn diýsem, Garyp ekenligimi oňa aýtsam, ýüregi ýarylyp öler,
nähili bosa-da, söz bilen başlaýyn — diýip, bir gazal aýtdy:

Halapdan munda gelmişem,
Ene, men garybam, garyp.
Terki watan eýleşmişem,
Ene, men garybam, garyp.

Men çekdim köp ahy-zary,
Janym aldy derdi-dagy,
Garyp ussat, men şägirdi,
Ene, men garybam, garyp.

Rakyplara kaýyl bolma,
Garyp diýsem, maýyl bolma,
Onuň üçin saýyl bolma,
Ene, men garybam, garyp.

Tili baglyýem dünýäde,
Söwer ýarym gitdi ýada,
Şahymerdan ýetip dada,
Ene, men garybam, garyp.

Biz hem çekdik jebri-jepa,
Hiç kimden görmedik wepa,
Gözleriňe berem şypa,
Ene, men garybam, garga.

Al çeçek geýinmiş daglar,
Şüküfte — açylmyş baglar,
Tilim saýrar, didäm aglar,
Ene, men garybam, garyp.

Garyp gara dagdan aşyp,
Synasyna çoh dert goşup,
Gül ýüzüne perde düşüp,
Ene, men garybam, garyp.

Garyp aşyk, içip jamy,
Gezdi Halap, Rummy, Şamy,
Geldi — alar Şasnemi,
Ene, men garybam, garyp.

Bu sözden soň, Garybyň uýasy Güljemal zar aglap, bir gazal aýtdy:

Enejan, ýatyrđym bir ahwal gördüm,
Erenler geldiler gaşyma meniň.
Helaldan bir jyga alyp geldiler,
Perlerin sançdylar başyma meniň.

Munça ýyllar çekdim ah bilen zary,
Ýedi ýyldyr, gitdi, bolmaz habary,
Janym aldy agamyzyň nisary,
Ezizler- geldiler gaşyma meniň.

Alypdyr gözlerim, sabrym, kararym,
Niçe ýyl agama ýetmedi zarym,
Şasenem diýp agam-hyşym, pederim,

Söwdalar salypdyr başyma meniň.

Kadyr alla enaýatyn kylmasa,
Pigamberler şepagatyn kylmasa,
Güljemał diýr, ene, agam bolmasa,
Ne sebepden geler gaşyma meniň.

Bu sözden soň Garyp tamdyrany alyp gitmekçi boldy enesi onuň synyndan berk ýapyşyp:
— Sen Garypdan başga hiç kim bolmarsyň, gitme saklan! — diýip, alyp galmakçy boldy.

Garyp:

— Eý mama, sen däl bolduňmy? Her kimi görseň, Garyp diýip, synyndan asylyp ýörsüň, meni goýber ahyry — diýip, dutaryny alyp, Şasenemiň toýuna ugrady. Barýarka, ýolda Garybyň tanyş ýigitlerinden biri duş geldi. Ol ýigit Garyby tanap:

— Eý Garyp, Şah Apbas gyzyny Şaweleda berdi. Sen ol ýere barma. Eger barsaň, belki-de, saňa bir zyýan ýetirerler — diýdi. Onda Garyp:

— **«Balygň diriligi suw bilendir»**. Men Şasenemden galanyndan soň, näme bolanymda-da bary bir. Näme etseler-de, baryp göreýin—diýip, ýene ugraberdi. Şasenemiň köşgüniň ýanynda bir hüjrede ölügsije cyra ýanýardy. Garyp ol hüjra bardy. Görse, bir galandar otyr. Garyp oňa salam berdi, galandar onuň salamyny aldy, ikisi görüşdiler. Garyp oturyp, galandardan:

— Eý galandar, siz kaýsy ýurtdan bolarsyňyz? — diýdi. Onda galandar:

— Men Bagdat şährinden bolar men — diýip, Garyba şu wakany aýtdy:

«Bir wagtlar bir garry adam bolupdyr. Ol örän garypmyş, arkasy bilen odun daşap satarmyş. Ol bir gün çölde odun köwläp ýörke, bir uly omçanyň düýbünden ýedi hum gyzyl çykan. Garry: «Bu humlaryň ýeke biri meniň bütün ömrüm ötinçä iýmege bolar. Bularyň hemmesini alyp näme edeýin!» diýip, oýlanyp durka, iki sany atlynyň gelyänini görüp, olary çagyranmyş. Atlylar gelip, humlary görüp, garryny öldürmegi ýüreklerine düwüp, bir-birleriniň ýüzlerine seredişpidirler. Garry bularyň päliniň pozuklygyny aňlap: «Siz meni öldürseňiz öldürin, ýöne meniň bir wesiýetim bar, şony aýalyma gowşuryň!» diýenmiş. Onda olar: «Hany wesiýetiňi bir eşideli. Eger bize zyýansyz bolsa gowşurarys!» diýenler. Garry: «Gala derwezesine ýakyn bir harabada meniň aýalym ýaşaýandyr. Ol göwrelidir. Oňa aýdyň: «Bir perzendim bolsa, adyna Dat, iki perzendim bolsa, birine Dat, birine Bidat at goýsun» diýenmiş. Ol adamlar: «Bolýar, gowşuraly» diýip, garryny öldürenmişler, humlary alyp, garryny çukura gömenmişler.

Günlerde bir gün bu adamlaryň ýoly garrynyň aýalynyň üstünden düşende: «Seniň adamyň pylan ýerde ölüm halatynda ýatyrka, şeýle wesiýet edipdi» diýip, garrynyň wesiýetini aýdanmyşlar.

Günlerde bir gün ol aýalyň ekiz çagasy: bir ogul, bir gyzy bolupdyr, äriň wesiýeti bilen gyzyna Dat, ogluna hem Bidat at goýanmyş.

Aýdan-aý geçip, bu çagalar dört-bäş ýaşlaryna ýeten. Bir gün şol ölkäniň patyşasy goşun çekip, bir ýana barýarka, ol çagalar gala derwezesiniň ýanynda oýnap ýören eken. Çagalaryň enesi bolsa goşunyň gelyänini görüp: «Çagalarym at aýagynyň astynda galaýmasyn» diýen gorky bilen: «Dad-u!.. Bidat!..» diýip, olary çagyranmyş. Patyşa muny eşidip: «Meniň adalatlyk bilen höküm sürýän döwrümde, «dadu-bidat» edip gygyrýan kim? Baryp ol aýaly alyp geliň!» diýenmiş. Aýaly tutup, patyşanyň huzuryna alyp eltenmişler. Patyşa ol aýala: «Bu dat-bidat edip gygyrmagyň näme?» diýen. Onda ol aýal: «Patyşahym, ol meniň çagalarymyň atlarydyr. Meniň adamym pylan ýerde öljek bolup ýatyrka, şony wesýet ädip ölenmiş» diýen. Patyşa: «Ol wesýeti saňa gowşuran adamy görseň tanarmyň?» diýende, aýal: «Patyşahym, bu wesýeti gowşuranlaryň biri weziriň, biri hem wekiliň ogludy» diýen.

Patyşa olary ýanyna çagyryp: «Eý wezir-wekilzadalar, bolan wakany dogry beýan ediň! Bolmasa, ikiniziň hem gözüňizi çekerin! Siz ol garry adamy nirede gördüňiz?» diýip, olary gyssan wagtynda, olar: «Patyşahym, kyblaýe älem! Bir çemçe ganymyzy bagyşlasaňyz, işiň bolşuny beýan edeli» diýenler. Patyşa: «Ganyňyzy bagyşlaýaş, aýdyň!» diýen. Olar wakany bolşy ýaly beýan edenler.

Patyşa olara üç gün möhlet içinde ýedi hum gyzyrtly tapyp, dul aýalyň çagalaryna gowşurmagy höküm eden. Olar her edip-hesip edip, ýedi hum gyzyly jemläp, ol çagalara eltip berenmişler. Soň bir gün patyşa ol dul ýaly ýanyna çagyryp: «Seniň gyzyň ady Datlygyna galsa galsyn welin, ogluň ady Bagdat bolsun» diýen.

Dat äre baran. Bagdat bolsa ýetişip, töwereginde deň-duş, ýaranlary köpelen. Günlerde bir gün bir şugulçy adam Patyşanyň huzuryna baryp: «Eý patyşahym, bu ölkede Bagdat diýen bir ýigit döräp, ol seniň bilen şalyk dawasyny etmäge baş göterjekmiş» diýip şugullanmyş. Patyşa muňa hum ýaly çişip: **«Ajaly ýeten tilki hinine bakgp uwlar»** diýenleridir. Meniň adyllygymyň saýasynda şeýle derejä ýeten düýnki geday bu gün meniň şalygyma garşy baş göterýän bolsa, oňa bu güne çenli hiç bir adama edilmedik bir gazaby görkezerin» diýen.

Patyşanyň bu sözüni ol şugulçy baryp, Bagdada beýan edenmiş. Bagdat: «Meniň şalyk dawasy bilen işim ýok, bu işlerden hem habarym ýok» diýip, bar goş-golamyny alyp, bir gijede ülkesini taşlap, çykyp gidenmiş. Ol az ýöräp, köp ýöräp Diýarbekir ülkesine baranmyş. Ol ölkäniň patyşasyna Şah Apbas diýerlermiş.

Bagdat ol ölkä baryp, şäherden çetde çala mydar öý ödinensoň, ol ölkäniň patyşasyna görnüşe baryp, özi bilen oňa gymmat baha sylaglar eltenmiş, özüniň başyndan geçen işleri birin-birin beýan edenmiş.

Patyşa ony oňat görüp, özüne wezir edinip, adyna bolsa Hasan wezir at goýup, ýanynda saklanmyş. Hasan wezir patyşanyň maslahaty bilen öýlenip, şäherde jaý edinenmiş. Patyşa bilen bu weziriň bir-birine mähri- bançylygy barha artyp, hemişe bile gezerlermiş, bile awlamaga çykarmyşlar.

Günlerde bir gün bular aw awlamaga çykanlarynda hersi bir tarapa aw gözlemäge gidenler. Hasan weziriň önünden bir bogazja towşan çykan. Ol: «Meniň aýalym hem göwrelidir, bu janawere degmäýin» diýip, ony awlamaga dözmändir. Ol aýlanyp-aýlanyp, başga aw tapman soň, patyşanyň ýanyna gelenmiş. Patyşa: «Eý Hasan wezir, aw tapmadyňmy?» diýip soranda, Hasan wezir özüne bogazja towşanyň duşanyny hem aýalynyň göwrelidigi ýadyna düşüp, ony awlamaga dözmänligi gürrüň edip berenmiş.

Onda patyşa: «Ol bogaz towşan maňa-da duşdy, emma men hem öz aýalymyň göwrelidigi ýadyma düşüp, oňa dözmedim, ikimiz ýürekdeş ekenik. Onuň ýaly bolsa, gel ikimiz äht edeli: «Eger meniň oglum, seniň gyzyň bolsa, gyzyňy meniň ogluma ber; eger-de seniň ogluň, meňň gyzym bolsa, seniň ogluňa bereýin» diýip, äht edenmişler. Patyşa bu hakda dilinden ähtnama ýazyp, wezire berenmiş. Günlerde bir gün patyşanyň gyzy, weziriň hem ogly bolan. Patyşa gyzyna Şasenem diýip at goýan, wezir ogluna Garyp diýip at goýanmyş. Bu çagalar heniz kemala gelmänkä, Hasan wezir aradan çykanmyş. Patyşa bolsa, özüniň eden ähtinden dänip, Garyby enesi hem uýasy bilen bile şäherden kowup çykaranmyş. Garyp Şa Apbasyň zulmundan şäherme-şäher entäp, ahyrda Halap- -Şirwana gidenmiş.

Ondan soň Şah Apbas Şasenemi Şaweleda bermekçi bolup, ýedi aýdan bäri toý edýärmiş. Şony eşidip, bu şähre geldim. Gündizlerine şäherde gedaýçylyk edip, gijelerine şu ýerde bolýaryn. Belki-de, Garyby şu ýerlerden tapyp, onuň bilen bir gürrüňdeş bolsam diýen maksadym bar — diýdi.

Onda Garyp:

— Şol Garyp diýeniňiz men bolaryn — diýdi. Bu sözden soň ikisi turup gujaklaşyp, gaýtadan görüşdiler. Olar derdinişip, bir az oturanlaryndan soň, Şasenemiň toýuna bardylar. Garyp özüniň gelenini Şaseneme beýan etmek üçin, bir gazal aýtdy:

Kadyr alla, ýarym bilen
ýördüğim ýerlere geldim.
Hasratynda ganlar aglap,
Durdugym ýerlere geldim.

Tiken agladyp bilbilin,
Gül ýüzli, saçy sünbülin,
Söwer ýarymyň gül ýüzün
Gördüğim ýerlere geldim.

Bilbil gidipdir bu бага,
Owazyn ýetir yraga,
Ýarym bilen ak otaga
Girdigim ýerlere geldim.

Ýarym bilen sapa tutup,
Myrat-maksadyma ýetip,
Ak golun boýnuma atyp,
Turdugym ýerlere geldim.

Garyp aşyk, haýran bolup,
Yşk oduna birýan bolup.
Ýar goýnunda girýan bolup,
Gördügi ýerlere geldim.

Bu gazaly üçin Garyba bir don hem müň teňňe berdiler. Şasenem tagtyň üstünde ýedi gat perdäniň içinde otyrды. Ol her sazanda, bagşy gelse, pikir berip diňleýärdi. Şasenem: «Belki-de, bu Garypdyr» diýip pikir etdi. Turup, özüni Garybyň üstüne taşlamakçy boldy. Onýança Akja gelip, Şasenemi saklady: «Belki-de, bu gelen Garyp dälir. Garyp bolsa ne ýagşy. Eger-de Garyp bolman, başga biri bolup çyksa, masgara bolarsyň. Goý ol ýene bir gazal aýtsyn. Ýene müň teňňe bilen bir don tut» diýdi. Garyba ýene müň teňňe bilen bir don tutdular. Garyp özüniň gelenini Şaseneme beýan edip, ýene bir gazal aýtdy:

Agalar, düýn gije Halap şährinden.
Muhupbet şerabyn içdim-de geldim!
Aýyp eýlemäň, begler, munda geldi diýp,
Bir ýar söwdasyna düşdüm-de geldim!

Halapdan çykmyşam namazy-erte,
Kerbela çölünden geçdim günorta,
Belentde ýügürüp, pes ýerde ýorta,
Köp beýik daglardan aşdym-da geldim.

Günortanlar geldim guýuly düze,
Öýle wagty geldim soltan Töwrize,
Ağşam şam berdiler Diýarda bize,
Beýik-beýik daglar aşdym-da geldim.

Elimi bermişem merdan eline,
Syçraýyp münmüşem düldül biline,
Arasyň möwç uran daşgyn sylına,
Hyzyr nejat berdi, uçdum-da geldim.

Ağşam çagy geldim Bendi-hanyma,

Syrymy bermedim bajym, eneme,
Yşkyň hanjaryny çekip synama,
Başymdan, janymdan geçdim-de geldim.

Ýüzüňi ogşatdym Baýram aýyna,
Gaşyňy meňzetdim keman ýaýyna,
Batyp erdim melamatyň laýyna,
Derýa kibi dolup-daşdym-da geldim.

Atymy bagladym nar agajyna,
Bir kement taşladym dar agajyna,
Gurban bolsun başym ýar agajyna,
Töhmet belasyndan gaçdym-da geldim.

Egilsin, бүкүлсин rakybyň bili!
Dünýäde kör bolsun, görmesin gözi!
Gara bolsun iki dünýäde ýüzi!
Yşkyň belasyndan uaşdym-da geldim.

Gurban olam ýaryň kaddy-boýuna,
Sazymy alyban girdim öýüne,
Garyp aşyk Şasenemiň toýuna,—
Möwlam ganat berdi, uçdum-da geldim.

Garyp bu sözünü tamam edenden soň, Şasenemiň huşy başyndan gidip, ürken guş dek bolup, zarzar aglap, bir gazal aýtdy:

Garyp jan, eşitgil meniň zarymy,
Seniň geldigiňi bile bilmedim,
Terk eýledim namys bile arymy,
Seniň geldigiňi bile bilmedim.

Atam-enem kowladylar, gitmedim,
Gül ýüzüme perdeleri tutmadym,
Şaweledi hergiz kabul etmedim,
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Kimi gülgün geýen, kimi läleler,
Diýermişler meni senden alalar,
Maňa gelsin saňa gelen belalar,

Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Seniň üçin men bereýin janymy,
Men geýeýin kepen biçip donumy,
Zyýada aglatma Senem janyňy,
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Aýralyk derdinden aglap öldüňmi?
Ýa bir ýat ülkede saýyl bolduňmy?
O şol gidişinden ýaňy geldiňmi?
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Şasenem diýr Şah Apbasyň gyzyna,
Gan agladyp, ýaş doldurdyň gözüme,
Kararym ýok, aglar erdim özüme,
Ýar, seniň geldigiň bile bilmedim.

Elkyssa, bu sözden soň Şasenem Garyby tanydy. Huşy başyndan gidip:

— Eý Garyp, tut meni! —diýip, tagtyň üstünden özüni Garybyň üstüne taşlady. Garyp hem gujagyny açyp tutdy, ikisi gujaklaşyp, huşsuz ýykyldylar.

Toýda oturanlardan bir näçesi dumly-duşa gaçga gitdi. Galandar Garybyň ýanyna baryp, iki dony, iki müň tyllany hem düldüliň aýak astyndan alnan topragy alyp, Garybyň enesiniň öýüne bardy. Düldüliň aýak astyndan alnan topragy Garybyň enesiniň hem uýasynyň gözlerine sürtdi. Olaryň gözleri açyldy. Iki dony hem iki müň tyllany Garybyň enesine berdi-de:

— Garyp geldi! Gözüňiz aýdyň, toýuňyz mübäreke bolsun!—diýip gutlady.

Bularda köpden-köp şatlyk peýda boldy.

Indi habary toýdan eşideliň. Şol toýda oturanlardan birisi Şasenem bilen Garybyň bu wakasyny baryp Şaweleda habar berdi. Şawelet gazaba çykyp:

— Derhal baryp, Garyby öldüriň! — diýip, iki sany jellada buýruk etdi.

Jellatlar gelip, Garyby öldürmekçi boldular. Adamlar Garybyň hak aşyklygyny aýdyp, onuň öldürilmegine ýol bermän, galmagal turuzdylar.

Mundan soň jellatlar Garyby öldürip bilmän baryp, bu wakany Şaweleda habar berdiler. Şawelet gazaba çykyp, köşge geldi. Şol halatda. Ezber hoja hem gelip ýetişdi. Şawelet gylyjyny syryp, Garyba topuldy. Ezber hoja onuň üstüne toprak seçiberdi. Oturan adamlar Garybyň öldürilmegine garşy çykyp, galmagal etdiler, Garybyň hak aşykdygyny aýtdy. Mundan soň Şawelet boýnuny burup galdy.

Bir az salymdan soň Garyp bilen Şasenem huşlaryna geldiler.

Ondan soň bu wakamyň üstüne Şah Apbas geldi:

Eý Garyp, ýedi aýdan bäri toý berdim, sen meniň bu toýumy ýasa dönderdiň! Bu işi etmäge meniň gazabymdan gorkmadyňmy? Seni dara çeksem, otlara köýdürsem nädersiň? — diýip gazaplandy. Onda adamlar ýerli-ýerden:

— Eý şa! Şawelet Şasenemi Garyba bagyş etdi — diýdi. Şol halatda Şasenem atasyna ýalbaryp, bir gazal aýtdy:

Ata jan, döwletiň bolsun zyýada,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni!
Garyp jany höküm eýlemän jellada,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni.

Jan atam, eşidiň meniň sözümi,
Halk içinde gara kylmaň ýüzümi,
Özüňe gurban et men keniziňi,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni.

Gamda galan, ösüp giden ýel meniň,
Bakjalarda biten täze gül meniň,
Kyýamat gün ýaka seniň, el meniň,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni.

Atamjan, özüňi salmagyl oda,
Hijran ýakyp, külüm sowurma bada,
Dawagär bolup men ýöwmül-jezada¹⁰²,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni.

Şasenem Welede baryr oýlama,
Garyp ölse, meni galyr oýlama,
Atam, şu gün ahyrzaman eýleme,
Goýberiň Garyby, öldüriň meni.

Soň Garyp, Şah Apbasa ýüzlenip, bir gazal aýtdy:

Şum rakyplar bizi ýaman boldurdy,
Ölmegimden başga kär maňa neýlär?
Begler, men geçmişem külli barymdan,
Indi namys bilen ar maňa neýlär?

Nemek deýin her gazanda gaýnadym,
Düşüp yşkyň derýasyny boýladym,

¹⁰² يوم الجزاء = قیامت گونی

Şa:mar kibi genç üstünde oýnadym?,
Özüň owsunjyýam, mar maňa neýlär?

Algyr bazy bardyr şanyň golunda,
Ürküp-ürküp gonar solu-sagynda,
Mansur kibi, «Anal-hakyň» ýolunda,
Asylsam zülpenden, dar maňa neýlär?

Goç ýigidiň bolmaz zerre armany,
Muhannesiň bolmaz ähti-peýmany,
Bilbiliň destinde gülüň dermany,
Gülşende ýatmyşam, har maňa neýlär?

Gijeler gan aglap, gündiz galmyşam,
Içip, yşkyň şerabyna ganmyşam,
Garyp aýdar, yşk oduna ýanmyşam,
Syratda, dowzahda mar maňa neýlär?

— Elkyssa, ondan soň Şah Apbas nalaç galdy. Şasenemi Garyba nika kylyp berdiler. Ýedi gije-gündiz gaýtadan toý-tomaşa başlandy.

— Garyp bilen Şasenem köşgüň üstüne çykyp, köňülleri aram tapdy, aýşy-aşrata meşgul boldular.

— Bir zamandan soň, Ezber hoja köşgüň işigini kakyp: — Eý Şasenem! Siz myradyňyza ýetdiňiz, indi Akjany maňa beriň — diýip, bir gazal aýtdy:

Şasenem jan, eşit arzy-halymy,
Her kime özüniň ýary gerekdir.
Maňa bagyş eýlegil Akja ýarymy,
Her kime özüniň ýary gerekdir.
Kyýamatlyk saňa men aga idim,
Ýarym getir, ýaryň bereýin diýdiň,
Hudanyň hakyny ortaga goýduň,
Her kime özüniň ýary gerekdir.

Garyp jana habaryňy ýetirdim,
Reinji-mähnet çekip, ýaryň getirdim,
Ezber aýdar, hyzmatyňy bitirdim,
Her kime özüniň ýary gerekdir!

Elkyssa, Şasenem üç gije-gündiz toý-tomaşa edip, Akjany Ezber hoja berdi. Olar hem myrat-maksatlaryna ýetdiler.

SOŇY

ŞASENEM i GARIB**Turkmenskiý narodwyý destan****Na turkmenskom ýazyke****Turkmongos-izdat**

Redaktor G. Gurbamsähedow Teh-redaktor N, I. Zubowa Suratçy A. Wlýawlo Surat redaktory M. Fedura Korrektor K. Halymow

Ýygwamaga berildi 15/111-57 ý. Çap ätmäge rugsat adildi 10/ÜS-57 ý. TDN № 2665. Zakaýe № 132. Tiražy 60000. Fnyä.çap Instn 5.25. format w^HÝUZ1/»! Çap listn 8,6. Uçet ««şir listi 8,4.

Bahasy 4 m. 05 k I—0403.

Türkmen döwlet litn işir. Aşgabat. Gogol, 43. Aşgabat. No1. ngrsfkombiiat. Sopetskaýa 20,